БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імени
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч. 68.3.1

ЗОЛОТА

ЛИПА

1897 1922

М. Бутович.

Богдан Лепкий

06
10

ЗОЛОТА ЛИПА

ЮВІЛЕЙНА ЗБІРКА ТВОРІВ
БОГДАНА ЛЕПКОГО
З ЙОГО ЖИТТЄПИСОМ,
БІБЛІОҐРАФІЄЮ ТВОРІВ І
ПРИСВЯТАМИ

ЗЛАДИВ
ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

5418
Літ.-мист.-ухил. 1942р.
68.521

З ПОРТРЕТОМ ЮВІЛЯТА Й 14 ОБР. В ТЕКСТІ

Львів. Бібліотека
А.Н. УРСР
БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

БЕРЛІН, 1924
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“

8(с)У..:1917"(081)+8(с)У..:1917"(092 Ленкий)+012[Ленкий]
Ш5(2=Уи)5-6я44+
Ш5(2=Уи)5-4 Ленкий 2

Всі права застережені.
Copyright by „Ukrainske Slowo".
Buch- u. Zeitungsverlag, G. m. b. H., Berlin.
1924.

ЛЬВІВСЬ[illegible]БЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 50222

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 3439

Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Berlin C 2.

Видавництво „Українське Слово“ видає отсю скромну книжечку як ювілейний дарунок свому найближчому співробітникові.

Хай вона буде Йому милим спомином спільної праці а заразом подякою за Його щире співробітництво.

Видавництво.

БОГДАН ЛЕПКИЙ

БІОҐРАФІЧНИЙ НАРИС

НАПИСАВ

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И

I.

Богдан Лепкий*) уроджений дня 9. листопада 1872. року**) в Крегульци, чортківського повіту, на галицькім Поділлю. Крегулець, невеличке, але гарне село, в долині, між містечками Гусятином, Пробіжною й Копичинцями.

Кругом села, мало що не з усіх боків, були тоді ліси. В селі став, над ставом великий двірський парк.

Саме перед приходством перетинались мурованні дороги, торговельні артерії, що йшли до кордону. Туди безнастанно переїздили валки з набором.

Приходство, збудоване дідом Богдана, стояло в садку при дорозі. З нього був гарний вид, особливо на північ, бо від півночі хата стояла на високім підмуруванню і мала довгу ґалєрію.

---

*) Редаґуючи Альманах з приводу 25-літного ювілею Б. Лепкого, я взяв на себе написання вступної статті про Ювілята.

Як близький родич Лепкого, — його батько був моїм дядьком —, до певної міри вихований в хаті його родичів, я думав, що найкраще сповню своє завдання, коли замість оцінки творчости Ювілята, дам по раз перший докладніщий нарис його життя й літературної діяльности, використовуючи до цього не тільки спільні родинні спомини, але й довголітні розмови з Ювілятом, особливо в останніх літах (1914—1923) спільної праці у Відні, по таборах, а вкінці в „Українському Слові“. Думаю, що в моїм „Нарисі“ читач найде багато безпосереднього, хоч може субєктивного матеріялу, що кине инше світло на деякі факти творчости Лепкого й вияснить може неодно непорозуміння.

**) Так записано в метриці. Але мати Лепкого казала, що він уроджений недалеко Крегульця, біля Кривенького, на хуторі одного втікача із Сибіри, де тоді мешкали його родичі. В Крегульци, в домі діда, маминого батька, Михайла Глібовицького, його хрестили і там вписали у метрику.

В саді, з добірними овочевими деревами, були також дві маленькі саджавки, з котрими вязалися всілякі перекази й леґенди про русалок і потопельників, що не мало впливало на розбудження діточої уяви будучого поета.

За городом стояла мурована кузня, а недалеко кузні школа, теж мурована, з соняшним годинником. Таких шкіл у сімдесятих роках мало було на галицькім Поділлю. Подбав про це дідо Богдана, що був парохом, деканом і шкільним візитатором.

Сильвестер Лепкий
(Марко Мурава)

Батько Богдана, о. Сильвестер Лепкий, відомий у літературі під псевдонімом Марка Мурави, кінчив фільософію (клясична фільософія) і теольоґію у Львові. Був товаришем покійного проф. Олександра Огоновського, Корнила Сушкевича, Миколи Січинського, Миколи Темницького, Е. Лисинецького, Костя Танячкевича, Танчаківського, Олесницького з Переволоки і багато других священників, котрі записалися добрими іменами в історії українського відродження в Галичині. Ще як

університетський студент приймав участь у видаванню „Правди“, в редакції „Кобзаря“*) (перше львівське видання) і в укладанню шкільних підручників.

На ізуст умів Шекспіра, Шіллєра, Ґетого, Байрона, гарно грав на скрипці, знав теорію музики і як теольоґ писав німецькою мовою вірші, котрі друкували німецькі тижневники. По польськи віршував так вправно, що вставками в „Пана Тадія“ і в драми Словацького виводив у поле навіть солідних знавців літератури. Мав дуже добру память. Як молодий священик знав на память святе письмо і богослужебні книги й дивував навіть Єзуїтів величезними цитатами з Ґомого й Пелеша. Що раз прочитав, те вже й залишалося в його голові.

Скінчивши університет, оженився з Домною Глібовицькою, донькою о. Михайла і Марії з Розлуцьких.

Це була мати Богдана. По батькові, котрий провадив гарний церковний хор, одідичила вона чудовий голос і прегарно співала при ґітарі народніх пісень. Так само гарно малювала й витинала дуже вдачні сильвети, які тоді були в моді.

Молоде подружжя по короткім побуті в Крегульци і коло Кривенького переїхало з маленьким сином у глухі скільські гори, до Ялинкуватого, де о. Сильвестер Лепкий дістав капеляню. Але Домна Лепкова, уроджена Подолянка, не могла привикнути до гір, затужила за своїм рідним Поділлям і тому, коли о. Михайло Глібовицький дістав парохію в Бережанах, вони перенеслися на його місце до Крегульця. Там застали і хату уряджену, і гарне господарство, і чималу пасіку на Керничках, де пасічником був старий Голубович, що тямив ще Наполєонські часи й деколи розказував про них. Залишився також і старий кухар, що дуже довгі літа служив у родини Глібовицьких, ще за панщизняних часів.

Життя молодого подружжя мало, як бачимо, добрі матеріяльні підстави, але прийшли діти на світ і стали хорувати. Одної ночи Богдан утратив дві сестрички і братчика (всі молодші від нього) на дифтерію.

---

*) Зпід його пера вийшла передмова до цього видання. Покійний Марко Мурава знав багато розповідати про свої академічні часи й велика шкода, що не полишив по собі ніяких споминів.

В хаті повіяло смутком. Пятилітна дитина стала тужити. До того зима, годі було пускати з хати одинака, котрий чудом спасся від смерти. Батько став його вчити. За одну зиму він добре читав, незгірше писав і числив, настільки, що коли раз один із гостей (мабуть звісний Іван Наумович) спитав його, кілько буде ,,пів-пєти і пів-пєти", відповів — девять. ,,Ні, — каже гість, — ціла пєта" (себ-то пята).

Велике враження на малого Богдана робили оповідання батька, котрий переповідав йому пригоди Робінзона, життя св. Ґеновефи й Дікенсові ,,Різдвяні повісти"*). Вправи читання відбувалися на Квітчиній Марусі. На стіні ,,в великім покою" (він дійсно був доволі великий з чотирма вікнами) висіли на одній стіні сотки фотоґрафій славних людей, поетів, малярів, полководців, в бронзових рамах з віночками, які тоді були в моді. Дитина з нудьги питала ,,хто це?", а батько розказував про кождого, як міг найкраще і найприступніще для діточої уяви.

Це були перші лєкції історії культури.

За візника служив у них старий Михайло, колишній пачкар. Цей теж розказував неодну пригоду зі своїх переправ крізь Збруч, до Камянця і дальше аж до самої Одеси. А нянька, Яніцка, зубожіла шляхтянка з Великої України, старечим голосом співала йому чумацьких пісень і звичайно кінчила цей спів плачем, згадуючи мабуть якогось чумака зі своїх молодих літ.

У крегулецькій хаті пересиджував старенький маляр, Німець, Швуґер і молодий Лепкий приглядався його малярській роботі.

Деколи приїздили гості, о. Голінатий з Коцюбинець, о. Темницький з Хлопівки, або о. Лисинецький з Васильковець. Тоді йшли розмови про політику і читалося

---

*) Загалом старий Лепкий був прегарним оповідачем і ми, позбиравшися коло довгого стола, цілими вечерами слухали його цікавих оповідань. І на мене молодого вони робили велике враження, розбуджуючи любов до рідного краю, замилування до старовини і цікавість до народніх звичаїв та обрядів. До сьогодні стоять мені в памяти його оповідання про Наполєонівські війни, про австрійсько-німецьку війну, про польських повстанців з 1863. року, про ,,кінець світа", про духів і страхи, про гірські звичаї, про семинарське життя у Львові і т. д.

„Слово“, бо „Діла“ ще не було. Чекалося весни, бо весна мала щось принести (сподівалися війни з Росією). Але те щось принесла що лиш осінь 1914. року.

З надзвичайних вражінь малого Богдана найсильніще врізалися в його тямку три пригоди, а саме гостина (цілий тиждень) митрополита Йосифа Сембратовича*), пожар коршми і обрив копалень глини, що засипала й живцем похоронила кількоро (мабуть семеро) крегулецьких громадян.

Розмірно скорий інтелєктуальний розвиток (між самими старшими людьми) некорисно вплинув на здоровля пятилітного Богдана, а пригода з лебедем на ставі**) набавила його тяжкої недуги — фебри й ревматизму. Після цілого року тяжких страждань, лікарі казали його відвезти в инше підсоння. Тому родичі повезли його до діда Глібовицького до Бережан. Там його записали до другої кляси „нормальної“ школи. Хоч школа була з викладовою польською мовою, а Богдан по польськи не вмів, то все таки зараз по першому курсі дістав другу льокацію, себ-то був другим учнем поміж пятьдесятьма товаришами.

Приходство в Бережанах лежало на горі, при дорозі, що вела з міста до Раю. Старий дім лежав серед досить великого, як ліс, саду, мав гарний цвітник і ще гарніщий вид на ціле місто, що лежало в долині, на величезний бережанський став і на горби та дубові ліси, що такої принади надають бережанському пейсажові.

Дім мав шість кімнат і ґанок з чотирма камяними стовпами та камяні сходи. В кімнатах було багато старих родинних образів, старих меблів і старих споминів. Тут мешкав дід Богдана, коли ходив ще до ґімназії, бо маєток цей належав до його свояків Павликових. Дідо Богдана чимало дечого розказував про давні, добрі часи. Так як батько любив Шекспіра, так дідо знав дуже добре добу великої французької революції і Наполєона. Мав історію Наполєонських війн з численними, прегарними ритовинами, котрі малий Богдан любив розглядати. Дім отця Михайла Глібовицького був домом, як тоді казали, „отвертим“. Бувало багато гостей, а кілька разів до року

*) Котрого за пастирський лист позбавлено митрополичого престола, іменовано кардиналом і покликано до Риму, де він і помер.

**) Описана в оповіданню „Цвіт щастя“.

відбувалися прийоми, на котрі сходилася „сметанка“ тодішніх Бережан. Особливо весело бувало на приходстві в Бережанах підчас вакацій, коли зі Львова приїздили теольоґи й студенти. Тоді відбувалися проходи і прогульки до Руриск, до Раю, на Лису гору, до Звіринця і до Монастирка, де був великий, казочний, мохом порослий камінь*). Товариство ходило не тільки слідами колишніх Сєнявських і Бєлєцких, не тільки згадувало безталанну і не чужу Глібовицьким Ґертруду Коморовську, героїню „Марії“ Мальчевського, але й по слідах

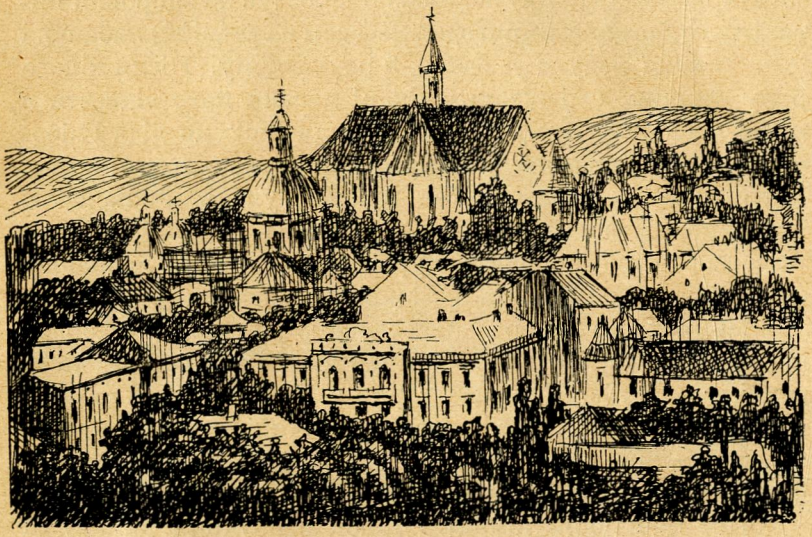

Вид на Бережани

Маркіяна Шашкевича, з котрим Михайло Глібовицький знався ще за молодих літ, приймав участь у його задумах великих і мав навіть рукописи його проповідей і деякі книжки з його автоґрафами**).

Все те не минало безслідно для вразливої вдачі будучого автора „Для ідеї“.

*) Чорт ніс його, щоб кинути на церкву, але мати Божа стрінула його по дорозі і як глянула на нього, так чорт і кинув цей камінь серед ліса. На камені слідно досі два вглублення наче від кігтів діявола. Церковця, на яку чорт хотів робити „атентат“, стоїть досі старенька й занедбана й раз тільки в рік відкривається для вірних.

**) Дві з них Б. Лепкий зберігав у своїй бібліотеці у Кракові.

Домашнім учителем Богдана Лепкого був Дмитро Бахталовський. Підготовлення до школи не вимагало багато часу, і він диктував своєму учневі поеми: „Батько зачумлених," „Ян Бєлєцкі," „Марія" Мальчевського, „Бандуриста" і „До Основяненка". Протягом двох літ навчився хлопець не тільки добре писати, але й знав ті архитвори на память та полюбив поезію, з котрою вже ніколи не розлучався.

З Крегульця, де проживали Богданові родичі, до Бережан, де він учився, було 14 миль дороги. Тому родичі його, щоб бути блище тестя і сина, перенеслися до Поручина, в бережанськім повіті.

Поручин, це було одно з найбільше глухих сіл у Галичині. Від мурованої дороги до села яких 8 кільометрів, до залізниці (Золочів, або Бурштин) кілька миль.

З Поручина не було вже дальшої дороги. Тут, здавалося, був конець світа. Село лежало у провалі. Серединою перепливав потік, отінений двома рядами верб. Цей потік виливав на весну і в осени і тоді село потопало в воді і годі було приступити до нього. Повінь забирала хати, несла худобу, а то й людей, коли їх заскочила у сні*).

На горі стояла деревляна, дуже стара церква. Люде казали, що вона тямить ще татарські часи і що за одного татарського нападу до тої церкви скрилися люде з цілого села і тут їх Татари вирізали до одного. Школи в Поручині не було. Лепкий сам згадує (Писання, II, 466), яке враження зробив на сільських хлопців звичайний олівець. Вони називали його „писалом" і скликувалися з цілого пасовиська, щоб оглядати невидане диво. Зимою зявлявся тут якийсь панок Богуславський і вчив дітей за хату і харчі, котрі йому по черзі давали ті селяни, що хотіли, щоб їх діти вчилися.

Поручинські „ґазди" ходили в чоботах на підковах, котрі їм робив місцевий коваль, носили „куртини" з домашнього сукна, брилися бритвами, зробленими із

*) Дуже вірний опис тодішнього Поручина подав Лепкий у свому оповіданню „Іван Медвідь" (Писання, II, стор. 9—19). До Поручина відносяться теж між иншим оповідання „Нездала пятка" (Онуфрей), „Оповідання дяка" (дяк Г. Янчинський), „Настя" (Яцко й Доська) і и.

старої, скошеної коси, жінки вбиралися в ,,димки"*), котрі бив ,,димкар", який приїздив з міста, вишивали гарні сорочки, мережали їх, — словом було це старосвітське село, котрого ще не торкнулася культура XIX. століття. Веснянки, гагілки, обжинки, навіть ,,вільха"**), колядки, щедрівки, множество леґенд, повірій, переказів, усе як колись, в дуже, дуже давніх часах.

І народ був ніби не ,,од міра сего". Не видно було чужої примішки, а такі люде, як тамошній дяк Янчинський, могли служити зразком прегарного українського типу.

Приходство було дуже старе. Деревляні стелі на різьблених ,,книзах", дубові двері на ,,чопах" і без замків, тільки з ,,затичками" на ,,ланцюшках". На дверах з гостинного покою до спальні різьблена літопись парохії. Між иншими можна було прочитати, що в тій хаті проживав колись Куземський і Яхимович. Входилося до неї по деревляних сходах, крізь невеликий ґаночок на різаних стовпцях, що дуже живо нагадували київські ґанки з XVII. століття, які бачимо на ілюстраціях до ,,Чорної Ради".

При хаті заложив о. Сильвестер Лепкий малий, але гарний цвітник, повний рож, в яких він особливо любувався, виплекуючи нові відміни (нпр. рожі з золотистими листками), а дальше сад, бо він любив цвіти і дерева і був знавцем огородництва та любив науку ботаніки. На тій точці сходився він з проф. природописних наук бережанської ґімназії, Петром Дуткевичем, котрий учив його, а потім його сина Богдана. Цей Дуткевич, як один з нечисленних тоді професорів Українців і як людина дуже освічена, заслугує на те, щоб не забувати про його. Учні бережанської ґімназії завдячують йому чимало, бо він своїм широким знанням, педаґоґічним хистом і бистрим дотепом дуже добре впливав на їх інтелєктуальний розвиток. Як свояк Лепких (оженений був з Навроцькою, сестрою звісного Володимира, а

*) Полотно, вибиване в узори.

**) Хоровід у зелену суботу, перед Сошествієм св. Духа, який у галицьких Українців майже затратився. У мене є запис ,,вільхи" з останніх літ XIX. ст. В рукописі маю теж більшу збірку пісень, а зокрема колядок і щедрівок та характеристичних ,,віншовань".

Навроцькі були родичі Домни Лепкової) бував у них і мав „добре око“ на науку Богдана.

В бережанській ґімназії був тоді також учителем Іван Вовчук, шкільний товариш Богданового батька, один з перших свідомих „Русинів“, як тоді казали, котрий один з перших виступив з ідеєю українських бурс для наших бідних учеників.

У Лепких бував також Юліян Насальський. Цей, хоч ніби „старорусин“, піклувався теж бідною молодіжжю і ідею бережанської бурси перевів у діло. Заснував він також бібліотеку для шкільної молодіжи. Виходила вона мовою, що правда, не чисто народньою, але все таки давала учням свою лєктуру і відтягала їх від читання польських книжок.

Богдан Лепкий, хоч як йому добре було в Бережанах, у діда і тіток, радо їздив на свята і на вакації до батька й мами в Поручин. Це село, ніби музеальний памятник з давніх часів, навівало на нього дивний чар*). Тут була справжня давня Україна зі старосвітськими звичаями, казками, піснями, віруваннями, з усім тим, що деинде перейшло, або переходило до історії. Цей дивний чар чарівної старосвітщини давався зрештою відчувати і пізніше, коли село трохи „зевропеізувалося“, і для мене, в дитячих літах не було нічого приємнішого, як побут на Різдво чи на Великдень у Поручині. І моя мати, сестра покійного Сильвестра, залюбки пробувала у Поручині. Батько Богдана, тоді молодий, трицятьлітний священик з одного боку старався задержати ту старовину, а з другого ширив просвіту і культурний побут, освідомлював село. Що дня в осени і зимою був він у котрогось з селян на поминках, не спішився до дому, просиджував довгі години на розмовах з селянами і ті розмови були для них сущою школою. Спосібніщі хлопці приходили до нього вечерами, він їх учив та давав читати книжки. Між селом і приходством не було ні воріт, ні плота.

*) Поручинські спомини змальовані у віршах: „На Святий Вечір“ (Писання, I, 319), „У Великодний тиждень“ (I, 322), „На Свята“ (I, 322). З Поручина виніс Лепкий велике замилування до народньої пісні, якої сліди видно в деяких віршах (нпр. „Як була би я зозуля“ (I, 123), „Ой заржи, заржи, сивий кониченько,“ „Ой зацвила синя квітка“ (I, 126), „Ой зриваю руту в гаю“ і и.).

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 50222
Львів. Бібліотека АН. УРСР
Львівська державна наукова бібліотека № 3439

Богданова мати, хоч з роду не без аристократичних традицій, так само любила село і селян. Чи занедужає де дитина, чи жінка має якийсь „клопіт", зараз біжить до їмості.

Не можна собі уявити кращого приміру, як цей, що його давали Богданові батько й мати.

До поручинської парохії прилучене було село Біще (Buszcze). Як сама назва вказує, старинна й навіть дуже старинна оселя. Тут, як і в Поручині, церква стояла досить далеко за селом, на горі, в лісі, серед „валів", останків якогось давнього ще з княжих часів замку. Вали ці були дуже великі, повні слідів деревляних і мурованих фортифікацій, тут вигребували останки урн, черепя, старі гроші, кости мамута і таке друге. На валах росли дикі рожі, ліскові горіхи і весною цвила безліч усяких квіток, особливо фіялків. Малим хлопцем Богдан любив блукати по цих валах і згадувати про минулі часи, про які він чув від батька, або читав з книжок.

Ось тут і криється ґенеза його оповідань з народнього життя і його любов до української старовини і до нашої культури. Це й підкреслив сам Богдан у віршу „Я учився", кажучи:

„Не від шкільних лавок
Я набрався гадок
Про минувшину рідного люду,
А з думок-співанок,
Парібків і дівок,
В чистім полі, в жнива, серед труду*)."

Батько Богдана мав чимало старих книжок, латинські лексікони, хроніки (між ними хроніка Гельмольда), богослужебні книги. Дуже гарне тетраєвангеліє в оригінальнім переплеті і з цінними мінятурами він подарував львівській „Просвіті", тоді як бібліотекарем був у ній Іван Белей. Були тут також рідкі в тодішніх часах етноґрафічні збірники, між иншим Чубинського: Труды экспедиціи въ юго-западный край, які молодий Богдан мусів залюбки перечитувати, бо усюди на марґінесах

*) Писання, I, 333.

були його помітки, особливо у пятому томі з народніми піснями.

Богдан Лепкий, як прийшла слота і треба було сидіти в хаті, читав з батьком ці книги і не диво, що пізніще з таким запалом писав про нашу стару літературу. Літописи, „Слово о полку Ігоревім," староруські повісти, це все було йому близьке і рідне від дитини.

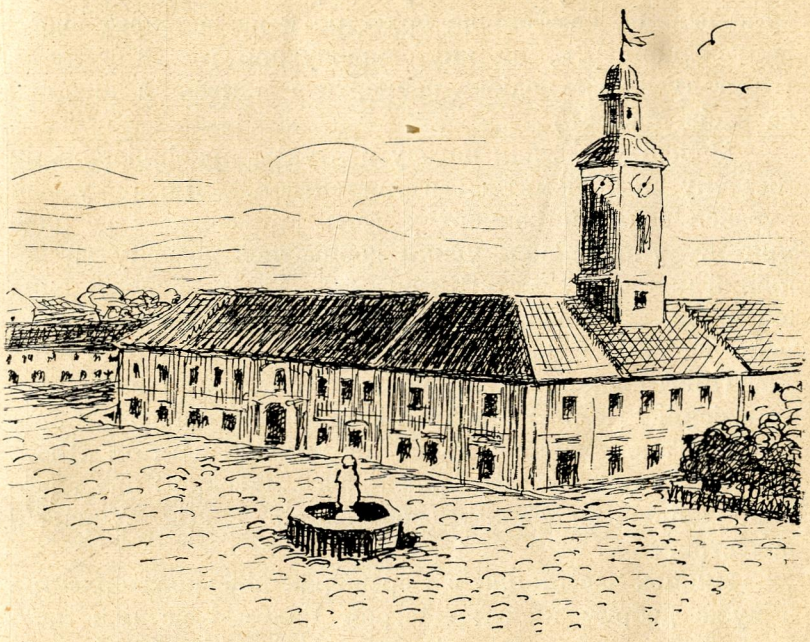

Бережанська ґімназія з тодішніх часів

Бережанська ґімназія, одна зі старших в краю*), мала свій окремий характер. І сам будинок (старосвітський ратуш), і склад професорів, і директор, і бібліотека, і доволі великий фізичний кабінет, і те, що Бережани були далеко від залізниці, впливало на її окремий тип. Не видно тут було шабльону, мало почувалося опіки ради шкільної, а віденське міністерство просвіти було

*) Про бережанську ґімназію диви між иншими працю проф. С. Томашівського: Pogląd na rozwój gimnazyum brzeżańskiego (Бережани, 1905).

ніби десь на другім світі. Інспектор зі Львова приїздив раз на кілька літ на візитацію, ґімназією правив директор Матеуш Куровський, людина на скрізь добра, гуманна, великий любитель музики й мистецтва. Хто мав добрий голос, грав на якомусь інструменті, добре деклямував, або писав вірші, цей міг числити на його протекцію, цьому вільно було пропустити йота субскріптум, або згубитися в льоґаритмах.

В ґімназії були два хори, український і польський, була велика, симфонічна орхестра й що четверга відбувалися концерти, на які запрошувано гостей з міста. (Пригадувалися подібні концерти в київській академії за часів Мазепи.)

Молоді учні мали нагоду в глухім, провінціональнім містечку познайомитися з мистецтвом. Що року відбувався великий концерт у честь Міцкевича, і це дало притоку українським учням добиватися дозволу на подібний концерт у честь Шевченка. Тут і відбувся один з перших, а може й перший такий ґімназіяльний концерт, на котрім Богдан Лепкий деклямував „Думи мої".

Приготовання до Шевченкового свята трівали два-три місяці. Комітет старався все дати щось нового в проґрамі. Такою новиною була між иншими кантата „Бють пороги", яку комітетові прислав сам Лисенко і яку виконано спільними силами обох хорів і при супроводі орхестри.

Якийсь час стояла в Бережанах військова орхестра з дуже добрим капельмайстром Бахом і це теж мало деякий вплив на музичний розвиток ґімназії. Професори, хоч не всі були такими мельоманами й меценатами мистецтва, як директор Куровський, хоч-не-хоч мусіли підчинятися впливам свого шефа і слухати більше його, ніж мертвих приписів та інструкцій шкільної влади. Бережанська ґімназія ставала приютом талановитих хлопців, котрі стягались до неї з инших міст, де віяло иншим, більш урядовим духом, і де їм важко було покінчити науку. Тому в ґімназії попри молодих хлопців стрічалися мущини під вусом, котрі вже у війську служили та дослужилися почетного чину фельдфебля. Знамениті баси Рибаки і Фицак, тенор Курманович, диріґенти Гапій і Денис Січинський та багато других кінчили науки в Бережанах. Один з бережанських учеників, Орловський,

написав знаменитий похоронний марш на смерть свого товариша „W mogile ciemnej“, котрий тепер розійшовсь по цілім світі; тут Денис Січинський скомпонував свої кращі твори. Бережани, можна сказати, були в часах Богдана Лепкого студентськими Атенами і ті Атени причинилися теж мабуть до його літературної карієри. В ґімназії він звертав на себе ввагу як талановитий декламатор, промовець і рисівник.

Портрети його роботи висіли в ґімназійних клясах, а що не було бюсту Шевченка на концерт*), так він вуглем вирисував імітацію різьби на чорнім тлі і цей рисунок серед цвітів і зелені робив ілюзію справжнього бюсту. На його дивилися, як на будучого маляра, що піде слідами свого вчителя рисунків, Юліяна Панькевича, що студіював на академії в Кракові і здобував собі добре імя.

Поетом між товаришами Лепкого вважався тоді його приятель Сильвестер Яричевський. Оба, свідомі Українці, були вони предметом нападів з боку товаришів „старорусинів“. Їх називали козакоманами і „мягкими“, бо молодці староруських „убіжденій“ величали себе „твердими“ Русинами. В тій полєміці не було поважних, науково-політичних основ, тому, бо в Бережанщині що лиш починався політичний рух. Сильвестер Лепкий, Дамян Савчак, Андрій Чайківський, Тимко Старух, Михайло Мосора і Омелян Король та другі вложили чимало праці, доки цей повіт зробився одним з кращих на Галицькій Україні.

В ґімназії Лепкий жив блище з товаришами: Гургулою, Гривнаком, Софроном Глібовицьким і він згадує їх, як своїх добрих приятелів.

Старшим учеником був тоді Корнило Кузик. Він мав гарну збірку нових наших книжок, з котрої всі вони користали, щоб познайомитися з рідною літературою. Деякі книжки мав також Василь Бережанський**), дещо було в Дуткевичів і в Насальських, може з сотня набралася в Богданових тіток, — це була й ціла тодішня лектура з обсягу українознавства. Поляки мали гарну

*) Поляки мали гарний бюст Міцкевича.

**) Тепер судовий надрадник.

бібліотеку в ґімназії і таки велику збірку (кілька тисяч томів) у польській бурсі імени Якубовича (з неї через товаришів користали і Українці), наших книжок в ґімназії було дуже мало.

З ґазет читали ученики „Діло", „Батьківщину" і „Зорю". З закордону до глухих Бережан мало що доходило.

Тайних товариств молодіжи тоді ще не було. Вони почали орґанізуватися в Бережанах значно пізніще, коло 1896—97. року, й були у повному розвитку щойно в роках 1898—1901, коли Лепкий був уже суплєнтом у Бережанах. Ліберальний дух під дирекцією Куровського не викликував великої потреби такої орґанізації тай тодішня молодіж не цікавилася ще „політичними" справами. Молодіж ходила до ґімназії, вчилася, співала, „музикувала", рисувала, робила прогульки, грала „в кічку", зимою совгалася на великому ставі, старші ученики, котрі своїх молодших товаришів посилали „по табаку", ходили на танці і комплєти, цілком старші бували навіть (розуміється, за дозволом директора) на вечірках і балях. Ті, що здали матуру, зараз купували собі „палички", дехто навіть вбирав „циліндер" і справляли комерс, на котрий запрошували професорів. Молодші, дивлячись на них, зітхали й хотіли бути „старшими". Як приїздив театр, життя малого містечка змінялося і прибирало инший характер. Старші ученики знаходили знайомих акторів і акторок. Бували на пробах, помагали хорові „із за кулісів", а відважніщі перебиралися за „статистів" і виступали „на сцені". Неодна книжка мандрувала тоді до антикварні й книгарні Міллєра, щоб можна було купити білєт за 20 крейцарів і побачити „Настасю", „Ярополка", „Полуботка", „Корневільські дзвони", Шіллєрових „Розбійників", „Зі ступеня на ступень", „Глитая", „Барона Циганського", „Пташника з Тироля" або безсмертну „Наталку", „Гриця" чи „Запорожця за Дунаєм".

Як Лепкий ходив до ґімназії, в Бережанах кількома наворотами був наш театр під управою Романовички, Гриневецького (старшого) й Біберовича. Він бачив на сцені і в хаті свого діда особисто пізнав знаменитого Плошевського, Стефурака, Попелеву, Біберовичеву, Марійку Романовичівну, Гриневецького, Курбасового батька, Яновича, і других артистів, дійсних мистців нашого

театру, котрі свій великий, виїмковий талант, деякі може й ґеній, передучасно марнували по провінціональних „будах“ і стайнях. У Бережанах наш театр грав теж у стайні на замку, де запах „шмінки“ мішався з випарами кінського поту. Але до тої стайні приходила сила публіки, своєї і чужої, Поляків, Жидів, Німців офіцерів, і неодин священик їхав з родиною дві - три милі, щоб далеко поза північ сидіти в тій стайні, поки „Настасю“ не спалять на стосі, щоб над раном вернути то дому і коні післати по снопи. Минуло з тої пори чимало літ. Виросли ми. Вже наші театри не грають по стайнях, але грають нераз перед порожніми кріслами...

Учительський збір бережанської ґімназії визначався сильними індивідуальностями.

Нашим катехетом був шамбелян Михайло Соневицький, чоловік з великим життєвим досвідом і з неменшим привязанням до нашої віри й обряду. Це привязання старався він защіпити і в серця своїх учнів. Вони мусіли витверджувати на память тропарі та кондаки, воскресний канон і „помилуй мя Боже“, мусіли знати кожде impedimentum matrimoniae, dirimens et dependiens і не дай Боже, щоби хто поплутав постанови Собору Нікейського з Тридентським. З учениками своїми поступав як з дітьми, любив дотепи і жарти, розповідав про старі часи, з цілою докладністю передавав усі „конференції“ і „клясифікації“, піддержував студентські хори й водився зі співаками (як за старих часів) святити воду й пасху, але страшно було дивитися як погнівався коли.

Німецької мови вчив Німець, Флях. Своєю фіґурою нагадував він Фальстафа. Тяжко йому було сісти за катедрою, на звичайнім кріслі. Сідав на лавці, але не там, де сидять учні, лиш де лежать книжки і зшитки, і з тростинкою у руках читав Шіллєра „Lied von der Glocke“, „Валленштайна“ та Ґетову „Іфіґенію“, котра ніяк не підходила до його товстої фіґури, золотого цвікера і перстеня з брилянтом. Учив не систематично, але добре, і його учні все таки щось уміли по німецьки. Професором клясичної фільольоґії був між иншими Хоронжи, високий, худий, лисий, з космиком волося на сторч і з малою, а довгою, гострою борідкою, як Дон Кіхот. Але це тільки на зверх. Бо в дійсности був Хоронжи дуже образований і дуже дотепний. Його сатиричні

дотепи оббігали ціле місто й цілий повіт і горе тому, кого він торкнувся своїм гострим жалом.

Історії та ґеоґрафії учив нас проф. Шпіцер, найбільше вимагаючий з цілого збору. Для слабших учнів був він пострахом, за те більше талановиті користали з його лекцій чимало, бо він розвивав критицизм і зневолював думати. Можна було викувати історичні події, імена й дати, а дістати злу ноту, не відповівши на питання, котрого не було в книжці. Взагалі підручників він не признавав, диктував свої власні виклади, в яких велику вагу клав на культурний розвиток народів.

Проф. польської мови, Штайнер, знав добре свій предмет, але не вмів його гарно виложити, не вмів собі виробити признання серед молодіжи і з кождим роком ставав що раз то більшим мізантропом. Хвалився, що вчив Івана Франка, бувши професором у Дрогобичі.

Українська мова не мала фахового вчителя, що лиш, коли Лепкий був у V. клясі, прийшов до Бережан проф. Микола Бачинський (батько Володимира й Омеляна). Систематична наука старославянського й староруського і взагалі поважне відношення до предмету було для учнів до якоїсь міри новиною, бо давніше принагідні учителі вчили нашої мови й літератури, як предмету надобовязкового. Згодом проф. Бачинський виробив собі велике поважання в школі і серед громадянства і заслужився як діяльний член народніх орґанізацій і як щирий опікун бідної молодіжи.

Національних антаґонізмів, доки директорував Куровський, майже не було, партійні ріжниці теж дуже слабо зарисовувалися, коли не рахувати туди поділу на народовців і москвофілів, а властиво „старорусинів", бо справжнє москвофільство не доходило ще до Бережан.

Як Лепкий був у IV. клясі, помер його дід о. Глібовицький. Ту втрату відчув він болюче.

Змінилося теж і його життя. Треба було злізти з „Олімпу"*) на подол, перенестися на „станцію" в місті. Вже не було ні розкішного саду, ні гарного краєвиду,

*) Так називали ту частину Бережан, де стояло приходство, „Руська Бурса", дім Смулків, де колись на станції проживав о. Сильвестер і т. д.

ні тої теплої, культурної атмосфери, яка окружала його в дідовій хаті.

Той перехід окупив Богдан роком важкої недуги. Але року науки не втратив. Навпаки став звертати на себе ввагу професорів гарними домашніми працями з української, польської та німецької мови. Бувало й таке, що в V. клясі писав завдання для осьмаків і ті діставали дуже добрі цензури. Тому товариші прямо замучували його „задачами", котрі він писав і писав, бо не міг нікому відмовити. В пятій клясі написав гарне завдання „зимовий день на селі" прозою, а його товариш Яричевський написав те саме віршом. Професор прочитав обі праці як зразок і з тої пори дивилися на них, як на „літератів".

Яричевський мав окрему книгу студентських віршів і з них пізніще неодин увійшов до його „Пестрих звуків", Лепкий писав на марґінесах і не привязував до того писання ніякої ваги, весь свій вільний час присвячував рисункам. Радо заходив до старого маляра Стоцького*) і до Хомика (батька Артема), що мешкав на „Містечку". Це була його найлюбіща розривка, бо других не знав. Не тягнуло його ні до забав, ні до спортів. Був повздержливий, тихий і маломовний. Старші товариші називали його „дитиною", з огляду на вдачу, а також тому, що дуже „молодо" виглядав.

Любив слухати розмов старших, але не встрявав до них. Тільки на селі з батьком розмовляв цілими вечерами на всілякі теми, особливо на історичні й літературні. Батька вважав усе своїм найкращим учителем і геть пізніще казав, що від жадного професора не навчився так багато, як від батька. Коли згодом став писати вірші й оповідання і друкував їх у „Ділі" та у „Зорі", батько був його найгостріщим критиком, котрого мало що вдоволяло. Взагалі найблища рідня Богдана, особливо його тітки Глібовицькі, живо цікавилися літературною працею молодого поета. Його перші твори, особливо нариси, читалися цілою хатою й коментувались завзято з усіх боків. З приводу цього йшла й жива кореспонденція з сином, чи як там.

*) Гляди новелю „Дивак".

В Біщу був також латинський парох, з аристократичного роду, Максиміліян Чцінський, людина з великою освітою, світовий „бувалець“, що доживав віку в глухім куті. У його була гарна, добірна бібліотека, добрі оригінальні образи й велика колєкція ритовин. Він не боронив Лепкому користуватися цим добром. Сотрудником у латинського „каноніка“ був Мрочинський, гарний, інтеліґентний чоловік, спеціяліст від фільософії. Що другий-третій день бував він у Лепких, пересиджував пізно в ніч, або й поза північ, і з батьком Богдана провадив розмови на фільософічні теми. Богдан слухав тих розмов і знайомився з історією фільософії та з фільософічними системами, від Арістотеля до Шопенгавера. (Ніцше був невідомою величиною. До Біща й Поручина не доходило ще його імя.)

Між тим у Поручині основано школу. Прийшов молодий учитель, що свіжо скінчив семінар, учив молодшу рідню Богдана і приносив книжки.

Рідня підростала, в хаті робилося гамірніще, більші діти і клопіт більший.

І повіт ріс. Починалася орґанізація, виборчий рух, наради, збори, віча. В Бережанах Українці мали вже бурсу, робили вечірки й концерти, підготовлялися до основання всіляких товариств. Бережани переставали бути „глухим городком“. Тратили дещо із своєї давньої поезії та багатилися в дійсність. Д-р Дамян Савчак і д-р Андрій Чайківський стояли на чолі того руху в Бережанах.

Року 1891 Богдан Лепкий здав матуру, його батько перенісся до Жукова, 6 кільометрів від Бережан.

Жуків багато більше й засібніще село від Поручина. Двора і двірського обшару здавна тут не було, народ не знав, що таке „пан“, що залежність від нього. Хати, обійстя і навіть коні були тут кращі, ніж у других селах. Господарі тримали себе поважно, навіть дещо з горда.

На новій парохії о. С. Лепкий добув собі скоро мир і велике поважання і тут між приходством і селом не було воріт, навіть у буквальнім розумінню цього слова. Приходство стояло на краю села, на горбку, серед сосон і в порівнанню з невеличкою поручинською хатинкою було доволі обширне, мало 6 кімнат і велику салю, в якій не тільки часто пересиджували гості із Бережан і цілої

околиці, але також відбувалися концерти й театральні виставки для жуківських, шумлянських та гиновицьких „парохіян". Побіч хати простягався з одного боку невеликий, але гарний сад, а поза хатою цвітний город і більшенький берестовий лісок, що покривав цілу збіч гори аж по леваду, крізь котру перепливала Золота Липа, звісна з боїв в часах останньої війни.

З ґанку приходства був чудовий, далекий вид, на Гиновичі, Шумляни, Лапшин і Бережани. Цілий виднокруг замикали горбки і гори, здебільшого покриті зеле-

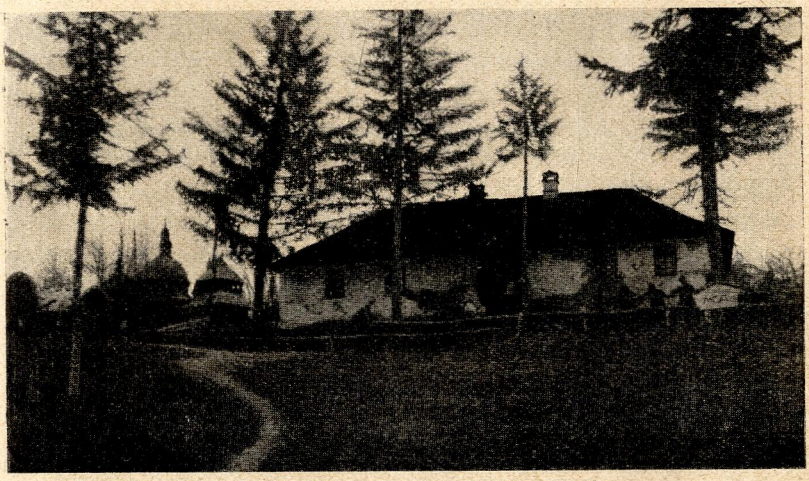

Приходство у Жукові, знищене війною.
(Воєнна знимка 1916. р.)

ними, переважно дубовими лісами. В долині вилискувався великий бережанський став, до котрого бігла, викручуючись по сіножатях, Золота Липа.

Перед вікнами „покоїв" „тихо хиталися сосни".

В зорішливу ніч, як місяць повис над соснами і посріблив цей прегарний, так багатий в усі мотиви пейзаж, тяжко собі було щось кращого уявити. Здавалося, що цей клаптик землі був вибраний на те, щоб тут виростав якийсь поет.

В тій хаті, в просторій салі, Богдан Лепкий мав свій стіл, при котрім спокійно міг працювати. Тут добре було

рисувати, а пізніще малювати. Тут і написав чимало своїх оповідань і віршів. Тут між иншим повстала в 1900. і 1901. р. ціла серія віршів „Село“ („У жнива“, „Сонети“, „Ой посіяв“, „Колисанка“, „Піду я в чисте поле“, „Ой, колиб ти“, „Дзвони“, „На сільському цвинтарі“, „Я не дивлюся на село“, „Як тебе обсядуть в хаті“ і т. д.).

Теми піддавало йому життя, те, що діялося в селі*), що чув від мами і від своїх тіток Глібовицьких, те, що зберігалося у споминах родинних з давніх „добрих“ часів.

Предки Богданого батька були в XV. і XVI. столітю львівськими патриціями, золотарями**). Деякі помандрували, мабуть, до Німеччини і доробилися великих маєтків. Другі збідніли, — як нераз у родинах буває. Але дідо Сильвестра Лепкого, а прадід Богдана, мав ще гарний хутір. Дідо матери поета мав теж гарний маєток у бережанськім повіті, а в давнину ці маєтки були таки доволі великі. Дідо Богдана жив у дружбі з Шашкевичем (королем балаґулів) і мав чимало його пісень (звідти походять пісні, видані Франком), М. Глібовицький був близький родич Навроцьких і для їх родинних споминів не істнували кордони, — вони йшли в далекі „козацькі часи“.

Цей пієтизм до старовини, це пошанування традиції, усе що було та мохом поросло, так і видно з Богданових писань.

З одного боку важкий, народній побут, горе, темнота і кривда простонароддя, а з другого зітхання до минулого, до колишньої волі і слави, надія на відродження самостійної України явилися в нього не дорогою виключно розумовою, а лежали вони, так сказати, у його крові.

*) З Жуковом звязаний цілий ряд народніх оповідань (напр. „В глухім куті“). З Поручина й Жукова черпав Лепкий це велике багацтво народніх звичаїв, обрядів та вірувань, якими пересипані густо його прозові й віршові твори (напр. „Перша зірка“ (I, 52 і д.), „Мати“ (I, 95 і д.), „В глухім куті“ (I, 117 і д.), „Кара“ (I, 195 і д.), „Скапи“ (I, 289 і д.), „Небіщик“, „Під Великдень“ (I, 447 і д.) і и.).

**) Гляди „Неділя“, додаток до львівського „Діла“, студія д-ра В. Щурата.

II.

Коли Богдан Лепкий здав з гарним успіхом іспит зрілости, батько післав його до Чехії. За провідника і опікуна молодого поета, що вперве пускався в широкий світ з вузьких Бережан, був йому д-р Андрій Чайківський*).

Богдан шанував Андрія Чайківського і любив його не тільки як відомого тоді діяча, але також, як чоловіка зі значним літературним хистом. Андрій Чайківський умів прегарно оповідати про життя ходачкової шляхти з самбірського повіту, звідки походив також Богданів дідо, теж Богдан**). Розказував також про свій воєнний похід до Босні і взагалі ніколи не бракувало йому теми, а його оповідання, повні блискучого дотепу й гумору розбуджували й оживлювали тихого та вдумчивого Богдана.

З Андрієм Чайківським переїхав Богдан Чехію, оглянув велику виставу в Празі, пізнав Наперстків, Єлінка і других Чехів і був захоплений культурними надбаннями славянських братів знад Велтави, котрі протягом двацяти літ поступили ходом велитня вперед. В „Народнім Дівадлі", на концерті „Львівського Бояна" він, як знаю із його оповідань, плакав зі зворушення і питався, коли ми, Українці, будемо мати те все у себе, дома.

Та поїздка не тільки розширила значно його світогляд, але й розбудила в нім охоту працювати пильно й щиро на рідній, народній ниві.

---

*) Теж не цілком чужий чоловік, бо д-р Андрій Чайківський і дядько Богдана, Л. Глібовицький, оженені були з сестрами Дамяна Гладиловича. Про подорож до Чехії диви дальше спомини д-ра Чайківського.

**) Про діда Богдана багато розповідала моя мати, Іванна. Від неї і від батька Сильвестра Богдан Лепкий чув багато родинних і місцевих переказів, звязаних з Золотниками і Бурковом над Стрипою. Багато народніх вірувань молодий Лепкий має з цього джерела. З великим зацікавленням слухали ми усі її оповідань про ріжні сни, проґностики, привиди, блудні огники, духів, страхи і т. д., а далі про всілякі подорожі і пригоди. Дідо Богдан похований в Золотниках. На гробі стоїть камяний памятник з написом: Богдан Лепкий.

Батько Богдана бачив у своїм сині більше маляра, ніж поета, і тому послав його до Відня на академію мистецьку*).

Доля так видно хотіла, що в дорозі, в залізничім купе на Моравах, він стрінувся з Кирилом Студинським і познайомився з ним. Студинський, пізніщий проф. львівського університету, їхав тоді по скінчених теольоґічних студіях до Відня на фільософію. Богдан Лепкий, неметкий і непроворний від природи, а вихований під боком діда, батьків і тіток, почував себе в наддунайській столиці як у лябіринті. Прямо задихався в великомійській атмосфері. Він приляг до свого старшого й бувалого товариша, як хміль до тичини, і від малярства потягло його туди, де був Студинський, на фільософію. Від малярства відштовхали його ті митарства, котрі треба було переходити на Шіллєр-пляцу, заки хто увійшов в цей чорний храм мистецтва. Проф. Ґріппенкерль знеохотив його, кажучи рисувати ґіпси. Розглядаючи ескізи Лепкого, роблені нервово, скоро, індівідуально, він гукав: „Як ви підходите до штуки? Цеж достойна пані, а ви її хочете за волосся тягнути. З нею треба поводитися уважливо й обережно.“ Лепкий мусів кілька разів перерисовувати торсо Мільоської Венери, бо для Ґріппенкерля контури й тіни все ще були за гострі і за мало викінчені. Лепкий рисував і ходив на виклади Яґіча, Бідінґера, Мінора й Міллєра (санскрит). Бідінґера мало що розумів, бо не міг привикнути до його скороговірки, для викладів Яґіча мав за мало підготовлення, до того тужив за краєм і родиною, а віденський воздух не сприяв його здоровлю. Ці свої настрої передавав на папір у маленькім кабінеті, зразу на Райзнер, а пізніще на Кріґлєр-ґассе. До його заходив з часта покійний Михайло Новицький (Петрушевич). Старший від Богдана, дуже талановитий і широко начитаний, із вродженим даром обсервації і сатири, творив до Лепкого контраст. Але недаром кажуть, що контрасти стикаються. Богдан Лепкий і Михайло Новицький**) стали приятелями.

*) Лепкий ще й пізніще залюбки рисував і малював. Підчас літніх ферій він робив із салі справжнє ательє, казав нам „позувати“ й малював. Робив теж портрети, між иншим батька, нашої старенької бабуні, своєї молодої жінки і т. д.

**) Диви оповідання Н. Кобринської „Душа“ в „Літ. Наук. Вістнику“.

Зайшовши раз до Лепкого, коли його не було дома, Новицький прочитав його вірші з циклю „Село“ і втішився ними. Сам талановитий поет і даровитий та дуже гострий і вибагливий критик, настоював на тім, щоби Лепкий кинув малярство, а взявся до пера. Підсував йому лєктуру (між иншим анґлійського поета Шеллі), тягнув на виклади про літературу, ходив по театрах і загалом поводився з Лепким як учитель з учнем, на котрім йому дуже залежить*). На жаль із тодішніх віршів мало побачило світло денне. У збірному виданню з цього часу маємо тільки два віршики, з 1891. р. „Іділля“ (I, 169), загалом перший друкований вірш Лепкого, і „Сонет“ („Ліси дрімучі“, I, 170), а далі один віршик „Я вас жалую“, датований 1892. роком.

У Відні познайомився Богдан Лепкий також з Філяретом Колессою. Зійшлися на точці нашої народньої пісні. Лепкий знав багато пісень, з Поділля й Бережанщини, а Колесса збірав і записував їх у ноти. Оба пильно ходили на вистави. Особливо інтересувалися виставою славного подорожника Голуба, на котрій були знамениті етноґрафічні збірки з життя африканських народів, і на музично-театральну виставу в Ротунді, на якій можна було прослідити розвиток музики й театру цілого культурного світа. Колесса, як фаховець в цьому ділі, був для Лепкого добрим товаришем і провідником. А коли, не надто повні, кишені позволяли на склянку пива, або на „мелянж“ з „ріжком“, ішли до „Чарди“, де грала циганська музика і під звук чардашів і фрішок уявляли собі ті часи, коли горди Мадярів проходили нашими степами і з українських квіток збірали обніжжя музично-поетичної насолоди.

Розуміється, належав Богдан Лепкий також до віденської „Січи“, бував на суботніх сходинах і брав участь у всіляких сходинах, зборах та дискусіях на політично-суспільні теми, подивляючи досвід і рутину „січових дідів“ та инших знавців-бувальців студентського життя.

На свята і на вакації їздив до батька, або до свого дядька Омеляна Глібовицького, про котрого в біоґрафії Лепкого не можна не згадати.

---

*) З розмов відомо мені, як високо цінив і цінить Богдан Лепкий свого передчасно втраченого приятеля.

Омелян Глібовицький був одною з замітніщих появ у нашому життю під кінець XIX. століття. Прегарний промовець і проповідник, з яким навіть Єзуїти не могли видержати конкуренції, незвичайно живий і дотепний, чоловік з живою фантазією, яка нагадувала хіба наше буйне XVII. століття, поривав своє окруження. На народ у своїй парохії і в повіті мав такий вплив, що на вічах і підчас виборів усе йшло за ним одною лавою. Любив коні, пси, голуби і — книжки.

Зразу був Омелян Глібовицький у Доброкуті коло Більча, а потім у Циганах, коло Борщева. Перебуваючи у нього в Доброкуті, Богдан захоплювався чудовим надсеретським яром, більчецькими печерами й останками поганської святині в Монастирку, а не менше захоплювався він чудовими промовами та оповіданнями свого дядька, яких, як знаю із своїх споминів, можна було без найменшої втоми слухати цілими годинами. Слухав також чудових подільських пісень і довго ще згадував з захопленням Тодоску, що вміла їх гарно співати.

Коли о. Глібовицький перенісся до Циган, його подільська хата в тінях старезної липи, була місцем, в котрому збіралися підчас вакацій такі люде, як Іван Франко, Василь Щурат, покійний епископ Ортинський, Василіяне Філяс і Ломницький, д-р Е. Калитовський, д-р Дорундяк і другі. Заїздила також княгиня Сапіжина, вдова по покійному Льві Сапізі, з котрим Омелян Глібовицький жив у добрій дружбі. Тут пробувала також Богданова тітка, Дарія, незвичайно вражлива й музикальна людина, що теж мала незвичайний дар оповідання й прегарно знала народнє життя, з яким близько стикалася. Від неї Богдан чув багато подробиць і тем з народнього життя (нпр. „Вона не з тих“), від неї перебрав теж багато пісень.

Товариство, яке нелегко зібрати до купи! Можна собі уявити, які тут, під тою попівською стріхою, велися розмови, який витворювався настрій під шум золотих подільських ланів, недалеко від нашого кордону, і можна подумати собі, які наслідки мало перебування серед такого окруження для нашого поета.

Найблищий віком був для нього В. Щурат. Як дещо старший від Богдана, а до того абсольвент не провінціональної, а львівської, академічної ґімназії, він до

якоїсь міри імпонував „тихому“ Богданові своїм широким начитанням і своїм студентським досвідом. Щурат писав тоді свого „Першого коваля“, перекладав поезії Конопніцької і любувався поемою К. Ф. Маєра „Huttens letzte Tage“, Лепкий писав свою „Настю“. Оба ходили по лісах і полях та їздили до Тудорова, Борщева, Висічки, Босир і до Шидлівців, до гостинної хати о. Миколи Темницького, спорідненого з Лепкими й Глібовицькими.

У Циганах на тлі тих розмов Лепкий написав оповідання „Зломані крила“, видруковане у „Зорі“ під псевдонімом Нестор Лєндин.

Рідне Поділля щиро гостило свого сина й вітало його всіми чарами своєї багатої природи, за що Богдан відвдячився йому в своїх віршах.

На другий рік фільософії перейшов Лепкий до Львова і став учнем покійного Омеляна Огоновського, Пілята, Шараневича, Болоза - Антоновича, Скурського, Вернера і других професорів.

Брав участь в українських і польських семінарах і кождого курсу віддавав якусь працю. Одна з тих праць була про Зборівську і Берестецьку пригоду.

Лепкий знав терен Зборів, Збараж, Берестечко з автопсії, а простудіювання історичного та пісенно-традиційного матеріялу причинилося до пізнання великої епохи нашого визвольного руху та скріпило його в переконанню, що наш край і наш народ, це одна, неподільна цілість і що тільки у власній державі знайдемо ми спромогу нашого дальшого поступу й всестороннього розвитку. Цьому переконанню він остався вірним до нині (гляди: „Два голоси“, „Ноктурн“ і т. д.).

Омелян Огоновський дуже добре вчив граматики, але його літературно - естетичні погляди не могли вдоволити Лепкого, що думками своїми йшов дальше професора. Але він умів оцінити заслуги його на полі історично - літературних дослідів і бачив у нім взір пильного, систематичного дослідника, котрий до свого предмету ставився з великим пієтизмом і — патріотизмом.

На семінарах Лепкий познайомився зі старшими учениками, І. Копачем, О. Маковеєм, О. Макарушкою, Миколою Ганкевичем і Мостовичем, від котрих скористав не одно, бо вміли вони багато.

Мешкав Лепкий тоді у своєї своячки Павліни Пелехової. Зразу займав окрему кімнату при вулиці Бляхарській, напроти Домініканського костела. Відчинив бувало в місячну ніч вікно, дивився на верхи Волоської церкви, Ставропіґії, Високого замку і — кіпця унії.

Перед ним виринало питання, де ділася колишня слава города Льва, колишні ставропиґійські братчики, наше міщанство, наша культура. Дивився на пусту вулицю і на площі перед Домініканами, чи не побачить де тіни котрого зі своїх предків. Не було. Перед ним стояв копець унії...

На третім році перенісся разом з родиною своячки на вулицю Шкарпову і замешкав велику кімнату вкупі з Климом Глібовицьким і Юрком Тобілевичем, сином славного Карпенка Карого.

Клим Глібовицький, талановитий математик*), пізніщий проф. української ґімназії в Перемишлі, впровадив його в тайни вичеркної ґеометрії, в „Integral- und Differential-Lehre“ і звернув його увагу на Ніцшого, котрого був великим поклонником і залюбки прочитував із Лепким (нпр. „Also sprach Zarathustra“, „Jenseits von Gut und Böse“). Цей молодий математик мав особливо замилування до фільософії й радо провадив з Лепким розмови на теми, що таке час і простір, число і міра, вага й сила, мікрокозм і макрокозм, інтуіція і експеримент і т. д. — що теж не пройшло безслідно у творах нашого поета. (Гляди: „Гостина“, „Мій товариш“, „Книжка“ і т. д.) Йому присвячений у збірці „В Розтоках“ вірш „Покину я доли“.

Юрко Тобілевич, технік, широка українська вдача, вносив у ту трійцю розмах і подих степу. Він жив життям українського театру, оповідав про свого батька, про Заньковецьку, Затиркевичку, Старицького, Саксаганського і других. В студентській хаті Лепкого-Глібовицького-Тобілевича мов жива виринала історія українського театру з усіми своїми принадами, з цілою самопожертвою у службі для народу і для — краси.

До них заходив з часта Микола Вороний і Северко Паньківський, теперішній драматичний артист у Київі.

---

*) Друкував деякі праці в виданнях „Наук. Тов. ім. Шевченка“. Помер трагічною смертю.

котрого Лепкий дуже любив за його щиру вдачу і за гарний спів.

Усі вони думали про театр, виставили і грали в драмі „Дай серцю волю“ і були постійними гістьми в авдіторії і за кулісами нашого народнього театру. У Львові познайомився також Лепкий з О. Мишуґою, О. Ніжанковським і з незрівнаною Сальомеєю Крушельницькою, що для тодішньої нашої громади була воплоченням всього, що найкращого скривалося в нашій пісні і загалом у народній душі.

Лепкий належав до студентського товариства „Ватра“, до „Бояна“, помагав Белеєві порядкувати бібліотеку „Просвіти“ і разом з Лаврівським, Яричевським, Нагірним і другими працював над основанням „Сокола“.

В день виклади, вечером товариські сходини, вправи хору „Бояна“, вечірниці, засідання, а по ночах літературна праця. Писав вірші*), перекладав Шеллього „Сімю Ченчіх“, яку відчитав на сходинах „Ватри“, та писав свої оповідання, з котрих перші появилися у фейлєтонах „Діла“ п. з .„Шумка“, „На палєті“ і „В лісі“ в 1895. році.

Такий спосіб життя відбивався погано на його здоровлю. Занедужав на запалення очей і на сильний розстрій нервів, який і пізніще відновлювався, якщо Лепкий тільки за багато працював. Лікарі казали їхати на відпочинок, от він і виїхав до батька-мами, до Жукова. Тут він і прийшов до себе.

---

*) З поетичного дорібку львівських університетських часів (1892—1894) надруковано небагато, хоч Лепкий писав тоді багато. Особливо багато перекладав з Гайне, Словацького, Т. Зана, Конопніцької, Пушкіна, Лєрмонтова, Потапенка, Короленка, Матчета і др. Книжки підручної бібліотєки Лепкого у Жукові, де я бував тоді майже кождої суботи й неділі та майже цілі вакації, були позаписувані більшими та меншими виривками перекладів, до яких Лепкий мабуть не привязував великої ваги, бо мало що з того віддав до друку. Тільки дещо з того друкувалося на сторінках „Діла“, „Буковини“ (нпр. „Боярин Орша“). Щойно від 1895. року поезії Лепкого чимраз частіще виходять між люде. З цього часу походять нпр. вірші „Нераз огорнуть безталанну душу“ (1894 або 1895, I, 75), „Дивний сум“ (1895, I, 79), „Дав Господь на весні“ (написаний весною 1895. в Руриськах коло Бережан, I, 98), „Злеліяв я Тебе“ (I, 98), „Ти ідеш“ (I, 99), „Куди не ступлю“ (I, 107), „Буває тужу за тобою (I, 109) і т. д.

Тут, у домі батька, мабуть цього 1895. року, стрінувся з Іваном Франком і пережив з ним декілька днів.

Був свідком полєміки свого батька з Франком на тему гелленської та християнської культури, апокрифів і Мойсея. „Напишу колись ‚Мойсея', — казав Франко, — і тоді порівняєте його з Мойсеєм Устіяновича на полотні і на папері."

Тут і є джерело ґенези цього нашого архитвору.

З Франком їздив Богдан Лепкий до Раю, де в бібліотеці ґрафа Станіслава Потоцького була чудова збірка наших стародруків і деякі білі круки, а то й друкарські унікати, як приміром історія Йоанни Папісси з дереворитним потретом. Бібліотекар, Должицький, умів дещо цікавого розказати про те, коли і як куплено деяку книгу. Так наприклад чудовий примірник знаменитої біблії Острожської купив ґраф Потоцький за одного ринського (менше ніж за одного рубля) від селянки в Лісниках. (Habent sua fata libellae.)

Їздили також до монастиря Василіян у Краснопущі, де був прегарний іконостас з XVII. століття, архитвір нашого малярства і різьбарства, на котрий приїздили дивитися чужі знавці мистецтва. На жаль, цей архитвір нашого ґенія згорів одної днини разом з цілою церквою, теж визначним памятником нашої архітектури, з дорогоцінними ризами, шитими руками королевої Марисєнки і матері Собіського, Даниловичівної, та їх „фравцімер-у", разом з портретами родини Собіських і богослужебними книгами, рідкими зразками нашої писарської та друкарської і переплетничої штуки. В монастирі була теж бібліотека. Вона лежала в одній келії, як купа книг і паперів. Франко з запалом великого бібліомана довго рився в тих скарбах, нарікаючи на брак пошанування до власної культури. Франко поїхав незабаром дальше, а в душі нашого поета остався гарний спомин про зустріч з одним з нечисленних ґеніяльних земляків.

У Бережанах був тоді вже, щойно свіжо оснований „Боян", котрий гарно розвивався завдяки заходам Василя Яворського, Андрія Чайківського, Остапа Ніжанковського та других. Були такі добрі голоси як той самий Василь Яворський і Льонґін Глібовицький (дядько Богдана) (тенори), Діяківський і Денис Бачинський (баси), Німцева, Галя Бачинська, прегарний альт Ройовська і

другі. „Боян“ був місцем сходин бережанської української громади, співацьким і заразом касиновим товариством. Тут відбувалися вечірки, звідси товариство їздило з концертами до сусідних міст і загалом заслужився „Боян“ чимало в розбудженню народнього життя не тільки в Бережанщині, але й у сусідних повітах.

У цьому життю молодий Лепкий грав визначну, активну ролю. Гарний з лиця, добрий співак, гарний оповідач, а передовсім прегарний деклямáтор і промовець, що умів при тім усім і добре потанцювати, був Лепкий побіч Яворського, Чайківського й Ніжанковського душею цілої кольонії, а заразом її любимцем. Особливож притягали його промови й деклямації, які сильно розворушували дрібномістечкову інтеліґенцію й швидко зробили йому заслужену славу одного з найкращих галицько-українських рецитаторів та промовців. З цього часу й почалися його безнастанні публичні виступи.

III

Скінчивши фільософію в 1895. році, Лепкий став суплєнтом у бережанській ґімназії і перебрав науку української мови. По раз перший молодіж почула гарний виклад, пориваючі рецитації творів, інтересні пояснення і все те, за чим у гадках тужила, з особливою насолодою слухала його викладів з української літератури, одушевлялася народньою поезією та „Словом о полку Ігоревім“ й дозволяла собі тепер писати свобідні і довгі „задачі“. Займався бурсою, котру якийсь час провадив і з котрої вийшли пок. д-р Юркевич, д-р М. Воробець, д-р Західний і другі. В ґімназії застав своїх давніх професорів, що були тепер його товаришами по службі, незабутнього шамбеляна Соневицького, Дуткевича, Саната, Пащинського, Ґлінського і других. Застав учеників, що ходили разом з ним до ґімназії, лиш за тих чотири роки попідростали й перейшли до вищих кляс, довелось йому навіть питати при матурі свого власного товариша, котрий засидівся в ґімназії і припізнився з матурою.

Зараз у першім році візитував його на годинах географії, німецької й української мови інспектор Іван Левицький, той самий, що був провідником комісії, коли Лепкий здавав іспит зрілости. Візитація випала дуже добре і Левицький дав Лепкому добру кваліфікацію в раді шкільній.

Хоч перші службові кроки бувають звичайно важкі, Лепкому вони ніяких труднощів не робили і він мав досить багато зайвого часу, щоб з молодечим запалом кинутися до літературної роботи. Тут у Бережанах, у першім році суплєнтури написав він оповідання „Цвіт щастя", „Стріча", „Для брата", „Дивак", „Звичайна історія", „В лісі", а дальше „В світ за очі" і драму „За хлібом" та по польськи студію про Конопніцьку, крім численних дрібних віршів та дописей і статтей до „Діла".

З віршів, котрі тоді писав Лепкий, найсильніщий відгук серед народу знайшло його „В світ за очі!". В тім творі, повнім молодечого запалу, повнім патосу, сентіменту і щирого чуття, змалював він траґедію селянської родини, яка з біди кидає шматок батьківської землі і тікає за море. „В світ за очі," що вперше появилося у „Зорі", друкували всі наші часописі, його деклямовано на всіх концертах, навіть священики відчитували цей вірш з проповідниць.

В драмі „За хлібом" змалював Лепкий недолю молодої учительки, котра, покінчивши у Львові семінар, дістає школу на селі, іде туди, повна наївної віри в спромогу успішної праці для добра народу і гірко розчаровується, бо і село не таке-то ідеальне, як її здавалося, бо й воно має свої сплетні, інтриґи, має злих і поганих людей. На жаль, ця драма, яку деякий час виставляв театр „Руської Бесіди" у Львові, не появилася в друку й не удержалася на сцені, хоч робила своє вражіння своїм чуттям і вірним змалюванням тодішніх відносин на селі і попівстві.

В оповіданнях молодий наш письменник брав теми з життя і опрацьовував їх „не мудрствуя лукаво". Мова легка, народня, здебільшого така, якою балакають у східній Галичині, а саме на Поділлю, малюнки людей реальні, переважно позитивні, часто-густо контрасти, иноді тихі психольоґічні драми, а переважно траґедії на тлі несправедливого політично-соціяльного устрою, —

ось їх поверховна характеристика*). Гарні малюнки природи, численні і часто нові порівнання, ніжно-чутливе відношення до долі й окруження покривдженої людини та якась своєрідна поетичність, котру нелегко схарактеризувати, зєднували творам Лепкого численних читачів. Збірка його новель „З села", зладжена в Бережанах, а видрукувана в Чернівцях (1898. р.) з передмовою Льва Турбацького, розійшлася дуже скоро, мала гарні рецензії і автор діставав навіть від незнайомих листи, повні заохоти до дальшої літературної праці.

Лев Турбацький схарактеризував творчість Лепкого як мистецтво не для мистецтва, а для життя, і ця характеристика вірна, бо Лепкий, хоч у своїй вдачі має сильний нахил до естетицизму, тримає себе в руках і естетичні прийоми старається заєдно годити з інтенціями служби для свого народу і для людства. По переконанням демократ, не любить фальшивого демократизму, не любить безшабашности, руїнництва й розгнузданого гольтіпацтва, лиш у культурній праці бачить запоруку дальшого розвитку нації і здійснення свого й нашого ідеалу — державної самостійности.

Культурна свобода, толєранція для переконання ближнього, від віри до родинного, хатнього устрою, це його ідеал. Боротьба з темнотою, виховання людини здорової, гарної, доброї, творчої, — це його задушевна мрія.

2. лютого 1897. року Лепкий оженився з Олександрою Лепківною, донькою проф. Миколи Лепкого і незабаром (в осені 1899. р.) перенісся до Кракова, як учитель української мови в тамошніх ґімназіях. У Кракові основано тоді лєкторат української мови на ягайлонськім університеті і Лепкого іменовано лєктором.

У службових справах став його „духом-опікуном" О. Барвінський, давній товариш Богданового батька, Сильвестра, а пізніще також К. Студинський, з котрим Богдан, як ми вище бачили, познайомився ще в часі своїх університетських студій у Відні. Лепкий високо

*) Докладніщу їх характеристику подає В. Верниволя в „Нарисі літературної діяльности" Лепкого (Писання, І, стор. XI—XII і XLIX—LXIII).

цінив заслуги Олександра Барвінського для розбудження національної свідомости на Галицькім Поділлю, де він був одним з перших піонєрів українства, а також працю його на полі нашого шкільництва, заходи коло заснування Тов. ім. Шевченка, „Просвіти“ і т. д., його великий вклад муравлиного труду в „Історичну Бібліотеку“, в шкільні підручники, тощо, і тим треба толкувати співробітництво Лепкого в „Руслані“, до котрого він часто-густо посилав свої поезії та оповідання, не дивлячись на полєміку, котра тоді велася між нашими національними демократами і Барвінським і його ґрупою. Лепкий ніколи не був партійником і полємістом, національно-самостійницькі стремління були для нього першим і найголовніщим постулятом, в Барвінськім він бачив давнього Українця-народовця і самостійника, товариша Куліша та Кониського, людину гідну пошани. Цей погляд виробив він собі тим лекше, що перебував у Кракові, здалеку від нашої партійної гризні, на терені, на котрім і польська експанзія не прибирала таких жахливих форм, як у Львові, де вшехполяки чимраз то дошкульніще добиралися до нашої шкури.

Співробітництво в „Руслані“ впливало в значній мірі на холодніще відношення до Лепкого з боку національно-демократичних кол і їх літературних орґанів. Цей холод проявлявся в рецензіях на твори Лепкого, а ще більше в мовчанню, котре Лепкий порівнав з криницею, до котрої він кидає свої слова, а з котрої вертає тихий плюск води. До гострих атаків не приходило. Навпаки Лепкого закликали до Львова, Станиславова, Коломиї, Нового Санча й Чернівців на великі свята народні, як ось на ювилей Лисенка, на Шевченкові роковини, тощо і він приїздив з промовами й деклямаціями, що звичайно знаходили сильний відгук серед громадянства. Не дивлячись на співробітництво в „Руслані“, М. Лозинський (у „Ділі“ на „Стрічки“, видані в 1901. році), М. Грушевська (в „Літ.-Наук. Вістнику“ на „Осінь“, що появилася в Коломиї 1902. року) та А. Крушельницький (у „Ділі“) написали дуже гарні статті, в фейлєтонах „Діла“, на поезії Лепкого, — д-р К. Трильовський присвятив йому одно число своєї „Зорі“ і Лепкий остав у гарних зносинах з Л. Ганкевичем, В. Темницьким, В. Липинським, М. Коцюбинським, В. Доманицьким, К. Трильовським і дру-

гими видніщими нашими людьми, дуже далекими до „Руслана“ і його ґрупи.

Про побут і життя Лепкого в Кракові не буду широко розписуватися, бо в тій самій книжці знайде шановний читач спомини О. Луцького і К. Трильовського, які дають гарний образ цього періоду біоґрафії поета. Краків для літературного розвитку Лепкого мав корисне значіння тому, бо був містом, де наука, література й мистецтво стояли куди вище, ніж наприклад у Львові. Краків лежав осторонь рознузданого східно-галицького вшехпольського шовінізму, був граничним вузлом між заходом і сходом Европи і мав сприятливу для праці атмосферу. Гарний театр, музеї, архіви, в музеях і архівах дуже багато матеріялів для пізнання української культури, дальше академія мистецтва, а в ній Виспянський і Станіславський, знайомство з польськими визначними письменниками Орканом, Фельдманом, Сєдлєцьким, Міцінським і другими, врешті добрі й культурні відносини службові в ґімназіях і на університеті, це були для Лепкого великі плюси. На його очах родилася і розвивалася так звана „Млода Польска“ в літературі й мистецтві, з Пршибишевським і Виспянським на чолі, на його очах Виспянський творив свої велитенські вітражі і перебудовував театр, на його очах і разом з ним ріс Оркан і Міцінський, збувався процес росту й занепаду польської модерної. Він бував на засіданнях клюбу „Літерацко-наукового“, вигодошував відчити й реферати про політичне й культурне життя Українців, дописував до „Славянського Святу“, містив свої переклади з української літератури в „Часі“ і „Новій Реформі“, зготовив (1908. р.) чудовий переклад „Слова о полку Ігоревім“ на польську мову, котрий Франко назвав найкращим з усіх переводів, зладив і видав у перекладі збірку новель Коцюбинського „W pętach szajtana“, був співробітником „Млодей України“, — словом розвинув широку діяльність для познайомлення Поляків з нашими національно-культурними стремліннями.

Живучи в центрі польської культури з такими визначними людьми як Виспянський, Станіславський, Оркан, Міцінський, Фельдман, Здзєховський і багато других, не тільки не втратив нічого зі свого українського психічного типу, але виріс у повний ріст.

А кілько-то з наших Українців потонуло в Кракові в польському морі! Досить згадати славного історика Анатоля Левицького*) і знаменитого професора-інтерніста Яворського. Це свідчить про сильну індивідуальність Лепкого і про значіння національної традиції, яку він виніс з батьківської хати.

І не тільки не згубився Лепкий на краківському ґрунті, але на його дивилися, як на українського представника, і мешкання його (Зельона, 28) називали жартовливо „українською амбасадою."

Туди заходила ціла більш освічена краківська українська еміґрація.

Бойчук, Северин, Новаківський, Липинський, Жук, Курилас, надійний маляр, Головин, що мабуть погиб в останній війні за Україну, Мавберг, Луцький, Голубець і багато-багато других були частими гістьми, а то й приятелями гостинного дому Лепких. Тут ішли довгі розмови на літературні, мистецькі й політичні наші питання, тут був український острів серед польського моря. І певно, що ані Лепкий не поминає злом своїх частих гостей, ані вони не забувають гостини в його хаті. Обі сторони можуть із вдоволенням згадувати свої краківські часи, бо вони дали їм багато гарних хвилин і підготовили в них ту творчість, яку вони пізніще виявили на ріжних областях нашого національного життя. В Кракові Лепкий познайомився з Василем Стефаником і кілька літ вони видалися що днини і, як сам пише у примітках до своїх „Писань" (I, стор. 376), „здалека від рідного краю турбувалися його долею, а долею українського письменства зокрема". Стефаник написав тут що найкращі свої твори, котрі Лепкий ставив і ставить на верху не тільки нашої, але всесвітньої прози, „як найбільші, незрівнані архитвори слова". Ні тіни якоїсь літературної зависти, або конкуренції не лишилося між ними. „Коли мені важко на душі, читаю їх і набіраю нової охоти до життя і до праці", пише він у згаданих примітках, а свою окрему студію про Стефаника („Незабутні", стор. 82) кінчить такими словами: „Василю! Я твої твори вожу скрізь з собою в теперішній незавидній мандрівці, і коли мені невиносимо

*) Він був навіть далеким свояком Лепкого (дядько його тітки Ганни Левицької).

тяжко зробиться на серці, коли здається: „тут тобі і край!“ — читаю їх. Слово за словом, помалу, помалу, так як ти їх писав. І... дальше йду... Дякую тобі!“

І з другим нашим великим письменником, Михайлом Коцюбинським, стрінувся Лепкий у Кракові. Коцюбинський вступив до Лепкого по дорозі за границю, де він лічився з своєї недуги і кілька днів перебув у нього. Разом оглядали Вавель, дім Матейка, Національний музей, музей Чарторийських, Гуттен-Чапських, Ягайлонську бібліотеку і Францішканський костел, в котрім Коцюбинський цілими годинами пересиджував перед знаменитими вітражами Виспянського і Мегофера, бо був великим любителем цвітів, а на тих вітражах цвіти жили і являлися у якійсь новій, ніде невиданій красі. Коцюбинський терпів на безсонницю і Лепкий цілі ночі ходив з ним по плянтах, або пересиджував на розмові біля ліжка недужого. З острова Капрі Коцюбинський писав листи до Лепкого і казав собі присилати його нові збірки.

Третьою з великих письменників-прозаїків була Ольга Кобилянська, яка теж поступала до Лепкого, переїзджаючи „на води“ в Навгайм.

І покійний Хведір Вовк і багато других визначних Українців не минали його хати. Навіть Москалі, як наприклад проф. Тітов, заходили в переїзді до нього. Дякуючи тому, він, хоч сидів здалеку від рідної земли, контакту з нею не тратив, вона ще кращою, ще блищою й рідніщою була йому „з прекрасного далека“, бо овівала її туга, „біла туга“, як пише Лепкий, в котрійсь із своїх поезій, та туга, що каже забувати про все, що марне й мале, а тямити про суще й гарне.

Звідти попри весь смуток і мелянхолію, якою визначаються твори Лепкого, не бракує їм деякого оптимізму й ідеалізації. Найсумніщі вірші й оповідання нашого письменника не зневірюють читача, а навпаки розбуджують охоту до праці, щоби було краще. І він і його читачі вірять, що погань і зло є проминаючими появами та що чоловік призначений для краси і добра, до котрого треба безнастанно стреміти.

З Кракова недалеко до Відня. Лепкий їздив туди, стрічався з нашою парляментарною репрезентацією, вдихав воздух столиці, пригадував собі колишні студентські часи і провінціялом, в повнім значінню слова, не був

ніколи. Він безнастанно тужить за селом, за лісом і полем, за весняними струмками й осінніми імлами, але не легковажить міської культури: театру, концерту, вистави образів. З одного боку природа, а з другого культура манять його безнастанно до себе. Він не є ані рішучим ворогом села, ані виключно поклонником міста, одно і друге вважає потрібним і в гармонії між ними бачить успіх будуччини.

Мінусами краківського побуту було віддалення від родини, до котрої Лепкий щиро привязаний, і важка шкільна праця.

Щоб добути матеріяльні підстави для життя з родиною, щоб піти до театру і на концерт, купити книжку й образ, а на це Лепкий видавав багато, придбавши собі таким способом гарну бібліотеку й збірку образів, ритовин і т. д., мусів наш поет бігати з години на годину, давати лекції й викладати в приватних ґімназіях і на вселяких курсах, а для літературної роботи, лишалася хіба тиха, ніким і нічим не бентежена ніч. Це бачив я сам підчас моїх частих гостин у нього на протязі років 1901—1906. Лепкий вже перед осьмою вранці вибігав з хати, щоб, вернувши на хвилю на обід, знов вибігати й вертати звичайно аж пізно вечером.

Лепкий писав свої вірші й оповідання по ночах, коли був виснажений працею цілого дня. Бували ночі, коли Лепкий майже не спав, пересиджуючи майже до ранку над роботою. Тоді й проявив Лепкий свою найбільшу літературну діяльність. На протязі років 1901—1905 появилося аж 5 збірок поезій та 10 збірок оповідань, не рахуючи перекладу „Слова о полку Ігоревім“ на польську мову, „Української Читанки“ для польської молодіжи (1903) і цілого ряду статтей, нарисів, дописів і т. д. В тих часах (1901. р.) написав Лепкий між иншим прегарний цикль віршів „Осінь“, про повставання якого пише сам такі характеристичні слова: „Цикль написаний протягом осени 1901. р. у Кракові. Я бігав тоді на лекції української мови з ґімназії св. Яцка до ґімн. св. Анни, звідси до третьої ґімназії, до мужеської семінарії й вечером, від години 6—8, на університет. Більшість тих віршів явилася у моїй голові по дорозі, дома я їх тільки записував і викінчував...“ (Писання, І, 387.)

А що всеж таки так багато вспів написати, це завдячує він вродженій пильности, розвиненій енергії, панованню над собою і, розуміється, тому замилуванню до літератури, яким усе визначався й визначається.

Другі робили карієру, забезпечували своє матеріяльне життя, — він писав вірші. Часописи не платили йому, видавництва давали гонорар, що покривав хіба кошти паперу й почтової пересилки. Сто до двіста австр. корон гонорару за цілу збірку оповідань уважалося вже великою сумою, на яку, до речі, треба ще й було довго ждати*). Такі були тоді літературні гаразди на галицькій Україні. Лепкий тим не знеохочувався ніколи і не кидав праці для рідної літератури, хоч чужі видавництва відчиняли перед ним виднокруги ширшої слави та кращих, багато кращих заробітків.

Тільки иноді писав інформаційні статті, або літературні огляди до „Sławiańsk-ого Świat-a“, або до „Slovansk-ого Přehled-y“, але свої оригінальні твори писав українською мовою.

Добрим приятелем у тій завзятій праці для рідного народу й рідної літератури був йому Вячеслав Липинський, пізніщий український посол у Відні і визначний історик України.

Стрінулися на університеті, на лекції Лепкого про Куліша та його взаїмини до Польщі, на котру Липинський зайшов із С. Шеметом цілком припадково. По лекції відпровадили вони Лепкого до дому, перебалакали з ним кілька годин і з тої пори Липинський і Лепкий видалися мало ще не кождої днини.

Було багато дечого такого, що їх зближувало до себе: погляди на нашу минувшину, любов рідної старовини, охота пізнавати й розсліджувати останки української культури, переконання, що наші предки не тільки з часів князів Острожських, але і з великої доби визвольних стремлінь Хмельницького не були такими дикунами, за яких їх мали свої і чужі, вороги і власні нащадки, а врешті охота гуртувати державно-творчі елєменти на українській території, — це тільки деякі нитки тієї симпатії, котра непомітно росла поміж ними.

---

*) Про це диви, що пише сам Лепкий у своїх „Писаннях“ (Т. I, стор. 395—396).

Липинський ділився з Лепким кождим новим здобутком з поля своїх історичних дослідів, кождою грамотою і ґравюрою, відшуканою в музею Чарторийських і Гуттен-Чапських, а Лепкий розказував йому про свої літературні пляни й задуми та читав вірші. Читав йому теж вірш „На марґінесі книжки про Кричевського", написаний після прочитання праці Липинського про Кричевського і закінчений окликом, що

„... може внук
Почує кров дідів
Зперед віків?
І може гнів
Буде як грім гремів,
А сила, жах і лють,
Як ріки потечуть..."

Над обома тими Українцями-самостійниками як засвітове мементо лунали Шевченкові слова: „Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали!" і цей могутній голос зпоза гробу заглушував гамір політично-партійних проґрам.

Це теж не байдужний причинок для зрозуміння тих творів Лепкого, що збудовані на політичних мотивах, як: „На Тарасовій могилі", „Кальнишевський", „Два голоси" (1911), „Батуринські руїни" (1911) і „Для ідеї". Всі вони написані в Кракові.

Важка шкільна й літературна праця підірвала здоровля Лепкого і денервувала його. Під кінець шкільного року він звичайно був такий виснажений, що здавалося тримається тільки завдяки лікам і добрій лікарській пораді знаменитих краківських лікарів: проф. Цибульського, Яворського і Мурдзєнського. Вони висилали його з родиною в гори. Що року їздив Лепкий, поки жив батько, до Жукова, а як не стало батька, до тестя до Коломиї, до жінчиного брата до Воронєнки, до Дорни Ватри, Криниці, Закопаного, або над Адрійське море.

Ці поїздки не тільки кріпили його фізично, але давали йому також нові мотиви до літературних творів. Особливо любив Лепкий Черемош, Сокільське, Розтоки, Грамітне і Чорногору. Більшість його гірських віршів (цикль „В Розтоках") написана в Розтоках, в гостиннім домі отця Ковблянського, котрого зятем став Лепкого

первий брат, Анатоль*). В горах стрічався Лепкий зі своїми знайомими: з отцем Попелем, котрому присвятив вірш „Хрест на кручі", з д-ром Трильовським, з Миколою Міхновським, з Філяретом Колессою, В. Івасюком**), з Олександром Барвінським у Микуличині і з другими. Під шум ялиць і гірських потоків снувалися його нові думи. Довбуш, Король Гуцул, лицарський гуцульський народ, котрий не знав панського ярма, гори — давали йому те, чого не було на долах, і Лепкий, хоч Подоляк, щиро полюбив наші зелені Карпати.

І Зелену Буковину теж. Букові ліси коло Глібокої, буйні поля від Неполоковець починаючи, Кути, Вижниця й Виженка давали чимало насолоди для його ока й чимало предмету для думки. З Дорної Ватри їздив до Румунії.

З поїздки над Адрію літом 1911. року привіз цілу збірку віршів „Знад моря" і написав спомини з дороги, крізь Пешт і Загреб до Фюме, Абації і дальше.

Каже, що як у перше побачив з купе Адрійське море, мов безконечний лан незабудьок, то втішився ним, як дитина і зрозумів, що ми мабуть все таки середземноморський народ. Була це тоді інтуіційна гіпотеза, котрій тепер не бракує вже і наукових підстав.

Щоб скінчити з його краківським товариством, згадаю ще Остапа Луцького, тоді молодого студента і початкуючого поета, з яким Лепкий жив у щирій дружбі. Спомини Луцького, поміщені в цій книжці, скажуть

---

*) Про це згадує Лепкий в своїх поясненнях до збірки „В Розтоках": „Туди приїхав я перший раз 1894. р. літом. Між Кутами і Тюдевом висока скеля над Черемошем — Сокільське, яке так любив Федькович. Сокільське зробило на мене таке сильне враження, як жадна гора в світі. Під Сокільським я написав тоді вірш: „Гей чудові наші гори." Між Тюдевом і Сокільським напала нас буря. Я скрився перед нею до гостинного дому о. Ковблянського і там написав тоді, тої самої днини, образок: „Під Сокільським"... В о. К. перебув я кілька днів і звідти ходив у гори аж у Довгополе, до о. Попеля ... З о. П. їздив я на Грамітне, славне своєю грізною, героїчною красою... До Розтік навідувався я з тої пори кожного року хоч на короткий час і вони так і осталися в моїй уяві, як якась зачарована країна краси." (Писання, І, стор. 385.)

**) З Василем Івасюком, з котрим знався добре і, як тямлю, перебув також деякий час у Жукові, робив прогульку на Чорногору й, захоплений слотою, пересидів кілька днів у гуцульській колибі. Із вражінь тієї прогульки вийшов гарний вірш „Ялиця".

більше, ніж міг би я сказати. Але знаю з оповідань нашого поета, що Луцький був щоденним його товаришем, повірником гадок і літературних задумів і своїм гарним співом та погідним гумором вносив у його хату життєрадісну атмосферу. Лепкий належить до людей, котрі не легко зміняють окруження, він привязується до місця і людей, але до кого привяжеться, того не забуває вже ніколи. Це вдача, хоч поетична, та не практична.

Року 1901 упав на Лепкого важкий удар. Помер його батько.

Ненадійно і передчасно, бо в 54. році життя, відійшов від нас не лиш зразковий священик, але й заслужений поет і публіцист, Марко Мурава, провідник повіту, один з тих діячів-народовців, котрі так дуже заслужилися коло відродження Галицької України.

Осталися два молодші брати Богдана, Микола і Левко, і дві не заосмотрені доньки, Ольга й Олена. Одною потіхою для тяжко опечаленої родини був великий жаль, не тільки між парохіянами, але і в цілім повіті, а навіть у широких колах нашого громадянства. Вдячні парохіяне здвигнули на гробі покійника гарний памятник, котрий і війна якось пощадила, хоч у Жукові йшли завзяті бої, а вдові давали огород і поле й хотіли громадським коштом збудувати для неї мешкання, щоб тільки лишилася між ними. Покійна Домна Лепкова не хотіла бути тягарем громади, подякувала за жертву і перенеслася до Бережан, де й проживала аж до смерти.

На Лепкого смерть батька зробила сильне враження. Не стало найліпшого дорадника й найщиріщого критика, котрий на кожду його нову збірку писав з Жукова до Кракова основні, батьківські рецензії, одинокі в своїм роді. Ці листи, коли вони тільки збереглися після десяти літ відсутности Богдана від своєї хати за час останньої війни, себ-то від 1914. до 1924. року, будуть дуже інтересним історично-літературним матеріялом. Що лиш з тих листів можна буде побачити, як покійний о. Сильвестер Лепкий, хоч сидів на селі, здалеку від літературно-наукових центрів, з літературою і наукою не розставався, як пильно слідив він за новими напрямками, як реаґував на них і яким критичним умом визначався.

На творах Богдана Лепкого втрата батька відбилася тонами глибокого смутку і субтельної рефлєксії. Доказом циклі „Над рікою“ (цикль, надрукований в альманаху, присвяченім О. Кобилянській „За красою“) та „Із чужини“. Від передавання віршом і прозою вражінь із зовнішнього світа перейшов він до психольоґічного поглиблення; перше розглядався кругом себе, а тепер став зазирати у глиб людської душі („Гостина“, „Мій товариш“, тощо). Зявилися такі питання, як звязок між цим, а другим світом, між живими й помершими, як вплив людини на людину на далеке віддалення, як суґґестія й сила волі, як цілий комплєкс метафізичних питань, отсе Лепківське:

„Світів бездонні океани,
Життя незглиблений Мальштром,
Від Прометея до Нірвани, —
Якіж великі ви Титани,
Який нужденний я атом!“

Неодна нова струна відозвалася на гарфі поета, коли її доторкнулася біла рука смерти....

Лепкого стали перекладати на чужі мови, на польське, російське, мадярське, чеське, німецьке*), сербське і на жидівський жарґон. На польське перекладав Оркан, Ґвіждж**), Нєментовський, Твердохліб і Наворський („Сповідь землі“ була друкована навіть у кількох перекладах), на чеське Ружена Ясенска, нестор славянських поетів Ватрослав Ґурбан і другі (в „Slovansk-ім Přehled-i“, „Rud-их Květ-ах“, „Народніх Лістах“ і и.)***). Появилися статті про нього в чужих журналах і його портрети. Лепкий ставав відомим поетом. Але за славою не гонив. Не вмів підтримати літературних звязків. Вічно занятий

*) Німецькі переклади зачали появлятися найбільше в останніх роках. Вони в найблищому часі мають вийти окремою книжечкою. Список що важніщих перекладів подаю в бібліоґрафічному додатку.

**) Ґвіждж переклав кілька віршів із циклю „Знад моря“, між иншим вірш „Океан та дівчина“, й помістив їх у фейлєтоні краківського „Naprzod-у“. На польське переложено між иншим оповідання „Гусій“, „Нездала пятка“, „Настя“, „Дідусь“, „Небіщик“.

***) З оповідань переложено на чеську мову між иншим „Гусій“, „Настя“, „Дідусь“, „Нездала пятка“ (2 рази).

і запрацьований не відповідав часто-густо на листи перекладачів і видавців. Ця несистематичність і непрактичність, це один з його гріхів. Не даром каже він:

„Я ганявся заєдно
За життям і красою,
А життя все лишалось
Геть далеко за мною."

Реальне, матеріяльне життя....

В Кракові здав Лепкий професорський іспит, став професором III. ґімназії і доцентом так званих виділових курсів, на котрі приїздили учителі з цілої Галичини для дальшого образования. На університеті все ще викладав, як лєктор, українську мову й літературу.

Здавалося, життя його було тепер обезпечене. Не потрібував боятися, що перенесуть його, що прийдеться перетягати доволі велику бібліотеку, чималу збірку образів, ритовин, тощо, та привикати до нових людей і до иншого окруження, одним словом, можна було сподіватися, що матиме спромогу спокійно і більше систематично працювати, над викінченням історії літератури, над драмою „Мотря" і над задуманою повістю з XVII. століття.

Та не так сталося, як ждалося.

Прийшло те, чого здавна сподівався Богдан Лепкий і до чого хотів приготовити земляків, щоб воно їх не заскочило неприготованими, — прийшла війна.

IV.

Ще кілька літ перед російсько-японською війною, в прольоґу „На Тарасовій могилі", Лепкий бачив чорну хмару, яка сунеться на нас із півночі, чув далекий грюхіт грому і казав, що зближається момент розправи.

У віршу „Серця мого біль" (з 1901. р.) відчував поет теж, що

„В хмарах грім гуде —
Тож дріжить душа."

В другім прольоґу, „Кальнишевський", заповідав воскресення нашої Січи „у стіп Карпат", в сонетах в

честь Шевченка бачив ящик Пандори, котрий розкривається, щоб на наш край висипати все своє горе, а в передмові до збірки ,,Кидаю слова“ (1911) кликав, ,,що йде повінь велика і коли ми не збудуємо сильної і високої греблі, то вона нас залле“.

Лишаємо на боці питання, чи та ворожба була вислідом його політичної орієнтації, чи являлася вона дорогою поетичної інтуіції, але поет переживав траґедію. Його не розуміли і не слухали, навіть блищі, навіть добрі знайомі, до котрих він підходив з реальними плянами на випадок війни. ,,Алеж, коханий поете, — казали йому, — ми маємо звязки у Відні, маємо добрі інформації, це нерви вас трівожать, більш нічого. Заспокійтесь і дальше пишіть свої вірші.“

Заняті економічною та всякою другою роботою, не звертали ми уваги на цей меч Дамокля, що висів над нашим народом, а котрого ми не добачали.

Завданням історика літератури буде проаналізувати траґедію на тлі непорозуміння між поетом і його суспільством, нам приходиться ствердити факт, що таки ,,звіялася велика буря“ й застала нас у дорозі, а не в хаті, під сильною стріхою, в котрій не потрібувалиб ми боятися ні вітру, ні грому.

Дня 28. червня 1914. року, на першім краєвім здвизі наших ,,Соколів“ і ,,Січей“, Лепкий виголосив свій вірш ,,Два голоси“, написаний зрештою ще в 1911. році, в котрім кликав:

,,А я кажу вам: день іде,
Іде така година,
Коли ні тут, ні там, ніде,
Кордонів жадних не буде, —
Лиш даль далека, с и н а!

А я кажу вам: близький час
І хвиля недалека,
Що буря звіється нараз,
Згуртує і змішає нас
І зблизька, і здалека.“

Час цей був дійсно дуже недалекий, бо вже на другий день нечайно залунав вистріл у Сараєві, покотився

зловіщим гомоном по цілій Европі і — події пішли відомим ходом.

Дійсно перервалися кордони, повінь змішала нас до купи й почалася драма, в котрій нам прийшлося грати непідготовлену ролю.

„Хто каже вам, що все одно
Де жити, як вмирати,
Той тягне вас в багно, на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже кермувати."

А в нас багато було таких, що не зважилися ще сказати собі і другим, що вони хочуть жити в своїй власній хаті і вмирати чесно та славно за свої ідеали, багато з нас плило по розгуканих хвилях історичного моменту в дряхлім судні припадково нахапаних програм.

„Не підем ми, прийдуть вони,
Таке вже в світі право..."

І вони прийшли. Прийшли вороги наші і забрали землю, котра належала нам, як відвічне наслідля предків наших.

Мало котрі слова поета здійснилися так скоро і з такою невблаганою точністю, як отсі. Мало коли інтуіція віднесла таку побіду над рахунком тверезо думаючого обивателя, як тут.

Із здвигу вернувся Богдан Лепкий до Кракова. Побут його у Львові на здвизі і в Рогачині (коло Нараєва) на похоронах тітки, Емілії Глібовицької, був ніби пращанням з добре відомими і близькими серцю місцями на довгі літа.

В Кракові пережив декілька тижнів трівожного й гнітучого дожидання. В Европі йшли дипльоматичні митарства.

Повінь то підносила плесо розбурханого моря, то ніби вода втихала й вертала в свої звичайні береги. Часописи то били в дзвін, то заспокоювали читачів, що все лишиться по старому, бо ніхто не схоче брати на себе відповідальности за таку катастрофу, якою для Европи була би велика війна. Люде читали й вірили та дурили себе миролюбивими настроями монархів, парляментів і всіх тих високопоставлених людей, що рішали

про життя, смерть і каліцтво мільйонів спокійного населення. Лепкий читав своє „Кидаю слова“:

„Бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу, щоб збудився малий і великий, щоб до праці метнувся усякий, щоб не було на ратунок пізно, — бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу!

Гать будуйте кріпку і високу, щоб нас море грізне не залляло, щоби ми у багні не застрягли та щоб внуки дідів не прокляли, що не вміли краю боронити; — Гать будуйте кріпку і високу!

Чую гам і шум і рев скажений!“

Зі смутком дивився він, коли видруковано вперве ці прості, але щирі слова. Року Божого 1911...

А нині рік 1914. Ані дзвона не чути, ні гати не видно. Пропало!

В чудо миролюбія не вірив. Знав, що війна затіяна давно, що вона назріла в утробі своєї матери-наживи і що мусить явитися на світ по законам історичної льогіки, як конечність, котрої і конем не обїдеш.

Що робити з собою і з родиною?... Що треба буде, а тепер поїде на рідну землю, до своїх людей.

Та відїхати не було легко. Звичайно спішився Богдан у свої вакаційні подорожі, тепер відїзд відкладав з дня на день. Жаль було лишити книжки, образи, різьби, те все, що пильно довгі літа збірав, не жаліючи важко запрацьованого гроша і відмовляючи собі не одної приємности. Кінчив третій том літератури (два перші томи під заг. „Начерк історії української літератури“ появилися накладом „Галицької Накладні“) і віршовану драму „Мотря“. Конче хотів довести одно й друге до кінця. А життя не давало.

Робилося душно, як звичайно перед бурею буває. Вибуху треба було сподіватися кождої днини.

Поїхав до Бориславa, до своєго швагра о. Івана Ліщинського.

Там одного ранку побачив цісарський маніфест: „До моїх народів!“

„До — моїх!“

Копальняні робітники кинули працю, на головній вулиці счинилася глота. Глоту збільшили валки резервістів, що з усіх сусідних сіл напливали на борислав-

ський дворець. Містові грозила небезпечна ніч. Тоді з воріт одного дому, з крісами на раменах, виступили відділи нашого Січового Стрільця і втримали в Бориславі порядок.

Був це перший діловий виступ нашої відновленої армії, а краще сказати її завязку. Команду тримав покійний сотник Ґутковський, що на другий рік погиб у Карпатах.

Тоїж ночі відбулася в мешканню шваґра Лепкого ревізія. Шукали за стрілецькою амуніцією. Доноси і провокації дали про себе чути, заки ще перші стріли залунали.

На другий день відбулася благальна служба Божа в церкві, на котру явилися також бориславські стрільці у своїх буро-зеленкуватих одностроях.

„Боже великий, всесильний, Русь-Україну спаси!" — і всі голови похилилися до долу, а думки всіх знялися в гору.

На переді стояв теж в однострою інж. Филип Левицький, що своїм ростом і козацьким виглядом нагадував давніх Запорожців. І його нині теж нема між живими і багато, багато других, що були тоді в церкві...

Почались пращання і відпроваджування тих, що ішли на війну (між иншим приятеля родини Лепких, Антона Максимовича, що його накладом появилася збірка про „Шевченка"). Знайомі вертали з залізниці до дому, як з Голгофти. Починалася дійсно українська Голгофта, котрої тоді певно навіть найбуйніща фантазія не могла предбачити й уявити собі.

Лепкому треба було подумати, що зробити з собою і з родиною, щоби десь перетрівати „Бурю"*).

Що? Їхати до тестя і шваґра, котрі сиділи у Воронєнці в Карпатах. Нікому й на гадку не приходило, щоби війна замандрувала там, де медвідь „добрий вечір" каже. Війна не потріває довго. Кілька неділь і — мир. Тепер, при тих велитенських арміях, при таких гарматах, літаках і других „здобутках культури мордования ближнього", бої мусять скоро скінчитися. Не стане ні людей,

*) Цей момент, як і опис утечі, подаю з оповідань Лепкого. „Бурею" назвав Лепкий свою поему, в якій представив селянське життя у Східній Галичині у перших часах війни.

ні гроша. Вистрілять останню золоту кулю і замиряться. Такої гадки були навіть військові люде. Та практика пішла дальше всякої теорії.

Останнім поїздом приїхав Лепкий з родиною до Яремча. По дорозі бачив, як ловили „шпіонів“ і як горіла Надвірна, котру ніби-то підпалили шпіони. В Яремчу застав тестя і жінчину родину, між иншими також свого шваґра д-ра Романа Перфецького, з батьком і з двома братами*).

Довідався, що до Воронєнки нема що їхати, бо їх „евакували“ з хати, яка лежить біля тунелю. Тунель і найблище окруження зайняло військо.

Треба було замешкати в готелю Гануса.

Невідомо коли і як зробилися інтернованими. Вільно було йти лиш до Дори і до водопаду. Дальша свобода була припинена. Всюди снувалася жандармерія та стояли військові варти. Це змалював Лепкий у свому нарисі „Папери є?“

В Дорі перебувало чимало наших. Між иншими брат Богдана, Микола (другий брат, Левко, пішов один з перших до Стрільців), покійний о. Теодозій Лежогубський, проф. Рибачек і другі. В місцевого пароха збіралися вони та журилися війною. Ґазети й листи перестали приходити, почала урядувати так звана „почта-губа“. Найдивніщі вісти доходили до них. Ось вже Сербія завойована, ось Варшава добута, ось-ось і буде мир.

А тимчасом Москалі заливали Галичину, наших людей вішали гонведи і не-гонведи, як шпіонів, Українець опинився між молотом і ковалом. Остався у власній хаті, прийшли Москалі, то як Мазепинця переслідували його, або вивозили далеко на схід і на північ, — тікав, так на його дивилися „свої“, як на шпіона, і при першій ліпшій нагоді помогли йому втекти — на другий світ.

Ті, що сиділи в Дорі і в Яремчу, не знали що діється з їх свояками, або добрими знайомими в Делятині і в Микуличині. А діялося таке, що краще й не згадувати. Не знаючи, орґанізували стрілецький відділ і заходилися коло заснування шпиталю в Дорі, або в Яремчу для наших воєнних видужанців.

---

*) Молодший теж помер на війні, як Січовий Стрілець (УСС).

Осінь була прегарна, урожай, якого найстарші люде не памятали.

В тихі, місячні ночі, чули далекий гук і бачили на небі якісь нові світла. Це йшла велика битва під Галичем.

А з полудня на північ, з Угор крізь Карпати все їхали і їхали залізничі поїзди, з прегарно вдягненими драґунами й гузарами, іржали у ваґонах пещені, гладкі коні, що їх хоч до карити впрягай. Яремчанські і дорянські „літники", що на диво довго засиділися цього, 1914. року, у своїх літинях, виносили спрагненим воякам воду з вином, або з малиновим соком, з наших карпатських малин, та частували їх сигарками. Панночки обдаровували вояків квітками, на котрі був найбільший попит, бо вояки вірили, що така квітка, це щастя, — вона збереже їх від кулі.

Аж з початком вересня перестали йти поїзди з гір на доли, а чимраз більше їхало їх з долів у гори, — особливо в ночи, щоб не чули люде, як ті поїзди стогнали з болю. Везли покаліченых і тяжко ранених з побоєвищ до мадярських шпиталів поза Карпатами.

Перші зимніщі осінні вітри стали розвівати оптимістичні ілюзії наших поневільних літників. Видно справа з війною не така-то легка і проста, як їм дотепер здавалося. І не така чиста.

Почта-губа стала приносити вісти, що там-то увязнено, там засуджено, а там розстріляно, а там повішено такого-то а такого злочинця, котрий в ночи зі свічкою до пивниці ходив, старе футро тріпав, зеркалом до сонця вилискував, — білу корову на пасовисько пускав, а все, щоб ворогам стратеґічні знаки давати.

Армія, котрій побіда не сприяла, бо її боєва тактика не відповідала воєнній практиці після балканської та російсько-японської війни, або прямо тому, що сили були за малі, — та армія, чи там її управа, звалювала всю вину на зраду. Зраджували, risum teneatis, українські селяне й інтеліґенти, котрі на ту війну дивилися, як на боротьбу з царатом і як на визволення закордонних братів з московської неволі, не прочуваючи навіть, що Відень мав свої власні, далеко не ті пляни.

Дальший побут в Яремчу робився неможливим.

Колишній товариш Лепкого, начальник стації, сказав йому одної ночи, на самоті, зачинивши всі двері: „Згубися!"

— Куди?

— Куди хочеш, щоб тебе тільки тут не було.

Тої ночі на спіх Лепкий з родиною перебрався до Воронєнки, з котрої знято залогу, бо її треба було на долах. В Яремчу лишив усе. Третій том літератури й історичну драму „Мотря“ також. Незабаром російські ґранати збурили готель Гануса до тла. З „чисел“, під якими мешкав Лепкий, і сліду не стало. Його брат Микола, остався в Дорі і бачив, як готель вилітав у воздух.

У Воронєнці родина Лепких та ще дві-три знайомі родини теж довго не загріли місця. На другий, чи третій день почулося те саме: Згубися!

— Куди?

— Через Карпати на угорський бік.

Лепкий розпрощався з рідною землею.

Почалася нова глава в його життєвім романі. Імя тій главі: „На еміґрації“.

Глава велика й сумна, тісно сплетена з нашою „повістю останніх літ“, з повістю про те, як будувалася і розліталася самостійна українська держава.

Не буду в подробицях описувати переживань Лепкого за останніх десять літ. Щоб не поширювати скромних рямок цієї праці та не повторяти річей, які тепер загально відомі. Зазначу тільки дещо, що відоме з автопсії, або з його устних оповідань. Дещо приносять теж його автобіографічні оповідання, поміщені в цьому „Альманаху“.

По кількох днях прикрої і повної пригод мандрівки опинився він зі своїми рідними на Угорщині, в Шатмар-Неметі. Найняв мешкання в якогось „старозаконного“ і цей був його заступником перед мадярськими властями, котрі иншої мови, як мадярська навіть слухати не хотіли.

Старозаконний хазяїн привітав своїх гостей словами: „Тут на різниці щодень стріляють „Руснаків“ за зраду.“ Привітання не було веселе. Але хазяїн пристроїв якось своїх „кватирантів“ і вони цілий місяць перебули в його хаті, дивлячись крізь вікна на дві великі баюри, в котрих рилися мадярські свині, і на військо, котре вертало туди із вправ.

Це було з фронту, від вулиці. За те краєвид від подвіря був цілком иншого типу.

Великі огороди з соняшниками й гарбузами, овочевими деревами, криниці з журавлями, а ще дальше пшеничні поля, а за ними, далеко десь далеко, ніби на овиді хмари, наші любі Карпати.

В них ішли бої. Там боролися з чужою навалою не тільки хоробрі східно-галицькі полки, що належали до регулярної австро-угорської армії, але й Січові Стрільці — добровольці, що з такими надіями кинулися в бій, щоб відновити призабуті традиції українського війська та увільнити своїх братів Наддніпрянців з московського ярма.

Вечерами, як утих міський гамір і як буйні мадярські вітри пішли на спочинок, здавалося, що від півночі летить стрілецька пісня.

„Гей там в полі червона калина
Похилилася,
Чогось наша славна Україна
Зажурилася.
А ми тую червону калину
Підніземо,
А ми нашу славну Україну
Гей, гей! розвеселимо."

Що діється на фронті, наші збігці не знали. Мадярські газети подавали воєнні звідомлення, але вони їх не розуміли. В шатмарській каварні при великому ринкові висіла карта Східної Галичини, де боєві фронти зазначені були шпильками та шнурками, але їх значили кельнери по приказам військової місцевої команди, ті шпильки та шнурки не подавалися на полудне і здавалося, що там усе гаразд.

В Шатмарі стрінув Лепкий деяких офіцерів Українців, як ось директора Грозика і свого приятеля з краківських недавніх часів, Остапа Луцького. На жаль, не було тепер часу на стрічі та на розмови, бо війна розпоряджалася немилосердно вояками й казала їм бути готовими на кожде візвання.

Незабаром Луцький пішов у Карпати.

І ще з одним знайомим стрінувся Лепкий у Шатмарі. Раз, у полудне, іде він задуманий та заклопотаний, іде вулицею, щоб не звертати вваги на своє не досить „феше-

набельне" вбрання (втік у тім, що мав на собі в горах), коли нараз наскакує на нього якийсь офіцер від кінноти і бере в свої обійми.

Це був покійний Гушковський. В перший мент Лепкий не пізнав свого доброго знайомого, бо привик був бачити його в цивільнім убранню, а тепер перед ним стояв уланський чи драґунський підполковник в повнім блеску парадного одностою. Зайшли до каварні і розбалакалися. Лепкий довідався, що родина Гушковського утікла зі свойого маєтку і пропала десь на Угорщині. Тепер він її шукає. Гушковський був мимо того в добрім настрою. Вірив, що війна скінчиться в користь нашої справи. Тоїж днини вони розпращалися, не догадуючись, що пращаються на віки*).

До Шатмар-Неметі стягнулася більша громадка наших утікачів-інтеліґентів, між ними покійний о. Т. Лежогубський з родиною, о. Брикович з Поділля, котрий теж перебув чимало і чудом тільки спасся від „наглої" смерти, проф. Кордуба з Сокаля і другі. Стрічалися і журилися, що „там у нас" діється і як воно скінчиться.

Життя насушне теж давало чимало предмету до журби. Переважно війна заскочила всіх неприготованими. Лепкий, приміром, виїхав на чотири тижні з хати, а вже десять літ скитається по світі. Не було грошей. Одяги й білля прийшлося теж лишити. Брали те, що можна було в руки взяти. Одні другим помагали. В родині витворювався патріярхальний лад, гріш був не батька, сина, сестри й брата, а спільна власність цілого роду. Біда зближувала людей. Потішалися думкою, що є ще бідніщі, особливо ті, що лишилися в краю і тепер криються по лісах, або сидять у пивницях, поміж двома боєвими лініями, без світла і огню, без соли й цукру, щасливі, як мають сирову картоплю.

І під Шатмар-Неметі сиділи такі бідні. У фабриці гнутих меблів був табор для кількасот людей, підозрілих у шпіонажі. Священики, посли, селяне, деякі з жінками й дітьми, москвофіли й народовці всуміш. Може їм ніяка шпіонажа й не снилася, прямо війна їх заскочила й покривдила. Сиділи, дожидаючи невідомої та незаслуже-

*) Барон Гушковський був пізніще старостою в Дрогобичи, здобув собі великі симпатії. Заслужився для нашої справи, але помер передчасно.

ної кари. Кругом табору стояли варти. До них нікому не вільно було підійти. Лепкий здалеку, крізь великі вікна бачив, як отсі безталанні йшли з їдальками по нужденну страву, брудні, з довгими бородами, немиті й нечесані. А недавно ще жили вони по людськи, деякі може й в розкоші, деякі навіть засідали на посольських лавах.

Все це було таке сумне й несподіване, що годі було заспокоїтися і примиритися з гадками.

Серед таких явищ і настроїв минув гарний місяць вересень. Аж раз у суботу, дня 30. вересня, Лепкий побачив на ринку товпу народу. Підійшов і довідався, що під Шатмар-Неметі зловили козацьку патрулю, яких 12 їздців і привели їх перед місцеву команду.

Телєграфи, залізниці, військова розвідча служба, карти з хоругвками, отсе безнастанне: „все гаразд" і нараз під самим містом, кільканацять миль поза фронтом, ловлять ворожу патрулю!

І захиталося довіря до воєнної управи, що в своїх руках так крепко і так болюче тримала долю народів. Розвіялася неодна ілюзія і як миляна банька розприслася неодна мрія. Оставалося одно, — тікати дальше.

Вертаючи до дому з сумною звісткою, бачив Лепкий, як державний банк і инші фінансові інституції, склепи й приватні мешкання спускали залізні жалюзії і віконниці, як містом опанувала трівога. Протягом одної-двох годин були готові до дороги. Попращали своїх старозаконних господарів, що йойкали зі страху, але лишати свою хату ніяк не могли рішитися, й потягнули на залізницю. Тут було вже пекло. Тисячі народу добувалися до дверей, щоб пропхатися до поїздів. Гонведи баґнетами вдержували лад і не пускали. Прийшлося цілу ніч перестояти в тій суматосі і що лише ранком поталанилося Лепкому з родиною та знайомими добитися до поїзду. Рушили на полудне.

І знов мандрівка, повна пригод, по чужій землі, під важким клеймом зради, яке тоді витиснене було на чолі кождого Українця. Що лиш з Пешту до Відня їхали спокійніще й безпечніще. (До столиць трівога перед наїздом ворога тоді ще не доходила.)

Переночувавши у Відні в якомусь зимному готелю, вибралися наші втікачі на другий день до Родавн, бо

тут, як казали, дешевше життя і лекше можна хату дістати. Знайшли її на Кірхґассе й перемешкали тут кілька тижнів. На щастя осінь була гарна й тепла, не треба було палити. Тільки ночі бували холодні, але по таких трудах наші збігці спали твердо й холоду не чули.

В Родавн не було ще тоді дорого. Та коли грошей не маєш, то все для тебе дороге. Треба було їздити до

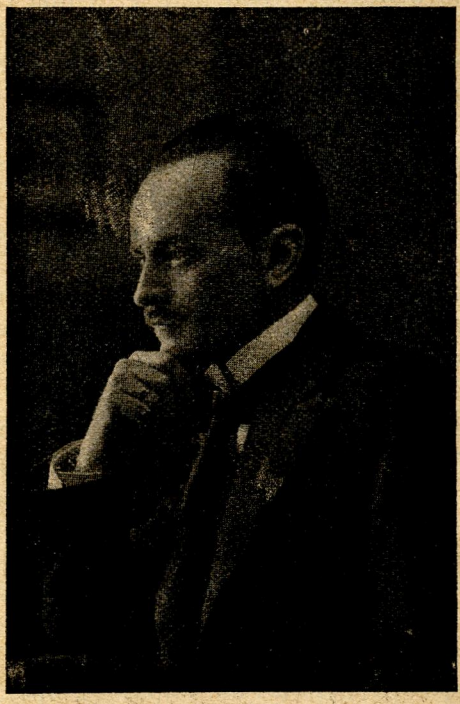

Портрет Б. Лепкого з 1914. року

Відня і старатися за платню. Міністерство відсилало до Ради Шкільної, а Рада Шкільна втікала на захід, десь аж до Мушини і дальше.

Відень тратив голову. Перетворювався з солідної столиці у якийсь наддунайський Вавилон. Напливали збігці. Не всі були в такій грошевій скруті, як наші, чимало їх привозило гроші і брилянти. Почалися воєнні промисли. З одного боку розкіш, а з другого нужда. З одного оптимізм, а з другого зневіра.

А всеж таки треба було переїздити до Відня, бо тут звільна зачинало небо над Українцями прояснюватися. Деякі правительственні кола стали сумніватися, щоб цілий народ був одним зрадником. Тількиж тисяч вивішано, ще більше запроторено до вязниць і таборів, а тут всеж таки є якісь українські посли, є український лєґіон, доходять вісти, що Москалі багато української інтеліґенції вивезли з краю, в першу чергу українського митрополита за його славну проповідь у церкві святого Юра. Державний розум, хоч якими випарами він був обвіяний, диктував ревізію української справи. Українцям позволили видавати свої часописи, оснувався ,,Союз визволення України", ,,Культурна Рада", стрілецька станиця, ,,Запомоговий Комітет", врешті відкрили ґімназію в льокалю II. реальної школи для молоді українських збігців. Лепкий переїхав до Відня. Вчив у ґімназії, пильно працював у ,,Союзі визволення України" і в ,,Культурній Раді" виголошував промови на святі Павлика, на святі Шевченка, на концертах для інвалідів в університетській авлі, для стрільців у станиці і в ,,Лєрергавзі" для публіки.

У ,,Вістнику Союза визволення України" помістив чимало статтей та всіляких своїх творів, для ,,Культурної Ради" зредаґував декілька брошур, виготовив калєндар і співаник ,,Ще не вмерла Україна" та зладив збірки ,,Тим, що полягли" й ,,Слово о полку Ігоревім", разом з О. Поповичем, А. Крушельницьким і О. Кульчицькою зладив наш перший від польської Ради Шкільної незалежний народній буквар, в котрім майже всі вірші, це його праця. Проф. О. Колесса і його брат Філярет, д-р Василь Щурат, Василь Пачовський, Петро Карманський, покійний Ярослав Весоловський і другі — це були його товариші, або співробітники літературно-культурної праці. В ,,Союзі визволення України" сходився з Володимиром Дорошенком, Андрієм Жуком, О. Скорописом-Йолтуховським, В. Бачинським, В. Темницьким, Миколою і Левком Ганкевичем та другими. Мабуть ніде не мав такого великого кола знайомих, як тоді у Відні. І такого ріжноманітного, — навіть з боку партійного від правих до найлівіщих. І радник двора О. Барвінський і професор К. Студинський і Кирило Трильовський і покійний Мелень, з ким не стрічався тоді Лепкий у Відні!

Мов на екрані пересувалися перед ним партії, програми, політично-суспільні міркування, питання, яке становище заняти нам Українцям у великій війні, щоб справу нашу посунути наперед. Звести ці ріжниці до одної лінії було неможливо. Люде розходилися і в принціпах і в тактиці, до того бракувало нам політично-державного вироблення, бракувало дипльоматичних традицій і звязків, без котрих у довоєнній Австрії трудно було дати собі раду. Тому наша еміґрація розбита була на два табори: оптимістів і скептиків. Оптимісти вірили в побіду осередніх держав та в їх добрі наміри супроти нас, себ-то, що війна визволить, коли не цілу, так значну частину України зпід царського ярма, що кордон, котрий нас дотепер ділив, посунеться далеко поза Збруч і що Галичане разом з визволеними братами добудуть собі, або повну державну незалежність, або переживатимуть переходову стадію, як Серби і Болгаре.

Блаженні віруючі! — хоч би тому, що та віра давала їм охоту й силу до праці. Скептики заняли здебільшого вижидаюче становище й трималися принціпу „наша хата з краю".

Лепкий, не партійник, він з уродження оптиміст, з виховання націоналіст, в акції, в праці, в єднанню бачить життєву та народню конечність, його звичайно тягне туди, де кипить робота. Тому й у Відні з кінцем 1914. і в 1915. році бачимо його в тих колах, що вели акцію для вратування нашої еміґрації з Ґаличини й Буковини і взагалі дбали про те, щоб „наша справа не пропала". Тому бачимо його як промовця і на поминках радикала Павлика і на академії в честь гр кат. митрополита, котрого Москалі вивезли зі Львова*). Для нього обидва вони, хоч програмово так далекі від себе, були визначними й заслуженими Українцями. Тим також треба пояснити, що один із перших пристав до „Союза визволення України", хоч у тому „Союзі" провід вели наші закордонні брати.

Інтеллєкт, характер, досвід і енерґія були для нього цінностями, без котрих жадне державно-творче стремління не може обійтися, тому шанував він тії цінности, в якомуб

*) З цього приводу написав Лепкий вірш „В храмі св. Юра"; для львівського свята зложив окремі привітні вірші.

таборі та в якій партійній програмі вониб не проявлялися. Тим треба пояснити його знайомство, а навіть приязнь з людьми, приналежними до ріжних партій, і те, що сам ніколи не брав горячої участи в жадній нашій партії.

У вдачі Лепкого переважають первені конструюючі, він більше синтетик, ніж аналітик, не формаліст і не систематик, руководиться чуттям і настроєм, піддається легко ідейним імпульсам, для нього всякі довгі формалістичні засідання й наради — це прямо кара Господня, а у Відні тоді доводилося що днини бувати на двох-трьох засіданнях та вислухувати всіляких промов і виводів. Дивуватися треба, коли він міг знайти час і настрій, щоб написати стільки, скільки написав 1914. і 1915. року у Відні.

Хто з нас стрічав його, міг бачити, як він підчас засідання, або навіть при вікні в малій каварні „Уніон" в VIII. окрузі писав щось своїм дрібненьким письмом. Про ту „Уніонку" треба теж на цьому місці згадати.

Переважна частина нашої еміґрації, в осені 1914. року, сходилася в „Кайзергофі", недалеко ратуша й парляменту. Як Лепкий приїхав до Відня, застав тут чимале товариство наших панів і пань у розмовах на „біжучі теми і пекучі справи".

Одначе парадні салі „Кайзергофу" були за дорогі на його бідну кишеню, а в додатку ходили слухи, що кельнери ґрають тут ролю шпіонів, — отже Лепкий підшукав собі дешевеньку каварню „Уніон" і туди ходив на часописи. До „Уніонки" незабаром стали заходити Пачовський, Карманський, Біленький, Весоловський, а за ними й багато других. Тут у невеличкій салі, серед досить значного числа ґазет, можна було побачити Лепкого на живій розмові зі своїм дібраним товариством, або й при преферансі „по пять сотиків штон". „Уніон" протягом двох-трьох неділь перемінилася в українську домівку. Туди забігали навіть посли, як Трильовський та Цегельський, тут відбувалися засідання „Боєвої Управи", звідти вийшла неодна добра гадка й неодна ініціятива. В „Уніонці" написаний також неодин вірш Лепкого. В цих віршах не треба шукати якоїсь політичної програми, вони, як більшість творів Лепкого, є вислідом даного моменту. Враження, що їх привіз з собою і зазнавав під впливом оповідань безнастанно напливаючих збігців,

газетні звістки з терену війни і сума того, що діялося в українських гуртах у Відні, підсувала йому теми.

В тих темах головну ролю грала кривда народу і завзяття, яке проявилося у боротьбі з наїзднико̀м. Він оспівує тихих і незвісних героїв, до котрих і перше мав особливий наклін.

„Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати в світ жене,
Не знаю хто і звідки ти,
А мушу йти, а мушу йти!“

Всі отсі герої Лепкого йдуть зі своєї хати у темну ніч, на сумні пригоди, слухаючи незвісного голосу, і не роздумуючи багато, як це все скінчиться. Вони імпульсивні, повні запалу й щирої, доброї віри. Їх кличе чуття, їм в ушах грає безнастанний докір.

„Предківську шаблю ржа гризе,
Внук її на ярмарок везе,
З кріса стріляє до ворон,
А ворог пре з усіх сторон.
Вже чути зойк, вже видно кнут,
А ти ще тут? А ти ще тут?“

Його симпатії були по стороні тих, що виступали активно, а не сиділи з заложеними руками в цей великий історичний момент.

„А хоч нам полягти
Й не дійти до мети,
То про нас говоритимуть внуки:
Так боролись колись,
Полягли, не дались,
А кайдани порвали на штуки!“

В цих словах, як і в багато других дзвенить трівожна думка, що може нам не поведеться дійти до нашої великої мети, але Лепкий стоїть на тому, що й тоді наші змагання не підуть на марне, бо кайдани наші будуть порвані на штуки, бо ми розбудимо в народі свідомість національну і самостійницько-державну, бо вийдемо з того вузького, глухого кута, в котрім нам доводилося животіти й марніти перед 1914. роком.

Це здалеку, неначе десь у горі. А —

„На долині пекло чисте,
Ближній ближнього їсть.
Що за злість! Що за злість!
Вереск, зойки... Христе!“

Деякі критики й рецензенти з легкої руки закидували Лепкому мілітарні тенденції. Цей цитат є найкращим доказом, як ставиться Лепкий до війни. Він уважає її великим злом, прямо злочином проти Христових заповітів, але ще гіршим лихом уважає неволю, отсей поганий поділ людей і народів на пануючих і на поневолених, на панів і рабів. Поки народ не здобув собі волі, поти він не сміє зрікатися права боротися за неї усіми засобами й усіми способами, отже і з оружжям у руці.

Так само закидали Лепкому декляматорство, себ-то, що він неодне пише, для гарного слова і для жесту. Але його „Два голоси“, „Батуринські руїни“, „Сповідь землі“, „На марґінесах книжки про Кричевського“ і другі, стають доказом, що він на вітер не говорив.

З боку естетичного ці вірші вказують на вироблення форми, на велику ріжнородність ритмів, на охоту концентрувати силу вислову:

„Тепер чуття — це глум і сміх,
Любов — недуга, правда — гріх.

Проклін цим людям, що до зір
Летіли, долі в перекір.

Що снили сон про ідеал...
Змете їх вал, девятий вал.

Девятий вал... Позір! Позір!
Гряде з Апокаліпси звір.“

Воєнні та світові події приносили на переміну то радісні, то сумні моменти.

Такою сумною подією був приміром упадок Перемишля, старого нашого княжого города. Натомісць радісним моментом була вість про те, що завдяки помочі Німців відбито Львів. Українські еміґранти пішли походом під міністерство війни і під німецький консулят. Лепкому казали промовляти. Відмовився, хоч того

ніколи не робив. Чув, що причини до вдяки нема і що нашому народові діється кривда, що багато земляків страждає Бог вість за що по всіляких тюрмах і таборах. Австрійський уряд відбивав одну з австро-угорських провінцій, але про народ не дбав. Ті, ніби ласки, які нам тоді давав Відень, були зерном піску в морі супроти того, що він повинен і міг був зробити.

Всі симпатії і всі надії Лепкого були по стороні наших Січових Стрільців. Хотів їхати до них. Висилали инших.

V.

При „мустеруню“, в осени 1915. року, взяли його до війська. О звільнення не старався. Подбав про те „Союз Визволення України“. Голова „Союза“ показав йому несподівано папір з міністерства війни, в котрім Лепкого призначували до просвітної праці в таборі полонених у Фрайштаті.

Лепкий з дня на день відкладав виїзд. Аж прийшло візвання їхати до Раштату в Баденщині, де також був табор. Тоді годі було відмовитися і в половині листопада 1915. р. вибрався туди з родиною.

По дорозі поступив до Мінхену, де перервав їзду й оглянув місто, з його прегарними музеями, ґалєріями образів та старинними будівлями.

В порівнанню з Австрією Німеччина трималася ще тоді дуже добре. У Відні бракувало вже їжі, одягів мешкань, тощо. Тут життя не відбігало ще далеко від форм за часів мира. Панував лад, люде вірили в побіду. Цей настрій перейшов і на Лепкого. До Раштату приїхав він з новою охотою до праці. Тут застав свого шваґра д-ра Перфецького, свого товариша Василя Пачовського і других. Головою „Просвітного Виділу“ був тоді буковинський учитель, пізніщий міністер У. Н. Р., д. О. Безпалко.

Раштат, невеличкий, але чистий город з деякими історичними традиціями. Тут до року 1771 резидували баденські маркґрафи в великій, гарній палаті, тут 1799. р. відбувся безуспішний мировий конґрес, що закінчився

замордуванням французького посла, тут почалося і скінчилося 1849. року баденське повстання.

Лепкий любить історичні спомини й тому у вільних хвилинах він пильно оглядав усі оті історичні місця і знайомився з минувшиною города.

В недалекому сусідстві лежить з одного боку Баден-Баден, а з другого Карльсруе (Karlsruhe).

Баден-Баден, одно з кращих купелевих місць на світі, положене серед чарівних гір Шварцвальду, старинне Aurelia Aquensis, з двома замками й численними палатами, притягало Лепкого зарівно красою своєї природи, як і памятниками минувшини, що зберігаються в тамошньому музею. Тут стоїть ще віля, в котрій мешкав Турґенєв, тут поставлено памятник Чехову. Разом з Пачовським їздив туди Лепкий та думав над тим, як і коли наші Дори та Яремча переміняться у такі місцевости, як отсей чарівний Баден-Баден.

Карльсруе, славне своєю політехнікою і хемічними фабриками, цікаве герцоґською палатою і мінятурними міністерствами, побудованими півколесом напроти цеї палати, має також дуже добру оперу і доволі велику ґалєрію образів, в котрій скривається не один архитвір. Туди їздив Лепкий з М. Голубцем, з насолодою оглядаючи мистецькі твори, до котрих здавна тягнуло його як вродженого артиста.

Та це лиш у свята, у вільні від праці години. Будні минали в таборі*).

Табор побудований був на просторій рівнині, між Раштатом, а Баден-Баденом. Виглядав як окреме деревляне місто, замешкане самими мущинами в віку від 20—40 літ. Панував тут звісний німецький лад і гостра карність. Скрізь варти, скрізь військовий реґулямін, до котрого нашим полоненим так тяжко було привикнути.

В таборі була церква, котру розмалювали під проводом нашого артиста Паращука, була кустарня, театр, школа, орхестра, хор, чайня на кооперативних основах і т. д. Незабаром основано тут друкарню й стала виходити часопись „Розсвіт".

---

*) Про таборову працю у Раштаті подає докладні дати праця Омеляна Терлецького: Історія української громади в Раштаті 1915—1918 („Українці в Німеччині 1915—1918", том I). Київ-Ляйпціґ, 1919.

Скрізь працювали полонені. Вчилися вони, як треба вести такі культурні інституції. „Просвітний Виділ," до котрого належав також Лепкий, проводив у тій праці. Лепкий викладав на протязі двох місяців історію літератури, зразу у малій шкільній салі*), а пізніще в театрі, бо на його викладах бувала й тисяча слухачів. Крім цього він мав ще й окремі виклади, нпр., про „Слово о полку Ігоревім" (2 виклади), про Володимира Мономаха та його заповіт, про ґенезу козаччини і т. д. Варто було бачити, з якою пильною увагою слухали полонені навіть таких, здавалося би, відірваних і далеких від реального життя викладів, як про апокріфи, про візантійські впливи, або про „Моленіє Данила Заточника". Лепкий дуже добрий промовець і лєктор, він усюди знаходить пильних і вдячних слухачів. Так було в Раштаті. Своїми лєкціями та промовами він чимало причинився до освідомлення табору і до розбудження народнього духа серед земляків-полонених. Працював з великою охотою, знаючи, яке велике значіння може мати ця праця для нашої справи.

На жаль, в „Просвітному Виділі" не було згоди щодо ціли та способу праці. Він ділився на два напрямки. Одні з виділових стояли на тому, що полоненим треба в першу чергу дати елєментарну освіту і розбудити серед них приспану свідомість національну, котра стане основою їх дальшого розвитку і їхньої діяльности для добра України. Другі більший натиск клали на зревольтування колишніх царських салдатів і на партійну, розуміється крайно ліву, орґанізацію.

Почались суперечки на засіданнях „Просвітного Виділу", засідання тягнулися до пізна в ніч, забирали чимало сил, яких так дуже треба було для самої праці в таборі, — Лепкий денервувався. А тут треба було ці непорозуміння скривати перед Німцями, себ-то перед таборовими офіцерами, котрі пильно слідили за тим, який дух віє серед Українців. Що четверга сходилися члени „Просвітного Виділу" з офіцерами в готелю Шверта на товариську вечерю. Так званим „українським офіцером" був сотник Козак, в цивільній службі директор

*) На курси літератури ходило спершу понад 100 слухачів, але те число пєстійно зростало й при кінці хиталося між 500—1000.

одної з ґімназій у Ганновері, людина дуже умна, дуже енерґічна, щирий прихильник українського визвольного руху. З ним було про що балакати. З фаху фільольог, визначався широким умовим горизонтом і, хоч старший, ішов з духом часу. На сходини приходив також відомий учений — природописник, професор фрайбурського університету Конрад Ґінтер, що служив при таборі, як шеф цензурного відділу. Зпід його пера вийшов гарний виклад про Україну (Die Ukraine). Проф. Ґінтер хоч природописник, грав дуже гарно на фортепяні, любив мистецтво і знав світові літератури: славянські теж, особливо російську. Не один вечір провів з ним Богдан Лепкий на розмові про ріжницю російської та української психіки, про Андреєва й Коцюбинського, про світогляд нашого й російського селянина, про те чи можливо в будучині жити обом цим народам під одним державним дахом, чи ні.

Перехід від віденських до раштатських настроїв, від життя тут і там, від праці серед української громади у Відні до таборової роботи, був надто великий, щоб Лепкий міг був подумати про своє літературне діло. За три місяці побуту в Раштаті він не написав ні одного вірша, ні одного прозового твору. Весь час ішов на таборову роботу і на ті непорозуміння в „Просвітнім Виділі".

По Різдві 1915. року показалося, що дальша праця неможлива, бо пляни так сказати народовців надто далеко відбігали від орієнтації соціялістів, а діференція скріпляється ще також і особистими антаґонізмами, які звичайно зарисовуються в подібній ситуації.

Приїхав голова „Союза", розслідив справу і вирішив, що краще поділити раштатський виділ. Голова того виділу, д. Безпалко, зі своїми однодумцями остався у Раштаті, д-р Р. Перфецький, Богдан Лепкий, Василь Пачовський і Омелян Терлецький перейшли до Вецляру.

З початком лютого 1916. року був уже Лепкий у Вецлярі.

Вецляр, старинний городок в долині Ляну, ніби сотворений для літературної праці. Романтичне, прегарне положення, старинні будівлі, вулиці як на декораціях у гарному театрі, а до того дух Ґетого, котрий тут мешкав 1772. року, — все воно принаджувало до себе обох наших поетів, Лепкого й Пачовського.

Посеред ринку стояв старинний, ще в романському стилю початий „дом“ (собор), напроти нього з одного боку „райхсґеріхт“, в котрім урядував колись Йоган Вольфґанґ Ґете, а з другого старосвітська гостинниця з мармуровою таблицею, на якій написано, що туди заходив він зі своїм товариством на чарку вина. А звідти вузенькою вулицею недалеко до камяниці, в котрій мешкав будучий автор Фавста. І дім його своячки Льоти, і криниця, при котрій Ґете любив сідати, і дім Єрузалєма, навіть липа Ґетого ще тоді стояла, — чимало було тут споминів по великім поеті. Та не тільки дух Ґетого вітає над Вецляром. Ціле містечко, ніби якийсь музей, в котрім зберігся дух середньовіччя.

На горі руїни замку, Карльсмунд. Тут сидів колись Ляже-Барбаросса. Недалеко від замку спалили його на стосі. Має Вецляр і свій музей (котре німецьке місто його не має?) невеличкий, але дуже цікавий.

Як зимою сніг притрусить шпилясті дахи кількаповерхових домів, або весною, як місяць посріблить їх своїм синявим сяєвом, — Вецляр виглядає як казка.

Колиб не війна і не табор та не воєнні турботи, то для літературної праці годі булоб дібрати кращого й відповідніщого місця.

На лихо, табор стояв далеко за Вецляром, якої пів милі від дімка, в котрім замешкав Лепкий (Ґайєрсберґ), високо на горі, вище ніж Високий Замок у Львові. Літом — гарний прохід. Але зимою, як потисне мороз, як вітер зашумить над вецлярськими горами й лісами, то дорога в табор і назад таки добре дасть себе почути. Виходити треба було раннім ранком, а вертати доводилося нераз пізно в ночі. Праця не була легка.

Вецлярський табор мав свій окремий характер, дещо відмінний від раштатського. Це залежало від коменданта, його адютанта, від того, як ставилося населення до полонених, і від того, які основи покладено під просвітну роботу. В Раштаті ті основи клав Безпалко, у Вецлярі д-р Роман Стоцький.

Комендантом вецлярського табору був зразу старенький ґенерал Бетхер, а по нім прийшов полковник Веллєр, людина прямо ідеальна. Добрий вояк, чоловік з широким умовим горизонтом, гарний промовець, розумів „українське питання“ і ставився до нього дуже прихильно. Для

полонених був як батько, не тільки тому, що з природи був людяним, а мабуть ще й тому, що сам мав сина на війні, десь далеко, аж на Сибірі. Розумів недолю полонених і підходив до них не лиш з військовими інструкціями, але і з серцем.

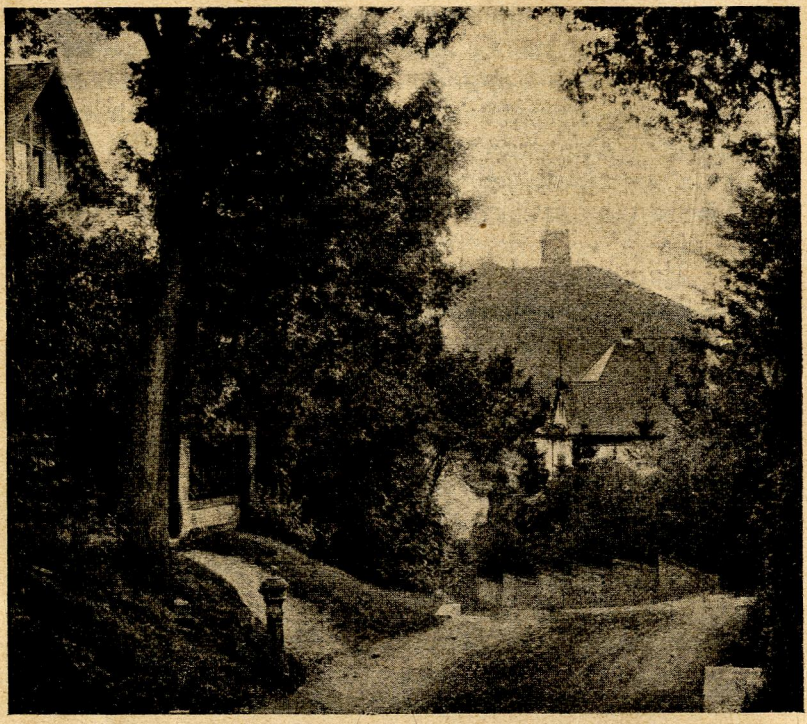

Дім у Вецлярі, в якому мешкав Лепкий.
(Фотоґр. знимка)

Коли до табору прийшов Лепкий з товаришами, перші леди були вже переломані. Грав театр, відбувалися концерти, функціонувала бібліотека, в чайні подавали чай, полонені читали часописи і грали в шахи. Але все це було зроблене з верху, низи були ще майже не рушені. Може яка сотня людей признавала себе Українцями й хіснувалася тими надбаннями таборової культури, — тисячі „терли матраци", вважали себе салдатами „його величества" і на всі починання дивилися, як на німецьку інтриґу, придуману на загибіль душ православних.

Їх льогіка була така. Коли хочете нам що доброго зробити, то пустіть нас до дому і — кришка! Вони мізкували собі, що „учителі“ (так називали членів „Просвітного Виділу“), нарочно тримають полонених у таборі, щоб мати роботу й не йти на фронт, що вони ворогують на Росію, що, мовляв, ніякої України нема, бо в дома ніхто про неї не чув, — і так дальше.

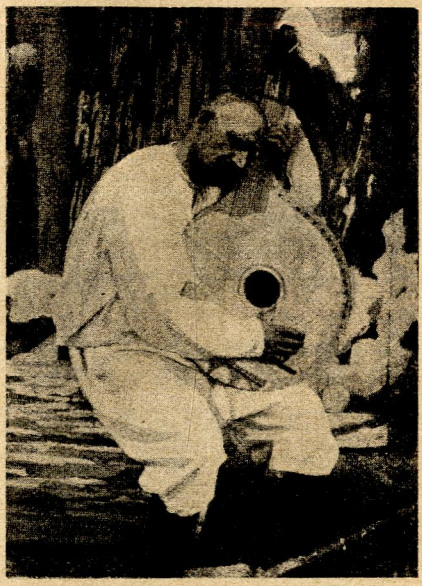

З вистави Кальнишевського у вецлярському таборі.
(З фотографії)

Ці настрої найкраще виявилися зараз таки першої днини, як новий „Просвітний Виділ“ увійшов до табору.

В театрі грали „На перші гулі“, чи якусь подібну з політичного боку цілком невинну собі штучку. Зі сцени не впало ні одно таке слово, що могло б діткнути політичні, суспільні, чи які там другі амбіції „кобилки“ (так називали непросвічену масу табору). Нараз гасне світло, робиться шум і „зади“ з дубовими стільцями в руках кидаються на „перед“, де сиділи свідомі полонені разом з „Просвітним Виділом“. Робиться паніка. Хтось відчиняє двері і, не знаючи гаразд німецької мови, замість „Licht!“, кричить „Feuer!“ — з касарні вибігає відділ військового поготівля, чути як кланцають кріси, — ще хвилина й театральна революція могла скінчитися дуже кріваво.

„Просвітному Виділови“ з д-ром Р. Перфецьким на чолі і при помочи деяких свідомих полонених як ось Решетняк, Білик і другі, вдалося опанувати тривогу й діло покінчилося висланням деяких полонених на роботи по селах і на кількох днях таборового карцеру.

Але дехто, між ними й Лепкий, кілька тижнів памятав це перше привитання в таборі (ходив з потовченою рукою). Були це ніби перші весняні громи, по котрих прийшла гарна погода. Табор ріс як на дріжджах. Школи, від початкової до людового університету, часопись ,,Громадська Думка", аґрономічні курси, крамниця, книгарня, — чого там не було!

Лепкий оснував ,,кустарню", — дві великі бараки, в котрих була рисункова саля, гончарня, токарня, столярня, робітня музичних інструментів тощо. В. Пачовський провадив редакційну секцію, Турула вчив музики, д-р Перфецький перестроював табор на зразок колишньої Січі. Незабаром табор подобав справді на колишню нашу ,,Січ", що дивним дивом перенеслася далеко на захід ген аж над Лян. Полонені вибірали голову табору, ніби кошового, був тут і писар, і осаули, і обозні, — все як слід.

Саля рисункова в кустарні.

Орґанізаціям прибували сотки нових членів, на виклади ходило щораз більше слухачів, на вічах оживлювалися дискусії і за кождим разом голосилося більше промовців. Праця не минала марно.

Робота велася на національно-культурних основах. З темних лав колишніх салдатів виробити як найбільше число просвічених і свідомих Українців, це була ідея Лепкого і його товаришів. Але й тут, як перше у Раштаті, не всі годилися на такий плян праці. У виділі було двох членів, котрі творили опозицію. Вони вважали своїм головним завданням будити революційного духа й ширити партійні орґанізації. Хапалися демаґоґічних способів. Табор мають узяти в свої руки самі полонені, — казали вони,

гадаючи, що таким способом здобудуть собі мир серед горожан табору. По їх боці стояв голова „Союза". Народовці мусіли уступити. Перший відїхав д-р Перфецький, за ним потягнув Омелян Бачинський. Лепкий лишився. Літом 1917. року дістав відпустку й через Відень вибрався до Галичини.

У Відні задержався довше як первісно думав.

Відень за тих два роки, як Лепкий покинув його, дуже змінився. Збіднів, зголоднів, знемагав. Лепкий побачив зараз таки першої ночі, як перед склепами зі споживою, на брудній бруку, лежали жінки й діти, щоб ранком скорше добитися черги й дістати пайку кукурудзяного хліба або шматок якого худого мяса. Польонези стояли перед склепами вугля, навіть перед трафіками. О дванацятій годині треба було спішитися до знайомого ресторану, щоб захопити скупий обід і склянку тонкого пива. Війна добиралася до горла веселої наддунайської столиці. Парлямент — „парлював". Скрізь було видно втому, зневіру, апатію. В українських кругах теж. Австрія дріжала вже в основах.

Лепкий поїхав до табору галицьких збігців у Ґмінді, стрінувся там зі своїм сусідом, ще з бережанських часів, з Омеляном Королем, що був парохом табору, з письменницею Катрею Гриневичевою, з малярем Федюком, з комісарем Білинським, з Омеляном Бачинським і другими. Його намовляли, щоби прийняв директуру тамошньої української ґімназії, але він не міг рішитися, бо побачив, що табор був, по австрійському звичаю, зверху гарний, а в середині гнилий. Збігці терпіли кривду. Переконався об тім, відвідавши знайомих селян з Бережанщини, перше статочних господарів, а тепер нуждарів, що мешкали в переділках у бараках, як худоба в стайнях. Переглянув таборові метрики і побачив, що одної ночі померло кількасот душ, що біля табору протягом одного-двох літ виріс величезний цвинтар, — сумно!

Саме тоді стала напливати нова филя збігців. Та її вже не пускали дальше як до західних границь Галичини. Тут, серед мазурів, тулилися наші люде, що втікали перед новою російською офензивою, перед так званою офензивою Керенського.

До Відня приходили листи й депеші, що вони не мають що їсти і терплять велику нужду. Лепкому ви-

старався наш комітет потрібний папір з міністерства внутрішніх справ і він поїхав туди.

Пішки обходив села, сам або з покійним інж. Тузяком, що будував тут канал, конферував з війтами й старостами, був у Бялій, де тоді сиділа частина львівського намісництва, але — робота йшла як з каменя. Війти не могли помогти нашим збігцям, бо і їх села не мали що їсти, старости казали, що вони супроти Відня безрадні, що залізниця не довозить купленого збіжа, що вони роблять і будуть робити, що можуть, — і так дальше. Лепкий перейшов ціле боєвище під Горлицями і доїхав до Львова. Тут провідав знайомих, котрі привикли вже були до всіляких офензив і не дуже то й журилися цілим Керенським, і пустився дальше, до Бережан. Хотів бачитися з братом Левком, що стояв тоді під Конюхами.

Ранком переїздив рідний Жуків. Побачив знищене приходство, в котрім прожив свої найкращі літа, побачив сторощені сади, саджені батьківською рукою, побачив білий памятник батька, котрий якось пошанувала війна, і опинився в Бережанах.

Під Конюхами грали гармати. Там ішов бій, в котрім Москалі переломали фронт та забрали також наших Стрільців у полон.

Прийшлося знов утікати....

Вернувши до Вецляру, став другими очима дивитися на війну.

Найкраще видно це в його дістіхонах „Зустріч“*):

„Між дротами і між ровами, в млі
Ніби дві жінки, ніби відьми дві.

Волосся — дріт, а тіло — біла кість;
Їх погляд світ палить, їх віддих їсть.

За ними дим волочиться, як плащ,
Падуть слова, немов каміння з праш.

„Що робиш, сестро?“ „Кошу ніч і день.
А ти?“ „А я іду й рубаю в пень.“

„Втомилась ся?“ „Ще й як! Не чую ніг.
А ти?“ „Що я! Тут чорт би ізнеміг.“

*) Виїмок з поеми „Буря“.

„Передше сестро, то було не те.
Все на верху, коса іде й мете.

А нині жовнір скрився, як борсук.
Бери його! Не чую, сестро, рук!“

„Колись війна — з краю мандруєш в край,
А нині — в воду лізь й до хмар літай.“

„Сестрице! Перше й ми були не ті.
Кров з молоком і коси золоті.

Манили ми до себе і тягли,
За наші ласки люди в бій ішли.

А нині, бач які! старі-старі,
Беззубі і гидкі, мов опирі.“

Весь романтизм, уся поезія війни щезли під дотиком її поганих наслідків, котрі Лепкий побачив у краю і на еміґрації. Війна не манила вже людей, як золотоволоса богиня, уся — кров і молоко, а ставала подібною до беззубої відьми, що висмоктувала останні життєві сили.

Під тим враженням написав він свою поему „Буря“.

Зміст дуже простий. Переживання одної галицької родини за час війни, від мобілізації до офензиви Макензена.

Перший воєнний ентузіязм, перші кроки Стрільців і перші струї холодної води. Ми зрадники-шпіони, нас вішають, або саджають до тюрми. Селянин мусить кидати рідну землю і своє батьківське гніздо. Пращання і трагедія душі. Мандрівка через Карпати. Табор. Дантове пекло в новій обстановці. Підростають сини і йдуть на війну. В таборі вмирає донька. Гине й жінка, — герой поеми, галицький селянин вертає до села сам один.

„Хто почислить ці верби здовж шляхів
І скаже кілько наших там голів

Хиталося з вітрами? Хто дійде
Коли, в якім краю, і як, і де,

Чи з шаблею в руці, чи у таборі, чи,
Мов пес бездомний з зимна дріжучи

Конав наш хлоп?... А всеж таки мабуть
Колись отсей рахунок підведуть,

Страшний рахунок кривди....“

Поема робить враження не фабулою, а експресією чуття і думки. Ті дістіхони, як молотом валять, розбиваючи всяку вольную і невольную ілюзію, а оставляючи одно, почуття великої кривди, яка сталася нашому народові через останню „визвольну" війну.

Поему „Буря", яких 3.000 віршів, післав Лепкий до „Свободи". Там вона й мала бути друкована окремою книжкою. Але минає третій рік, — ні рукописи, ні книжки. Маємо тільки виїмки в першому томі його „Писань" (стор. 241—268).

Лепкий не систематик. Він ворог годинника, засідань, рахунків, листів і своїх власних манускриптів. Любить не те, що вже написав, а те, що ще напише. З написаних творів найблищі йому ті, „що написалися самі", що їх не треба було справляти й переписувати. Мабуть жадного із своїх віршів не вміє напамять, а часто-густо навіть не тямить, чи написав його, чи ні. Неодно напише, і воно „піде між папері".

Так сталося з „Мотрею", котра згоріла в Яремчу, так з „Бурею", котра розвіялася в Америці.

Чорновиків тих творів у Лепкого нема.

У Вецлярі Лепкий написав чимало віршів і оповідань.

З віршів повстали там, крім „Бурі", майже цілий цикль віршів „Intermezzo"*), весь цикль „Криниця кохання" (нап. у квітні 1920), „Молитва" (Бачу Тебе, о всепітая мати), „Після бурі" (Перешуміла буря), „Сон" (Особливий мав я нині сон), „Наш Міньйон" (Чи знаєш край), „Баляда" (Долийте до лямпи олії) і найбільший твір цього часу — „Ноктурн"**).

Д-р В. Сімович (Верниволя) пише про цей, як його називає, незрівняний твір Лепкого:

---

*) Диви Писання, I, стор. 145—156.

**) У Вецлярі повстали між иншим ще й такі вірші: „Мій шлях" (1916), „Неділя-вечір", „Промінь", „Предвічна туго", „Що днини ми чекаємо", „Вчора сонце блиснуло", „Возьми мене", „Сніжок", „Ніч як день" (всі в 1917. р.), „Чогось очи", „Спомин", „О стріхи мої низькі", „Як ранком на весну" (1918), „Під вечір", „Весна", „Стара дитина", „Дивне диво", „Тільки снів", „До рідного краю", „Вечірна пісь" (1919), „Давно колись" (1920). Значна частина цих віршів (та виїмки з „Бурі") появилася у збірці „Доля" (1917).

„Увесь жах війни, ціла мартирольогія українського народу виспівана в цій чудовій поемі, прибраній у містичну одежу.... Перед нами встають одні за одними обвинувачі: тіни селян, жінок, дітей-сиріт, полонених вояків, борців — і заносять скаргу за ціле божевілля, що війною зветься. Стілько в ній кривди, стілько несправедливости, що, здається „страшний суд іде, і мертві у гробах іздріглися" — і в них прокидається страшне зарево гніву, помсти і відплати. Бож неможливо, щоб такі страждання пройшли марне, щоб даром „носили терновий вінок із крови, сліз і болота" — наші жінки, щоби продроглі, голі, босі гинули — діти, щоб задурно лили сльози з очей — полонених, щоб борці, борючись у старому лахміттю замість одежі, без куль, без чобіт, без їжі, здираючи шмаття з трупів, відчиняли браму волі на те, щоб нам її знову хтось зачинив. Неможливо!

І над усім уноситься якийсь жах. Тло темне — північ, не люде — а тіни, не життя — а божевілля, не слова — а голосіння, що несеться світами такими зойками скарги, що каміння мусить порушити. І віє від поеми страшний сум, і безмежний біль від неї лишається. Бо предмету гніву — ви не найдете. Над поемою повисає якийсь фаталізм...

„Ноктурн" потрохи нагадує Міцкевичеві „Dziad-и" (II. частина), алеж безпосередністю чуття я поставив би їх вище за поему Міцкевича..... Колиб не кінець, який трохи ослаблює поему, то це був би свого рода шедевр, — а й так це найсильніща, найбільш зворушлива річ, що появилась у нашому письменстві від війни, й вона одна дає Лепкому право станути на ряді з кращими поетами України й після Франка назватися найбільшим поетом західної її частини*)."

У Вецлярі зладив Лепкий крім багато всяких других праць також збірне видання творів Тараса Шевченка у 5 грубих томах, з просторим вступом, поясненнями, розслідом тексту і т. д.

*) Лепкий, Писання, том I, стор. XXXIII—XXXV.

Про цю працю, для якої Лепкий посвятив багато часу, так що місяцями цілими не виходив з хати, пише той самий критик: „Загально беручи, видання дуже гарне, й до нього, як до якої скарбниці, безнастанно будуть ізвертатися всі нові й нові видавці Шевченка, до нього доведеться часто заглядати, й без огляду на його недостачі, видавникові коментованого Шевченка, бо в ньому подано багато цінних коментарів, уваг і пояснень*)."

За тими працями, в малому німецькому городку, в тісній низькій хатині, серед книг і паперів минали Лепкому найкращі роки його мужеського віку.

З табору до книжок і від книжок до табору.

Тільки розривки, що їзда в Берлін на зазив „Союза", або з вецлярським „українським сотником", д-ром Вестерманом (в цивільній службі урядовцем університетської бібліотеки в Гайдельбергу), на інспекційні обїздки робітничих команд, на яких працювали наші полонені. На тих поїздках, а було їх 52!, Лепкий побачив спорий шмат Німеччини, сіл, міст і фабрик та приглянувся гаразд, як Німці живуть. Де тільки було можливо, оглядав музеї й ґалєрії образів. Кілька разів був у Ваймарі, де з шістизмом оглядав памятки по Ґетім, Шіллєрі й Ніцшем. Руїни й замки, особливо Вартбурґ, видали його як тихого й вдумчивого гостя. Д-р Вестерман, учений і знавець німецького середньовіччя, був йому більше товаришем, ніж військовим шефом у тих інспекційних подорожах....

А історичні події збувалися з несподіваною силою та скорістю. Центральна Рада, проголошення самостійної України, наступ большевиків, Гетьманщина....

Табор, освідомлений, звязаний з рідною землею незримими нитками матеріяльних й ідейних питань, реаґував на кожду подію усіми можливими способами. Найсильніще лунав голос: „вертати і братися за діло!"

Вертати!

А тут дріт, вартові, і — голод. Голод не лиш у таборі, але й у місті, не лиш серед полонених, але й у їх „просвітних товаришів".

Відпочинком від таборової роботи була для Лепкого екскурсія на виклади українознавства до офіцерського

*) Ibidem, стор. LXXII.

табору в Ганноверш-Мінден. Туди приїхали: д-р Сімович, д-р Р. Стоцький, Василь Пачовський і автор цих рядків. Лепкий викладав історію української літератури. На іспит прибув також тодішній український військовий міністер, Сиротенко. Ганноверш-Мінден, теж старинний город, з великим замком-музеєм, з цінним ратушем і костелом, біля котрого похований мінденський лікар — Фавст. Тут у часах трицятьлітньої війни йшли криваві бої, тут мало не кождий старий дім мав свою історію. Лепкий почував себе гарно, був вдоволений товариством

Лепкий з ґрупою офіцерів у Ган.-Міндені

і слухачами і вечерами в тихім і гарнім готелю робив коректи життєписі Шевченка і писав оповідання. При іспитах, які здавали сотні офіцерів, щоб ноступити до української армії, довелось комісії пересидіти цілу ніч. Комісію угощено консервами й вона затроїлася. Лепкий теж тяжко відхорував і довго не міг прийти до себе. Так само тяжко занедужав на ґрипу, приїхавши до Раштату на посвячення памятника для полонених. Лежав у готелю Шверта. Бракувало лікарів і прислуги. Одної ночі над Раштатом ішов бій німецьких літаків з французькими. Все, що жило, втікло до пивниць, Лепкий

остався сам один, хорий і без догляду. На його щастя до Раштату приїхали українські військові лікарі д-р Воєвідка й Журавель і вони занялися хорим.

Кілька літ безнастанної мандрівки, важка таборова й літературна праця, до того всякі турботи й голод, винищили його до краю. У Вецлярі він знов небезпечно занедужав.

Та прийшло нове завдання, творення синьожупанної дивізії і він віджив наново.

Про таборову роботу не будемо ширше розписуватися, — це переходить границі нашого літературно-біографічного нарису. Скажемо тільки, що нині Лепкий і його товариші, котрі з рамени „Союза визволення України" брали участь у тій праці, можуть спокійно дивитися на тих кілька минулих літ. Їх наміри були щирі й добрі, а хоч доля не дала їм оглядати щасливого висліду роботи, хоч багато з їх мрій та надій не здійснилося, хоч ані одна частина нашої рідної землі не може назвати себе вільною, то всеж таки їм лишається те вдоволення, що чимало їхніх учеників брало живу участь у визвольній боротьбі і записалося добрим іменем у памяти народу. Ми лишили в таборах полонених чимало праці й енергії, але винесли з них не менше досвіду і закріпили в собі віру в природжену культурну спосібність нашого народу. Відійшли з глибоким переконанням, що спільним зусиллям нашої інтеліґенції і простонароддя буде таки добута наша спільна, краща доля.

З кінцем війни, і з заключенням так званого миру, не скінчилася праця в таборах.

Здавалося, що по заключенню Берестейського мира, котрий так радісно витали наші полонені, вернуть вони як найскорше до рідного краю.

Та не так склалося, як хотілося. Їхали синьожупанні ешалони, вертали інваліди, діставали відпуск поодинокі полонені, а тисячі й дальше оставалися за дротами. І хоч ті дроти не були вже такі густі й кільчасті, як з початку, хоч і населення німецьке відносилося до наших земляків, не як до ворогів, а як до своїх добрих знайомих, то всеж таки нудьга й туга за своїми не давала їм спокою. Революція в Німеччині, поворот армії, поворот усяких полонених, що були в німецьких таборах і їх перехід

через наші, українські табори, — все це давало образ мандрівки народів.

Лепкий остався у Вецлярі, поки там були наші полонені і провадив там далі просвітну роботу, як член „Комітету культурної допомоги полоненим Українцям у Німеччині", що існував в 1918. році й перебрав на себе просвітну роботу по таборах після ліквідації „Союза"*).

З початком 1919. року опіку над полоненими перейняла „Українська Військово-Санітарна Місія" й Лепкий став її співробітником. Попри працю у Вецлярі Лепкий сповняв також обовязки члена редакції зальцведельського „Шляху", що виходив з рамени „Місії" під моєю редакцією й удержався аж до осени 1920. року. В „Шляху" лежить багато невидної й дрібної праці Лепкого. Він редаґував фейлєтон, а крім цього писав багато статтей (особливо культурного змісту), з яких деякі мають непроминаючу вартість. Щоб бути блище редакції, Лепкий весною 1920. року переїхав з ріднею до Шпандав недалеко Берліну і тут перебув аж до вересня 1920. р., коли „Шлях" був примушений зліквідуватися. У Шпадаві Лепкий віджив після кількалітньої таборової роботи й анахоретного життя у Вецлярі. В цей час він написав ряд нарисів і оповідань, які в части увійшли і в збірне видання його творів, що вийшло під його редакцією в „Українській Накладні" (напр. „Перша стріча", „У театрі", „Моя вина"). У серпні цього року Лепкий виїхав відпочати над море й перебув кілька тижнів у Ґерені (на острові Ріґені), де між иншим написав недруковану ще поему „Герта".

Осінню Лепкий вернувся ще раз до Вецляру і звідси став близьким співробітником „Нового Слова". Колиж у січні 1921. року зачало виходити „Українське Слово" й Лепкому було недогідно працювати далеко від редакції, він перенісся на стало до Берліну й замешкав спершу при Кірхштрасе 8, а від грудня 1922. р. у гарному дімку

*) Про таборову діяльність інформують дуже докладно таборові ґазети „Розсвіт" (Раштат, 1916—1918), „Просвітний Листок", „Громадська Думка" (Вецляр, 1915—1918) і особливо „Вільне Слово" (1916—1919), що на протязі 1918. року було орґаном „Комітету культурної допомоги" й приносило вісти про всі табори.

Склад Редакції „Українського Слова“
(Фотогр. знимка з 1922. р.)

в Ванзее під Берліном. Його гостинний дім зробився зараз центром місцевої кольонії, куди заходили не тільки місцеві Українці, але стало поступали всі, хто лише переїздив через Берлін.

Лепкий близько пристав до праці у видавництві „Українське Слово". Його працю видно в річниках „Українського Слова" і в книжкових публікаціях і її можна найкраще оцінити із мого бібліографічного покажчика.

Був пильним співробітником і добрим товаришем та від громадської праці не відтягався. Тоді був ще „Український Червоний Хрест", в котрім Лепкого вибрали товаришем голови. Він пильно відбував дежури і старався чим тільки міг пособити цій гуманітарній інституції. Бував теж на сходинах берлінської „Громади", де його незабаром вибрали головою, а коли посольство У. Н. Р. урядило в своїм мешканню курси українознавства, Лепкий викладав чотири години тижнево і на виклади його приходила не лиш молодь, але й старші громадяне й громадянки, навіть міністри У. Н. Р. На останнім викладі, депутація від слухачів піднесла йому китицю цвітів та подякувала іменем присутніх за його гарні виклади і за безкористовну працю. Лепкий був зворушений цим несподіваним доказом признання і дякував щиро.

Ця ріжнородна праця, нервові поїздки від одної інституції до другої, безнастанний поспіх і врешті решт вічна турбота, що буде завтра? — довели його до довшої нервової недуги в осени 1922. року.

Ще хорий прийшов на ювілейне свято, котре посольство У. Н. Р. улаштувало в його честь дня 9. листопада в салях свого мешкання при Кронпрінцен-уфер.

Розкішна палата представництва У. Н. Р. в Німеччині прибрала була святочний вигляд. В найбільшій салі на першому поверсі колесом уставилася берлінська громада і запрошені чужі гості, ювілята впровадив посол і повитав його короткою, ядерною промовою, в котрій зясував його чималі заслуги для української культури. Лепкий відповідав на всі точки свого передбесідника. Казав, що охоту до праці він одідичив від батьків, що це не його заслуга, а прямо життєва конечність, що в праці він знаходить розраду й задовілля:

Почетна грамота (Рис. Бутович)
від українських студентів у Берліні

„Я був лиш одною струною на тій многострунній гарфі, що зветься українською літературою, а коли моя струна, як ви кажете, добула з себе не одну гарну нотку, так це тому, що дзвеніла вона згідно й гармонійно зі своїми товаришками. Всі ми, я і мої покійні та живі ще товариші пера, настроєні були на цей сам акорд, акорд визвольної ідеї, акорд праці для здійснення наших народніх ідеалів, акорд віри, що наша слушна й справедлива справа не пропаде, а вийде переможцем. Тому позвольте, що доказ нинішнього признання я поділю з цілим тим літературним товариством: покійним низький заслужений поклін, а живим шлю товариський привіт."

Свою, палку і щиру промову Лепкий закінчив словами своєї молитви:

„Не дай мені, мій Боже, біля хати,
Яку в ночи ограбили злодії,
Безрадно сльози лить і нарікати
Сумним псалмом пророка Єремії!
А дай мені діждатися години,
Коли мій люд порве важкі кайдани,
Щоб я пісні, немов уста дитини,
Мов добрий лік поклав йому на рани."

Від наддніпрянської України вітав Лепкого проф. Коваль, котрий приїхав був з Київа. Він згадував враження, яке на нього робили писання Лепкого, як він ще був студентом. Лепкий дякував промовцеві і казав, що для нього Україна ніколи не обмежувалася чужими ні своїми власними, внутрішніми кордонами і що він у зєдиненню цілого нашого народу й цілої нашої території, у зєдиненню культурнім, ідейнім і життєвім бачить сповнення наших спільних, задушевних бажань.

Кордон це лиш слід на воді, котрий гребуть чужі, або й свої власні, необачні весла. Але:

„Піде цей слід під спід
Розкинеться земля,
Від заходу на схід
Неділена, ціла,

Від заходу на схід,
Як море, як вода, —
Ти дав їй кров і піт,
Вона буде твоя!“

По привітанню почався товариський вечір, на котрім співав хор, грав наш славний бандурист Ємець, скрипак Масловський, пяніст Шухевич і посол Марґолін.

Був це перший і останній того рода вечір в салях посольства У. Н. Р. у Берліні і перший видніщий доказ признання, якого зазнав наш ювілят від своєї громади.

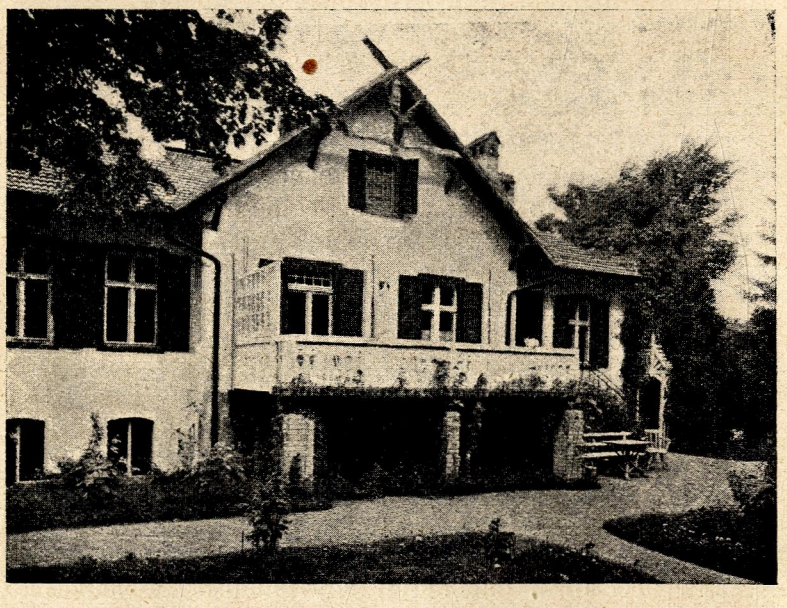

Хата у Ванзе, в якій Лепкий проживає від 1922. року

За тим пішло признання від американських земляків, з котрими Лепкого від його відомого вірша „В світ за очі“ лучать крізь океан незримі нитки симпатії. Львів пошанував Лепкого ювілейним концертом Богеми, на який прибуло так багато гостей, що саля імени Лисенка не могла всіх помістити. „Українське Слово“ рішило пошанувати ювілята окремо книжкою.

Та проминув ювілейний рік і Лепкий взявся знов до праці, без якої він не може обійтися. Подужавши в гарному окруженню, Лепкий присвятився в останнім часі здебільша видаванню й коментованню чужих творів. В Бібліотеці „Українського Слова“ появилися його видання Котляревського, Шевченка, Стороженка й Куліша, зпід його пера вийшла гарна антольоґія української поезії „Струни“ і т. д. Від року працює Лепкий над виданням „Слова о полку Ігоревім“ і над популярною граматикою української мови та над українською літературою*). Бере також живу участь у тижневику „Літопис“, де містить між иншим історично-літературні нариси.

„Двацять пять літ праці Лепкого полишили по собі великий і нестертий слід у історії української культури“ — пише д-р В. Сімович (Верниволя) у своїй студії про Лепкого**), одначе Лепкий ще в силі віку і тому треба йому побажати сприятливих обставин, щоб цей слід був чимраз ширший і глибший.

---

*) Загалом Лепкий має великі заслуги як редактор та коментатор чужих творів. Крім згаданих тут видань Лепкий видав до 40 книжок чужих авторів, між иншим збірне видання творів Марка Вовчка, два видання „Історії України“ Аркаса, Повісти Шевченка, „Скошений цвіт“ В. Барвінського, „Землю“ й „Царівну“ Кобилянської, „Суєту“ Тобілевича, „Співомовки“ Руданського, „Причепу“ Ів. Нечуя-Левицького, „Чорну Раду“ Куліша, вибір поезій Федьковича, Глібова й Гребінки, переклади казок Крилова, Ґріма, Ляфонтена і т. д.

**) Писання Богдана Лепкого, том I., стор. LXXIII.

Поетові слова і життя
Богдану Лепкому
в ясний день його ювилею
від „Богеми"

У Львові, р. Б. 1923. дня Великодного

Заголовна сторінка ювілейної адреси „Богеми"
(Рисунок П. Ковжуна)

КАЗКА.

(Богданови Лепкому в пятидесятиліття його уродин.)

Давно, давно, не вчера, тай не нині
У Галицькій землі, у Галицькій країні
Почав орать ратай народню ниву плугом.
Не було і нема в тім краю соловія,
Та нім з вирію він прилине мов та мрія,
То жайворонків рій співає понад лугом.
І ще не був замовк осінний плач берези
І ще зима німа стелила срібні ризи
А жайворон один співав про сонце, весну.
Хоч перочка крилець у жайворонка сірі,
Але його пісні дзвінкі, сердечні, щирі,
Й світанком нам несуть велику вість воскресну.
Співає гимн весни наш жайворон й радіє
І йде народ-ратай та зерно правди сіє.

— — — — — — — — — — —

Далеко ще було святе, велике жниво,
Як сталося в краю предивне, дивне диво.
Бо жайворон нараз у лірника змінився
І з лірою селом в мандрівку він пустився.
Загомоніла пісь журлива край дороги
Про голод, що тихцем рахує панські стоги,
Про бідних пастушків, що днюють в чистім поли
Хоч спека їх пече і стерня ноги коле.
Про злидні, що женуть людей, ген, ген за море
Про чар дівочих віч, кохання — втіху — горе.

Але нараз
Змінився час,
Бо сонця блеск померк, погас,
Ударив грім
Прийшов з півночі хмаролім
Спалив всі кучері весни
Великий Бог борні, війни.

І стався дивний див знова у тій країні,
Лірник змінився враз у сторожа святині.
І вдарив Він
В трівожний дзвін,
Що залунав по Сян, по Дін:
— „Чи чуєте підземний стон?
Ломіть кордон! Ломіть кордон!
Як вчуєте підземний дзвін,
Як труби заголосять,
То йдіть туди, де кличе Він,
Через кордони, через Дін
Вас кости предків просять!
Ви не лякайтесь грому — туч,
Бо ваш кордон не Збруч, не Збруч!“
— — — — — — — — — —
І тут сівач покинув лан
Пішов у тан, крівавий тан
Із сівача вже став борець —
Той Січовий вільний стрілець.
Понад Бескид, що снив у крові
Майнули стяги малинові.
І зашуміли ниви польні:
— Ми вольні! Вольні!
— — — — — — — — — —

Хоч доля нам встелила терном путь,
То сірий жайворон з чужини
Не тратить віри ні хвилини
І шле нам звук своїх пісень:
— Не бійтесь ночі! Прийде день!
На чола ще від ран багрові
Ви вложите вінки лаврові.
Народе мій! Дійдеш до зір.

О. Бабій

„ГАТЬ ВУДУЙТЕ КРІПКУ ТА БИСОКУ!“

(Промова, виголошена на вечері присвяченому творчости Богдана Лепкого.)

„Відбився я від вас і ви мене забули.

А життя поклало ярмо на шию і казало орати. Кладуться скиби довгі, предовгі. А під тими скибами — мої сили, — моя молодість, моє все.

І тільки в тиху ніч, коли чуже місто засне, відчиняю вікно і дивлюся на схід....

І тоді чую якийсь гамір великий, якийсь далекий шум, наче повінь іде.

Бийте в дзвін, бийте в дзвін на трівогу! Щоб не було на ратунок пізно!

Гать будуйте кріпку та високу!

Щоб унуки дідів не прокляли, що не вміли краю боронити.

А я на тую гать кидаю свою пайку — дрібні слова.

А кидаючи їх не знаю, де котре з них впаде.“

Бо... „відбився я від вас і ви мене забули“.

— — — — — — — — — — — — — —

Є в скарбниці засобів мистецького виразу нотка, що стоїть на межі поміж реторичним зворотом і настроєм. Буває, що одна покривається другим.

А здається, що ніхто так, як Лепкий, не був поетом настрою, який зискував право на життя там, де починалася романтика — утеча перед сіриною будня. Настрою для настрою — для мистецтва.

Кров від крови, кість від кости син Рідної Землі — іде на добровільне вигнання, на те тільки, щоб: „відчинити вікно і дивитися на схід“, щоб мати кому докоряти і щоб мати в кого вірити...

„Відбився я від вас і ви мене забули“...

Чиж не так докоряє собі — закохана пара?...

І хіба можна не вибачити поетови тієї крихітки.... невинної кокетерії? Навіть тоді, коли він каже своїм вимріяним противникам кидати за собою камінням?

Вимріяним! Бо Лепкий не мав ніколи ворогів ні противників.

„Гать будуйте кріпку та високу!“ А на цю гать кидає поет свою пайку — „дрібні слова“, в яких силу і важність вірить, коли каже, що „буває слово від діла палкіще, буває діло доброго слова не варте“.

— — — — — — — — — — — — — —

Нема нічого легчого, як непорозуміння між поетом і окруженням. Як часто читаємо фоліяли літературних дослідів, в яких основу лягло одно велике непорозуміння!

І може не буде надто далеким від правди очеркненням те, що Лепкий був і є поетом чару віддалення. Був ним все; і тоді, коли молодим слав своїх героїв „В світ за очі“, і згодом, коли красу молодости найшов у споминах, коли нерозгаданий маєстат боротьби вичував у „шумах далеких“ а щастя „в мріях розвіяних і недомріяних, радощах бачених в сні“.

У віддаленню від усього, що дороге, прекрасне й велике, найшов Лепкий форму і зміст мистецького виразу, окутаного святочним почуттям недосяжности. В погоні за настроєм, за інтензивністю виразу ішов Лепкий на добровільне вигнання, в імя настрою, ставав проти противенства і противників.

Література Галицької України, що трицять літ тому, за малими виїмками, була тільки примітивним резонатором ідеольоґії, вигасаючої в мистецтві сусідів, здобулася якраз тому 30 літ на кілька творчих індивідуальностей, з яких мало не кожда зуміла зберегти раз виявлене обличчя.

Першим з тої, молодої ще тоді, плеяди був Богдан Лепкий. В слід за ним наспіли поети „Молодої Музи“.

Ставши на грані пошевченківського народництва і перших „артпурартівських“ експериментів, Лепкий поєднав одно з другим в якусь дивну, нерозгадану гармонію.

Романтик з крови і естетичного світогляду, почав малювати траґедію села й міста, так як російські „передвіжники“ творили мальовану літературу й дидактику.

З першим виступом відхилив цілість свого поетичного обличчя; пізніщими штрихами тільки обогачував його, але основного рисунку не міняв уже ніколи.

Виступивши в момент, в якому ще не здерто старих, ні не викинуто нових прапорів, виповнив собою ту еволюційну прогалину часу, в якому не будувалося

розвязок, бо не ставилося перед собою проблєм. Ударив в тон туги за втраченим, в елєґійний настрій „Зломаних крил“ і безпричинного пориву „В світ за очі“. Своїх безсмертних „Журавлів“ міг уже сотворити тоді, трицять літ тому.

Канва була наложена; з часом тільки утончувалася манєра і могутніла композиційна лінія.

Новочасна історія творчої еволюції, обогачена рентґенівськими лучами досліду, ствердила, що духове життя людства, так як кожде инше, не знає упадків, вагань, ані порожні. Досьогочасні запевнення в тому напрямі були тільки непорозумінням, ґіпотезами, що виростали з ґрунту вповні ненаучного субєктивізму.

Не була й не могла бути моментом упадку доба, в якій виступив Лепкий. Раз, що життя не зносить порожні, а друге, що для заповнення цеї порожні прийшов, бо мав прийти — Лепкий.

І не грає тут ролі досконалість форм мистецького виразу, яка до Лепкого, а навіть після його виступу могла далі зберігати характер примітиву. Ходило о кладку поміж двома світами, з яких ніодин не знає — де кінчиться „вчорашнє“, а де починається „завтрішнє“.

І якраз на творчости Лепкого маємо один з кращих доказів того, з якою легкістю осягається г а р м о н і я там, де покликані до співпраці — т а л а н і м и с т е ц ь к а к у л ь т у р а. Для конечнього в таких завданнях почуття міри і рівноваги, самого талану за мало.

А Лепкому, що починав свою дорогу від малярства і ніколи не тратив з ним інтімного звязку, Лепкому, якого картинна ґалєрія і бібліотека моглиб виповнити хоч би найінтензивніще життя людини, тому поетови-збирачеви і знавцеви нюансів цивілізації, можна було розіслатись рожевою лентою, що поєднала два світи, два століття.

А розуміючи естетизм Лепкого, найдемо і відповідь на питання, чому той ніжний, чутливший чоловік, що до болю жагуче тужить за усім, що своє, що рідне, іде „В світ за очі“ — „відбивається від нас, щоб ми його забули“...

Лепкий добре робив, що з д а л е к а прислухався до шумів рідної землі і з чужини далекої кликав: „Гать будуйте кріпку та високу.“

В наркотизуючій атмосфері туги за „втраченим раєм“, якого золоті ворота стояли десь на Сяні, в атмосфері, яка окутувала хатину поета-баніта — проходила ціла епоха життя і творчости духової еміґрації України, там зародилась соняшна візія Українського Стрільця.

Будувалась „Гать кріпка та висока“, а на неї клав Лепкий не тільки свої „дрібні слова“, „свої сили, свою молодість, своє все.“

— — — — — — — — — — — — — — —

Гать поставлено; може не таку кріпку, як підхмарно високу, коли очі будівничих дивились на те, як повінь її розірвала... Розірвала, але фундаменти і вязання остали ненарушеними. Гордо здіймаються до неба і говорять — не тільки про підхмарність наших вчорашніх змагань.

Микола Голубець.

ЯК Я ПІЗНАВСЯ З ЮВІЛЯТОМ.

В 1886. р. літом я перенісся до Бережан, де вступив на адвокатську практику.

Застав я там інтеліґенції української мало. Парохом був бережанський декан і почесний канонік старенький о. Михайло Глібовицький. Загально звали його татунцем, бо жив з усіма добре і вмів лагодити непорозуміння між мешканцями Бережан.

Я замешкав у близькому сусідстві парохіяльного дому і „руської бурси“, де жив бл. п. д-р Дамян Савчак, судовий адюнкт. Зайшовши до дому пароха, бл. п. Михайла Глібовицького, познайомився я з пок. о. Сильвестром Лепким, його зятем, батьком Ювілята.

Зараз при першій стрічі представив мені бл. п. о. Михайло Глібовицький свого внука Бодя Лепкого, ученика III. ґімн. кляси.

Ціла його поверховність впала мені в очи і я мусів звернути на його мою увагу. Молоденький, білявий, стрункий ґімназист відбивав дуже від своїх ровесників ґімназистів, яких я мав нагоду нераз пізнати. Особливе ударяла його повага „не на ті літа“. Він звичайно ставав

під печею і уважно прислухувався розмовам старших, а деколи відізвався словом та все сказав щось поважного, чого без відповіді не можна було полишити. Він показував великий хист до рисунків і тоді вже показували мені його роботу. Бодьо був любимцем усеї родини, а так само любили його вчителі й товариші.

Його батько, людина золотого серця, очитаний чоловік, який годився на університетську катедру, відбивав дуже від своїх собратій, а до того мав поетичну вдачу, що не давала йому заглиблятись у буденщині. Через це його матеріяльне становище було дуже плохеньке. Щоб не наражувати своїх парафіян на кошти будови нового попівства, мешкав в такій поганій хатині, старій, що його паламар жив у кращій хаті. Бодьо був найстаршою дитиною і його вихованню посвятив батько багато старання. Здавалось, що батько вливає у свого любимця цілу свою щиру поетичну душу.

Так само як пок. Сильвестер Лепкий, був і Бодьо тихий і скромний, не величався своїми кращими прикметами тіла й душі.

Я жив у приязних зносинах так з о. Михайлом, як і з о. Сильвестром. До того вузенького гуртка належав ще і Дамян Савчак. Скільки перевели ми дискусій, скільки думок виміняли між собою....

Нарешті Бодьо склав матуральний іспит і прийшов зараз сповістити мені цю радісну вістку.

Це було в р. 1892. Того року уладили Чехи в Празі краєву виставу. Львівський „Боян" під проводом пок. Володимира Шухевича зорґанізував громадню прогульку до Праги і до неї і я зголосився. Я вирішив забрати з собою і Бодя. Я вважав таку прогульку для молодого чоловіка дуже корисною, особливо для молодця з такою вражливою артистичною душею.

Мій намір виявив я о. Сильвестрові та натрапив на перепони у його рідні (о. Михайло, дід Ювілята, вже тоді не жив). Бодьові тітки прямо боялися пустити Бодя у світ, щоб йому яка лиха пригода не приключилась. Нарешті мої намови перемогли і ми з Бодем вибралися до Золотої Праги, що вже тоді славилася славянським городом.

В першу чергу ми поступили до Львова, щоб прилучитись до Боянського гурту. Не знаю, чи на моїм молоденькім товаришу наше товариство, у яке ми попали, зробило добре враження, але на мене воно зробило

зле. Товариство було дуже мішане, як і цілий тодішній „Боян", що приймав у члени і кацапів. Може бути, що і з тої причини пок. Шухевич поступав з усіма по диктаторськи через цілий час прогульки. До того ми, неактивні члени „Бояна", що не брали участи у хорі, були трактовані далеко поганіще, ніж „співаки". Ті, хоч їхали на наш спільний кошт, діставали упривілейовані місця у ваґонах (ми виїздили зі Львова під ніч) і я тямлю добре, як мене і Бодя викинули з ваґона, де примістились співаки, між котрими були і мої товариші університету. Я дуже жалував, що ми заплатили згори наші паї, а то були би зараз з двірця завернули і поїхали у двох.

Заволоклись ми так до Кралевого граду (Königgrätz). Там Чехи приняли нас справді по братньому. Були бенкети і прогульки на побоєвище в Наході. Стрінув нас тут приятель українського народа пок. Франтішек Ржегорж. За те ми спродукувались перед Чехами нашим величавим богослуженням в єпископській церкві, де зійшлося багато Чехів. На побоєвище під Кеніґрецом возили нас повозками ґр. Гарраха. Ми з Бодем уже держалися разом. Оба ми тоді, так сказатиб, були звичайними людьми і не мали претенсії на якусь увагу. Ні я, ні Бодьо, не вскочили ще тоді між людей з „божою іскоркою".

Я вже згадав, що наш „командір" держав нас дисциплінно. Нікому не вільно було на зібраннях без його дозволу відізватися, а цього він нікому не позволяв. Тямлю, що я просив о це на вечірньому бенкеті в Кеніґрецу. Мене страх пекло подякувати Чехам за їхню щирість. „Говорити буде п. Вахнянин, а більше ніхто". Така була резолюція і приказ. І так було підчас цілої прогульки.

У цій прогульці трапилась Бодеві така пригода. Не тямлю, на якій вже стації, нас завели Чехи до якогось дому, щоб умитися по невиспаних ночах і надягти свіжу білизну. Льокаль був тісний і ми купчились як могли. Зараз як ми виїхали заявив мені Бодьо, що йому на цім постою пропав годинник. Мене це дуже вразило, бож я узяв Бодя „на мою відповідальність". Я став зараз розпитувати тих усіх, що у тій кімнатці милися, — ніхто не бачив, не знає. Тоді я звернувся до комітетового Чеха, що нас супроводжав. Чех теж збентежився. Пішов у рух телеґраф до місця постою. Нема нічого. Усі зусилля даремні. По дорозі питали нас заєдно Чехи, чи знайшлись

„hodinki teho mladinka". А результат тих доходжень був такий, що один Чех заявив мені твердо, що „годінки" мусів узяти котрийсь із наших. На жаль, слова Чеха справдились. Один з товаришів, якийсь веселенький кацапчик признався, що годинник у нього, що він його забрав, бо не знав чий...., а чому не сказав того раніше й непотрібно наробив шуму — на це не дав відповіді. Признаюся, що мені страшно було соромно стрічатися з тими Чехами, що про пропажу годинника знали....

У Празі нам не повезло. На двірці заборонила поліція усяких промов і повітаннів. Заборонили теж правити наше богослуження у самім городі. Приїхали по нас повозки, та тими користувалися співаки. Мовчазна братія машерувала пішки. Це було для нас страшно прикре. Прошу собі уявити йдучих на „кальварію" богомольців. Люде ріжного полу, одягнені в дорогу у що-будь, обуті так само. Кождий несе валізку або клунок, несуть парасолі то що, йдуть купками, як отара овець, йдуть поміж шпаліри зібраного народа, який вийшов нас повітати. Народ загалом вітає нас окликами: „na zdar slovanskim bratřum, na zdar Rusinom!" — а ми, мов діди кальварійські, відгукуємося, дякуємо та прієм з утоми... Ніхто нам не сказав, що по нас приїдуть, щоб підіждати. Заки повозки завезли співаків і вернули по нас, то ми вже доходили до своїх кватир. Розуміється, що ніхто з нас пішоходів „Русинів III. сорту" не був вдоволений, соромився самого себе....

Ще слід згадати про один епізод у Наході, у якому Бодьо брав участь. Уже в дорозі звернув він мені увагу на те, що „ґаспадін" Вєрґун, що теж був у цій прогульці, кромі трьохколірової ленти, всюди говорить „па русскі" і прикидається Москалем. Я зараз пішов до Шухевича і сказав йому, щоб це перепинив, бо вийде таке, що то „русская" прогулька. І тоді стрінувся я з таким, що лише очи вирячив. „Чи ви можете це сказати у вічи Вєрґунові, що так є, і чи маєте на це свідків?" достоту так як у школі. Я зараз покликався на свідка Богдана Лепкого і він це потвердив. Одначе я сам, хоч людина „на становиську", не знайшов віри. Що опісля сталося, не знаю. А коли в Наході на ринку нас вітали Чехи з трибуни, я вже й сам почув, як ґаспадін Вєрґун, якійсь чеській дамі, що балакала по руськи (тоді була у Чехів

мода вчитись по русски), толкував, що це все „русскії“ люде, про „адін народ“ і т. и. Не довелось мені читати споминів про цю прогульку, хіба ґазетні звіти, як звичайно в суперлятивах, але воно годиться по літах сказати при цій нагоді, як воно вийшло справді.

Серед такого недібраного товариства остогидло нам пробувати далі. Ми вицофалися в Празі з тої забави, не їхали вже, як було пляновано, до Будапешту, а вернули оба з Праги до дому на самоїлку.

І це все нагадав я у ювілейний рік і загадав списати. Гадаю, що і Шановному Ювілятові любо буде згадати той час, коли в його життю цвили рожі та фіялки, та заспівати зтиха, хоч би тільки в думці, бо і я так нераз роблю:

„Минули літа молодії....“

Коломия, 28. грудня 1923.

Андрій Чайківський.

БОГДАН ЛЕПКИЙ У КРАКОВІ.

Це було дуже-дуже давно: в останнім десятьліттю перед світовою війною.

В 1903. році я вибрався на краківський університет. Попередній рік пробув на чеському університеті в Празі і тоді появилися друком мої перші літературні проби: в чеських журналах („Slovanský Přehled“ і др.) огляди наших літературних новин, — в „Літературно-науковім Вістнику“ переклад Махарового „Наполеона“, стаття про велику виставку різьб ґеніяльного Родена в Празі і т. и. Їдучи в зовсім незнаний мені Краків, я знав, що в цьому храмі польської національно-державної традиції і польському центрі сучасної наукової і передусім літературно-мистецької культури, яка все мала тут свій добрий звязок із заходом Европи, передусім з Парижем, — жив до недавна Василь Стефаник, поет з божої ласки і високого, тут довершеного мистецького хисту, а живе ще Богдан Лепкий, якого віршами та оповіданнями я і мої однолітці щиро одушевлялися. Нас захоплювала

легка, елєґантна форма його строф, вірний тон душі молодої тоді галицької інтеліґенції, ще так тісно звязаної з селом, тепло безпосередньої щирости, зпоза якої виразно виглядала свідома свіжого мистецького ладу велика туга за щастям рідного краю і красою людського життя, шляхотний патос, майже дівоцька ніжність і аристократична тонкість почувань, з яким тоді ще тут і там траплялося нам зустрічатись in crudo під стріхами деяких старих уніяцько-попівських хат. Покійний батько Богдана, Сильвестер, сільський панотець, був на свій час визначним поетом (псевдонім „Марко Мурава“) і ми несправедливо забуваємо його.

Роздумуючи по дорозі в Краків над гіркою долею наших творців, що хліба ради можуть працювати тільки принагідно, все одинцем, без свойого мистецького центра і тільки в найліпшім випадку гріючися здалека при чужім огні, а далі над усім своєрідним чаром нашого села і наших гір, яким так живо манили нас до себе вірші та новелі Богдана Лепкого, я радів душею, що на цій чужині нарешті стрінуся особисто з їх славетним автором та що він, зустрівшися зі мною, може буде бачити в мені молодого ентузіяста вже відомого йому з моїх перших друкованих проб і тому скорше та лекше і блище дозволить мені підійти до него.

Оглянувши бігцем старинний королівський Вавель над Вислою, старий і новий університет, чудове подвіря старої університетської бібліотеки, „Сукєнніце“ і цілий дуже цікавий ринок з Марійським храмом та маленьку українську церковцю, я зайшов небаром і до читальні „Просвіти“, де тоді збіралися тутешні Українці. На тижні було тут майже пусто, лиш дехто заходив прочитати українські часописи, але під неділю, у вечері, сходилася тут майже вся краківська Україна, невеличка й дуже ріжноманітна громада: малі та середні урядовці з челяддю, себ-то дружинами та дітьми, молоді студенти університету і деякі з академії мистецтв, разом 30 до 40 душ. Молодь співала рідні пісні, Наддніпрянці вчили Галичан козачка, старші читали „Діло“, инші грали „преферанса“ й „лябета“, ще инші позичали українські книжки з невеличкої бібліотеки товариства. Хоч, загально беручи, життя цеї читальні було досить далеке від характеру міста, будь-що-будь цікавого огнива високої

західно-европейської культури, — від довгих літ одними із найвірніщих гостей „Просвіти“ були прикладні громадяне: Богдан Лепкий і його дружина. Тут і я стрінувся з ними.

Коли в оцій громаді зявився стрункий, гарний мущина з дуже високим чолом і великими ясними очима, незвичайно старанно і гарно одітий, з аристократичною скромністю і очевидним панським почуттям товариського такту навіть тоді, коли майже всі докола поза приналежністю до української нації не могл ибути для нього нічим цікаві, коли почув я мягкий, теплий, щирий тон його гутірки з усіма, а всі раділи його прибуттям, — я знав, що це напевно він, Богдан Лепкий. Я підійшов до нього і в цю мить ми були добрими друзями. Так легко і мило запізнавалися з ним усі, що своєю вдачею, молодістю і мистецькими чи науковими інтересами блище підходили до його вдачі. Маю тут на увазі Михайла Коцюбинського, якого перша щира зустріч з Лепким відбулася на моїх очах, а далі В. Доманицького, Вячеслава Липинського, Михайла Бойчука, Миколу Бурачка, Северина, Олексу Новаківського, а з давніщих друзів передусім Василя Стефаника, відтак проф. К. Студинського, „січового батька“ Трильовського і других. Якось дивно легко навязувалися нитки щонайщиріщої приязні та симпатії між ним і ними. Але і без того Богдан Лепкий щирою долонею розсипав свою доброту поміж усіх, особливо краківських Українців; щоб піддержати рідну громаду, він, що працював тоді у всіляких школах поверх 30 годин що-тижня, пильно й радо відвідував „Просвіту“, співав у її хорі, — як було треба навіть грав там з нецікавими урядовцями нецікавого „преферанса“, їздив з промовами і деклямаціями до Львова і на східно-галицьку провінцію.

Моя перша стріча з Богданом Лепким упевнила мене, що його писана поезія не щось вивчене і придане йому, але нероздільно й вірно звязане з ним в одну цілість. Богдан Лепкий, як людина, був ніщо инше як ніжна і жива поема. Таким чаром обявлялися своїому окруженню зпоміж знаних мені особи Коцюбинського, Ольги Кобилянської і Лесі Українки.

Богдан Лепкий показав мені Краків. Він добре знав його старину і прекрасно відчував його сучасних, дуже

визначних пластиків. Як тільки появився у Кракові хто-небудь із Українців, що сяк-так цікавився тими справами, Лепкий неодмінно вів його по всіх музеях, виставках образів, усіх цінніщих старих будівлях. Він любив цей старинний город, бажав і умів розбуджувати розуміння для видимих знаків національно-державної традиції, бажав і умів розбуджувати захоплення красою, без якої життя пусте й важке. Працюючи незвичайно тяжко як молодий учитель української мови по всяких середніх школах, розкинених по цілім городі, і як лєктор української мови на краківськім університеті (усе за досить марну плату), він тільки красі старого Кракова і його буйному мистецькому життю завдячував свою силу до життя і своєї літературної, тоді дуже живої, праці. Тому-то й бажав він защіплювати иншим розуміння краси, силу насолоди нею, тому всім блищим і дальшим друзям, усім — що не противилися цьому, показував з захватом Вавель, Музей Чарторийських, Національний Музей, де і наших дорогоцінних історичних памяток чимало.

Зараз же запросив мене добрий Богдан Лепкий і до своєї хати. На протязі кількох літ я був майже щоденним гостем її.

Хата Богдана Лепкого... Здається, кождий друг її, а другом був кождий її гість, не може згадати її без щирого зворушення. Як ще нині бачу її. На стінах образи Івасюка, Бойчука, Северина, Бурачка, Новаківського і самого господаря хати, на столах і при стінах безліч книжок, гуцульських прикрас і живих свіжих квіток. Кімнати великі, ясні, гарно, хоч скромно, прибрані. Тут господарює поетова дружина, пані Олеся, яку покійний великий польський поет Міцінський, теж гість цеї хати, справедливо називав: візантійська Матір Божа. Тільки скромної поваги і глибоко від настирливих плєбейських очей захованої доброти було в цій жінці. Тут бігали веселі, тоді ще маленькі діточки Богдана, а все разом мало дивний чар української хати при всій решті її західно-европейської декорації. Тут і зимою і на чужині пахло сіно наших полонин, грала подільська сопілка, цвіла вся рідна, далека Україна.

В оцих кімнатах кількож-то любих вечорів провела вся українська краківська громада, Василь Стефаник,

Вячеслав Липинський, Михайло Бойчук, Михайло Жук, Северин, Микола Бурачек, фон Мавберґ, Роман Барвінський, Стеся Лойванюківна, Володимир Темницький, Сафат Шміґер і безліч других. Відси молодий, золотоволосий пастушок та сільський школярик Михайло Бойчук, винайдений щасливим припадком на селі пок. Ю. Панкевичем, виходив учитися в академію мистецтв, а майже так само Северин і другі. Серце рідного батька і доброї мами, що одягнуло, потішило й порятувало, як же часто находили в цім домі тепер усім нам відомі наші великі люде.

Оця хата була краківським посольством української нації. Тут запізнавалися з українською політичною і культурною думкою політичний і передусім мистецький світ польського Кракова. Знав її такою гурт літератів з „Молодої Польщі", яка тоді стояла на вершку слави, передусім Оркан, Міцінський, Бутримович і герольд їх, редактор „Критики" пок. Фельдман, — такою була вона для корифеїв „Штуки", в якій тоді гуртувалися щонайкращі польські малярі імпресіоністи: Станіславський, Виспянський та другі — і для політиків, що мали в своїх руках „Świat słowiański" і згадану вже „Krytyk-y". Поза безпосереднім живим словом Лепкий в оцій своїй національній місії для одних кругів польського суспільства чудово переклав та видав безсмертне наше „Слово о полку Ігоревім", том оповідань Мих. Коцюбинського, „Наймичку" Шевченка, для других писав статті до „Критики" і „Святу словянського", третім зладив цікаву українську шкільну читанку, Орканові давав матеріяли до його багатьох перекладів з нового українського письменства, Сєдлєцькому до його гарних фейлєтонів про Коцюбинського, а для ще инших читав лєкції в „Славянськім Клюбі", де збірався цвіт польської науки і культури. Поширюючи оцю свою діяльність і на Чехію, Лепкий друкував тоді річні огляди української літератури і в празькім журналі „Slovanský Přehled".

Богдан Лепкий одушевлявся сучасною йому краківською поезією, особливо Тетмаєром та тодішнім краківським малярством, особливо Станіславським (властиво українським малярем), і впливів польської поезії (Конопніцька, Тетмаєр) можна дошукатися і в віршах Лепкого. Але крізь краківсько-польське віконце, як Кобилян-

ська крізь німецьке вікно, Лепкий дивився на захід. Це й було причиною, чому він досить холодно ставився до тодішнього, задивленого на схід „Літературно-наукового Вістника". „Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові" річ гідна пошани, але Грушевський як людина і політик цілковитий Москаль і то кепського ґатунку! Це не Костомарів, говорив проф. Здзєховський, вернувшись зі Львова, куди справив його Лепкий для обізнання з галицькою Україною. І Лепкий і я мусіли признати йому рацію.

Недостача місця не дозволяє мені ширше розвести цих споминів. Може колись иншим разом скажу більше про дорогого і, на жаль, досі під чужим небом проживаючого поета-ювілята. А поки-що ще тільки отсе запитання: „Колиж нарешті побачить рідний край у себе свого вірного сина?"

Остап Луцький.

Хутір Воля Долголуцька.
2. 11. 1923. р.

БОГДАНОВІ ЛЕПКОМУ — ПОЗДОРОВ.

Парляментарна робота належить до найбільше денервуючих; а ще в такім парляменті, як колишній австрійський, в котрім — в салі, на кульоарах та в клюбових кімнатах товпилося 516 послів, котрих вибрало девять народів поділених на кількадесять партій! Безперестанні колізії між поодинокими партіями та між цілими народами, зглядно їх представниками — між собою, то знову разом у ріжних комбінаціях — з урядом центральним, — вічні поголоски, сплетні, інвективи, побіди й погроми, — все те витворювало атмосферу кольосального зденервування, так, що вже по трьох-чотирьох неділях парляментарної роботи ставала більша частина послів майже на половину невміняєма, а всі, без виїмку, ставали так роздражнені, що нераз яка-небудь дрібниця викликувала несподівано великі вибухи обурення, злоби і протесту, або й голосні обструкції, що, здавалось, ті білі мармурові статуї грецьких та римських державних мужів, уставлених

в нишах головної стіни салі нарад, готові самі зі зворушення поспадати зі своїх пєдесталів. Колиж сесія потревала і пять і навіть шість неділь, то кождий посол ждав як спасення на її закінчення, бо відчував, що його нерви далі не видержать і мусить послідувати якась душевна катастрофа.

І ось по замкненню кождої такої, довше треваючої сесії чоловік відчував не лиш доконечну потребу спокою, відпочинку, але і якоїсь иншої, чистіщої атмосфери, в котрій би не лиш відсвіжив свою перемучену душу, але і своє серце, збентежене безперервними боротьбами, нападами та оборонами, привів якось до нормального порядку.

А було це тим більше потрібне, що, вертаючи до рідного краю, кождий, справді демократичний і народолюбний, посол знав, що не мягке ложе відпочинку і віддиху жде на нього, але і праця на щоденний хліб для себе і родини, і дальша боротьба на місці за права свого народу, звичайно дрібничкова й монотонна, але така, що її мусить хтось конче зробити, а котрої виконання також на плечі посла наші люде складали.

І я був звичайно такий щасливий, що поміж одним і другим періодом народньої роботи я знаходив на пару день такий приют, знаходив таке місце, де ждало на мене успокоєння для серця і душі, і де я їх обмивав іссопом правдивої поезії, а груди наповнював чистим і скріпляючим воздухом атмосфери повної шляхотности, краси та благородности.

Це місце, та святиня, до котрої спішив я зі скорше бючим серцем і з душею повною надії на щось гарне і добре, то була хата Богдана Лепкого в Кракові, то була його рідня, то була атмосфера, що його окружала.

Діставшися в його окруження, я нараз знаходився в иншім світі, в сфері инших інтересів і почувань, а хоч і з ним обговорювали ми не одну справу публичну, займалися злобами дня нашого громадянського життя, то всеж таки ми дивилися на них через якусь иншу призму, в котрій по дорозі губилося все, що дрібне, низьке та негарне.

Однак предметом наших розговорів була передовсім література та мистецтво. Живучи в Кракові, він був вправді на чужині, але не так то дуже далекій від рідної

землі, з котрої вісти доходили до нього скоро й часто. Віддаль тая була для нього спасенна, бо через це не попадав він у той круговорот інтриґ та сплетень, до котрих наш, в неволі вихований загал так дуже охочий, а заразом та віддаль давала йому можність дивитись на рідний край і події у нім з „прекраснаво дальока", як кажуть Росіяне, і бачити їх у чистіщім, ідеальніщім світлі, ніж бачить їх цей, хто знаходиться в безпосередній близости до них. А крім того і в Кракові був він усе оточений українськими письменниками та иншими жрецями мистецтва, на котрих він усе мав не малий вплив. І так най нагадаю тут ось хоч би Василя Стефаника, котрому він присвятив свій чудовий вірш „Ти хлопе землю край", а далі малярів Івана Северина (великий талант, котрий не знати чи не запропастився), та Ол. Новаківського, котрого — про це я переконаний — він витягнув для українського мистецтва із якогось мазурського села, де цей ґеніяльний артист жив потай міру, мов який анахорет. Лепкий, що й сам гарно малює, пізнався на нім відразу і лиш жаль великий, що наша нація іще його так не признала, не оцінила та.... не обезпечила матеріяльно, як цей велит мистецтва на це заслугує.

А далі в крузі краківських приятелів Лепкого бачимо ось іще одну незвичайну людину, гарну й чисту душею та серцем, як і сам Богдан. Це — Вячеслав Липинський, котрого каганець життя лише що блимає в якійсь забутій альпейській норі, а котрий ще і звідтам кинув між українську націю, мов тяжку гірську брилу, свою книгу „На переломі". Хтож йому винен, що знайшовся серед таких сумних особистих обставин?! Був же він з рік великоукраїнським послом у Відні, міліони переходили через його руки.... Чомуж не набрав „авансів" на пару літ наперед, чому не предбачив, що доляр зросте з 5 корон на 70.000 корон, і не запасся долярами про чорну годину?!

Нехай же „зараз" терпить й голодує; так йому і треба!

Не забуду латинського великодня рівно перед десяти роками....

І тоді, вертаючи з парляментарної сесії, поступив я до Кракова, Зелена 28, то є до Богдана Лепкого. З ним

пішли ми до Липинських на свячене. Був і наш спільний приятель М. Голубінка з жінкою і дехто другий, кого вже пригадати собі не можу. Було це по першій балканській війні, воздух був пересичений електрикою; відчувалося немов тайні підземні грохоти вулькану заповідаючі великі грядущі події. Коли ми сиділи при скромній трапезі і обговорювали злободенні питання, Лепкий, як усе скромний і тихий, вручив мені вузоньку картку паперу. На ній був вірш. Це і були його славні „Два голоси", в котрих він віщим духом предбачує недалекі події і каже своїм землякам прислухуватися, „що їм говорить волі дух, про близьку хвилю заверух", та чаяти тої хвилі! Я, печатаючи цей вірш пару разів, подав на здогад яко дату його написання — березень 1913. р. — та якеж було моє здивування, коли я у виданих у Липську „Писаннях" Лепкого, ним самим зредаґованих, побачив під цим віршом дату „1911"! То він ось уже тоді предбачив і предчув, що вже:

„близький час,
І хвиля недалека,
Що буря звіється нараз,
Згуртує і змішає нас
І зблизька, і здалека!"

І він тоді вже звертався до своїх земляків і взивав їх, щоб були готові та щоб:

„Як вдарить їм підземний дзвін
І сурми заголосять,
Ішли туди, де кличе він,
Через кордони, гень, на Дін!...
Їх кости предків просять."

Ось що значить пророчий дух, що — інтуіція справдішнього поета! Бо чи не звіялась буря, чи не змішала нас, чи не кинула нас аж на Дін?!

І закінчив він свій вірш могучими словами, що за кождим разом, коли їх проголошую, мене самого в жар кидають:

„.... Як сталь гартується в огни,
Так ти нас, воле, розогни,
Веди, веди нас, славо!"

Б. Лепкий, проживаючи у Кракові як лєктор української мови на тамошнім університеті, сходився також із польськими письменниками і ученими та мав між ними приятелів. Не малий вплив мав він на дідичів польських з українськими симпатіями з Великої України, — нагадаю лише дуже багату родину Я. з околиці Берестечка, котра під його впливом прийняла в родині українську мову.

Тут належить також величезний богач Володкович, що жертвував цінний бюст Т. Шевченка, котрий стоїть тепер перед Національним Музеєм у Львові, а який раз Поляки затопили були у пелчинськім ставі.

Цей Володкович давав був Лепкому велику суму гроша на заложення українського дневника з цим, щоб наш поет обіймив його начальну редакцію. Та скромний (а я ще сказав би — непорадний) Лепкий відкинув (!) цю пропозицію, „щоб не робити конкуренції другим українським дневникам".

Володкович носився ще з иншими далекосяглими плянами стипендій і т. ин. та, нападений брутально в одній українській часописі, дав усьому спокій і гроші пішли в польські руки.

З польських письменників стояв Лепкий близько Оркана, Ґвіжджа та славного критика Вільгельма Фельдмана, історика нової польської літератури. Перечитавши його чудову й могучу „Сповідь землі", сказав Фельдман: „Ніґди нє пшипущалем, жеби тен розанєльони Лепкі муґл удержиць в так потенжне акорди."

Фельдман — це був Жид зпід Тернополя і скінчив 4 або 5 ґімн. кляс. В р. 1886. приходив він зі мною до ґімн. кружка, до котрого належали між иншими Вячеслав Будзиновський, Осип Маковей і померший вже (в Монахові) маляр Філько Терлецький, славний карикатурист. Фельдман видавав через кілька років знаменитий місячник „Критик"-у, в котрій і я помістив декілька статтей. Були там і поезії Лепкого в перекладі. Підчас війни був він начальником пресового польського бюра в Берліні. На однім засіданню т. зв. „Mittwochgesellschaft" 15-го падолиста 1917. р. я з ним дуже сильно стерся, очевидно, на тлі польсько-українського спору. Посол німецький Навман, автор славної книжки „Mitteleuropa", признав мені тоді слушність.

З инших польських учених сходився Лепкий через якийсь час з проф. унів. д-ром Феліксом Конечним, котрий видавав „Свят словяньскі". Він був навіть співробітником цього місячника, але остаточно розійшовся з Конечним через його польський шовінізм. Проф. унів. Ґолоґурський почував себе під впливом Лепкого якийсь час Українцем, але пізніще чомусь загубив те українство. В кружку Конечного пізнав Лепкий і консервативного професора фільософії Здзєховського, що себе уважав за спеціяліста для справ російських, котрий однак для Українців був ворожо успособлений. Тепер він викладає мабуть у Вильні. В тім самім товаристві пізнав він і визначного польського адвоката з Москви Лєдніцького, що був членом першої російської думи, а потім стояв за дуже інтересним виданням „Тидзєнь польскі", котрого середню лінію політичну можна би порівняти з напрямом російських кадетів. Напрям цей однак при останніх виборах до польського сойму в осени 1922. р. цілком не удержався і тому А. Лєдніцький по дальших кількох місяцях застановив видавання цеї інтересної та дуже інформативної часописі.

З таким знатоком мистецтва як Лепкий можна було годинами говорити, а радше слухати його поглядів і виводів. І так раз цілу нічку пробалакали ми оба ходячи по Львові, а другу у Відні. В Кракові водив він мене все на вистави мистецтва, подаючи рівночасно свої влучні пояснення.

Та не лиш як жрець чистого мистецтва він має для нас значіння; він не лиш автор ніжних еротиків і настроєвих віршів. Його ліра уміє справді видати з себе такі могучі акорди, як „Два голоси", або „Не схиляйте вниз прапора!" І велика шкода, що його патріотичні сцени, посвячені Шевченкові та Кальнишевському, не увійшли в ті два томи „Писань", виданих у Липську. Цей драматичний образ про Кальнишевського бачив я в квітні 1910. р. на сцені театру львівської „Руської Бесіди" у Чернівцях. Могуче враження робило, коли умираючому в Соловецькім монастирі Кальнишевському привиджуються стройні ряди наших Січей, котрі і справді через задний плян сцени переходять. Ця чудова пєса кінчиться словами:

„Чекає нас велика річ!
Воскресне „Січ"!"

„Українська Накладня“ повинна безумовно видати ще третій том „Писань“ Лепкого й обіймити ним не лише драматичні його твори, але й більшу його повість, надруковану в „Зорі“ п. з. „Зломані крила“. Повість та зробила таке враження, що для зневтралізування його замовлено й видано осібну повість п. з. „Сестра Юлія“.

Лепкий власне в повній силі віку і таланту, а вже річчю нації української є — обезпечити йому і його родині спокійне істнування та можність дальшої плодотворної праці.

Бож нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим і притоптаним ворожою стопою, треба доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого духа і розпалював би грани, котрий, хоч „сторощені списи, пощерблені мечі“, давав би нашому серцю і нашій душі — надію!

І потреба нам герольда національного, котрий би і ту частину нашої молодіжи, що ходить, мов у півсні, а підчас таких свят народніх як 1. падолиста встидається співати національного гимну, розбудив грімким голосом своєї могучої сурми і заставив та заохотив до діла.

І треба нам такого духового і одушевленого провідника як Богдан Лепкий, котрий каже, що коли ми досі „клали лише добре слово на сторожі, то тепер поставмо силу! Чей вона поборе!“

Кирило Трильовський.

БОГДАНОВІ ЛЕПКОМУ.

В нас була осінь від віків:
Діброва, — гожа господиня,
Вбиралась в свої найкрасші шати,
В намисто з золотих листків,
Нанизаних на павутиння
І йшла зиму-свекруху зустрічати.

В нас була осінь від віків:
Журлива синява схилялась
Над стадами хаток мужицьких білих.

А під склепінням облаків
Мандрівна птиця накликалась.
І дим гуляв на стернях поруділих.

В нас була осінь від віків:
І сонце води золотило,
І місяць їх посріблював що ночі.
А серед блудних огників
Страхіття танець виводило
І блимали якісь таємні очі.

В нас була осінь від віків:
Тремтіли хмари білоруні
І дощ молився під завивання вітру
Але ніхто, як Ти, не вмів
Ті звуки всі зловить на струни
І всі краски зібрати на палітру.

Роман Купчинський.

НА НОВОСІЛЛІ.

Рік тому Іван Мойсейчук стояв півживий на отсьомуж полі, що й доси розтопірене проти неба чорними бовдурами ям і викрутів. Десь там на ньому находилася і його дідизна пайка, та провалля видерті стрільнами проглотили старі, хлопські межі.

Банував недовго. Каринтська ріка, що стала могилою його молодої жінки і двоїх дітей, котить свої зелені води над половиною його життя.

Другаж половина попереду.

Рік тому між вирви і траншеї жбухнули тут з залізниці простоволосою юрбою поворотців.... Ох, якимиж хмільними обіймами заплітали вони землю, злітаючи з чужини на її лоно! Яким дивовижним акафістом дзвонили над страхіттям її ран!

Сутеніло піднебесся, мов на останнім судищи, і далеч завивно стогнала.

Вонаж простерлася їм до ніг, косовицею червоною занекла, як під богами на лаві.

Рік тому.

Обтер краплистий піт рукавом сорочки. Чоло знялося полумінню міцного враження. З спокійною силою глянув перед себе.

Після шумної липневої бурі, що пронеслася ніччю, над подільською рівнею ликував ранок без порока. Все в ньому було побідою: від перших летів пчіл і вигукування тріщуків в виратованім від загибелі яворовім гаю, аж до зясованих, доцільних голосів людського дужання з судьбою, що неслося по росі від землянок і траншей.

Чоловік стояв сам один на просторій прилуці, опертій одним боком об колишню цісарську дорогу, зорану колесами тисячи фурґонів. Ржавий пил, чи трухла кров вказували, кудою недавно з реготом гнала смерть.

Другий бік прилуки доторкав передмуханого гаю з ясним узбічем. Місце було серединою утоптане, вирівнане й затягнене під новосілля.

Завязано зруб. Трамя з яворових ціляків, з прорізом розщіпленим в проміння, ніби визерунком богомогутнього сонця, з підсуненими під прогалини гострицями кременю, очеркало хижу, комору й хороми.

Осторонь попеліло спалениско. Між вовчі ягоди і тою стріляв чорний сілюет димаря. Челюсть печі обірвана до половини, як зубом собаки, розчертожилася на всю ґратичну ширину. У челюсти повис клаптями бородатий копоть, — і так остав.

Оподалік, посеред вогкі від роси повісма ляшків і дерлибану, лежало дерево звалене колись громом і обсмалене в небесному огні. Воно співало й собі про тріюмф обновленого життя своїми молодими, липкими гонами, що втішно паростилися зпід вмерлої кори.

Тут же зараз, із сутінку зазулиних черевичків, осетня й медульки, світили білими пасмугами китяги біждеревця. Своїм гострим, церковним ароматом вони нагадували щось тужливе і любе, утрачене на віки. Історію сільського Успенія, яка дише в отсім жалібно-пахливім зіллю, виросліім на жертвенній крови.

Се був останок хатнього зільника, плеканого під купіль покійним дітям тими самими руками, що спочали в повазі вічної неділі між нетри каринтських глибин.

Чоловік обернувся туди і наслухував. У нього було закурене злиднями обличчя, коротко стрижений вус, запалі щоки, а на них дві поздовжні вижолобини, різко намічені і зловорожі, як від ударів батога.

Здавалося йому в одну хвилю, що з запущеного зільника йде на нього чулий подих, далекий шепіт, повість об комусь, що томиться в пустці сам один.

Ні, — се тільки тоя моргнула сафірно-жовтим оком, ніби натякаючи якесь особливе знання, заправлене смертю.

Затужив болюче і подумав, чи не слід би заглянути у хату? Теплим приливом чуття згадав свою другу, торік звінчану, молоденьку жінку. Вонаж, не хто, взяла на свої рамена справедливу половину труда, що випав їм на долю після всіх земських утрат.... Безхатня, як він, остання з свойого роду, що увесь вигиб на чужині, здружила з ним свою бистру, радісну силу і молоде очарування життям, яке йому квітчало кожну днину.

Глянув у низ: небо переходило уже з сизого у фіялкову синяву. Оселя гомоніла глухо відгуком нестриманої роботи. На старих окопах ржавою лінією виведених в простір, увихалися змаргані, на пів обдерті, та немов сталеві люде. Вони возили і носили землю з сугорбів, що задержали ще сліди тупо застряглих у мякоть гармат. Зсипували в ненаситні горла ям купи груди, перемішані з кістками мерців, з черепям і маками. Двигали клеци в три рази свойого росту, самі розгойдані над вирвами як стебла, носили за пазухами глину, тягнули у веретах пісок і каміння, аж там, де край зніveченого села химерною полосою зелени чарувало безпечне місце.

Тимчасом ранок розсипав перші пригорщі пахучого тепла. На обочі, побіля землянок скакали, як мячі, крілики, гралися з собою козенята, копошилися в мерві кури з дріботою. Корова привезена з Морави витала блакить протяжним зовом, відбитім луною в прозорім, як скло, повітрю. Хтось співав....

За Мойсейчуком була добра пайка роботи, коли ізза розсипаних, мов кертовиння, горбів, оброслих лободою і пирієм, вихилилася молода, чорноволоса жінка у зеленій, квітчастій вибиванці, білий ковнір сорочки світив гладдю вкруг її смаглої шиї.

Йшла зовсім поволи, наче у застанові над чимось незвичайним. Малу голову, легко загорнену у хустку з голубою стрижкою подала у бік, — трохи стомлено. На її плечах торчала верета повна нарізаної трави, ще й в туго підтканій за стан запасчині вона несла щось обережно....

Вертала, видно, з діброви за селом, з пашнею для кіз. Із важкого оберемка сипалося понад її рамя зелене клоча хабазя і квіток.

Вибіг квапно на зустріч її, дивно торкнений у серце, але вона вже була на новосіллі, — з щасливою втомою зовсім блідих уст говорила до чоловіка щось, чого ніяк не міг порозуміти, потому розвернула запаску і показувала оголомшеному.... голіське, в мячик стулене дитя.

Вибралася за травою зараз тоді, як він вийшов з хати, трохи далеко, правда, і воно вродилося там, у ялівці за дібровою, як зайченя.... Трави було шкода, закинула на себе, малого в подолок — і гайда!

Сміялася мов крізь імлу, — ні, се тільки її барвінкові очи сміялися почерез утому одною, однісенькою іскрою в глибині.

То він метнув собою від враження і першим рухом помочи став гей на потемки розплентувати узол верети, аж руки лопотіли на поспіхах, а тоді, у похміллю несподіванки пригорнув до своїх грудей тепле, довірчиве жінчине лице, готов сміятися теж, але тільки заплакав одними судорогами уст, як чоловік-сильний.

Моя весела доле .... і помочи.... і перемого!.... говорив бурливо поміж глибокі хвилі мовчання.

Взяв сина з обіймів матери у свої намуляні руки чорнороба і весь проникнений побожною дрожжю підніс його проти золотої ватри, що розтоплювала у собі червінь обрію.

Як витязь, що глядить на шлях, проміряний колись кривавими стопами і з висоти чуття витає новий день у його творчій красі, так він тряс гордо своєю головою борця і кликав в простір понад смугасту плахту піль:

— До нас, за стіл, сонце!

Катря Гриневичева.

НЕ БУДУ КАЯТИСЬ...

Не буду каятись, що дав собі я вкрасти
В молитвах низку щирого чуття,
Що кинув клаптик мяса на сміття
І що терпів як вроджені фантасти!

І не покаюсь, що не зрозуміла
Ти жертв моїх, яким не вірив сам
І не зневірюсь киненим словам,
Хоча тремтів там тільки голос тіла!

Ні! буду всім думкам наперекір
І досвідам як ніч полишена Тобою
Брататись з жіночим сумом та жагою
І вірити як Ти в невинно-чистий зір.

І буду ще раз, ще раз буду красти
З святині Волі найдорощий час,
Щоб знемагати в кожній з тих екстаз,
Які навпереваги творять з мрій фантасти.

І навіть змій — єство таке плюгаве
Як Ти — не доведе мене до каяття,
Що я шукав в омані трохи забуття...
Нема оман для творчої уяви!

Михайло Рудницький.

МАЛЯР.

До мене що ночі приходить маляр.

Він такий таємний, дивний. Входить тихо, непомітно у кімнату, цілує моє журбою пооране чоло, навіває сни, які вводять мене у далеку країну щастя і краси — а сам береться малювати.

Коли прокидаюся з рана, находжу все дванацять образів пречудно дивної роботи: не то різьба, не то малюнок... Усі вони мальовані лиш одною білою барвою і прикидаються ніби вони різьблені в марморі.

Мотиви з природи.

На одних пречудні листочки незнаних, зачарованих ростин, які мертвою тугою простягаються в простір... Пречудна гармонія ліній, так і вражає своєю точністю.

На других види. То знов образ, ніби з пречудної ткани мережаний. В мряку закутана природа, лиш вершки високих дерев вихилились понад це море, ніби кораблики, які закамяніли в дорозі... може до якої цілі... І здається, що ось захвилює біле море, заколишуться кораблики, неначе колиски і присплять своєю білиною, своєю чистотою душу... навінуть сни... Та цить! це мертвеччина, не ворухнеться... Холодом віє... морозить душу...

То знов смілим рухом кинені риси галузи якогось екзотичного дерева... Досконало викінчені лінії, тонкість у виведеню... тло задумане, далеке...

Або — невиразний далекий простір, безмежний, безмежний, як туга душі, як сум життя...

Нічого. Образа ніякого... лиш даль, даль приваблююча своєю шириною, своєю безмежністю... своїм подихом свободи, своїм широким розмахом... Та — холод віє.

То знов заворожений город, безконечний з вузкими стежинками, яким кінця не видко, йдеш думкою ними і перед душею відчиняються безкраї світи, зачарованих країн... Стежки вються, вються темними нитками попід похилі скелі та високі гори, які стали камяною хвилею ... вводять душу в країну супокою.

Йдуть образи, один за другим, один за другим, що дня инші, що дня змінні...

Мотив ніколи не повторюється. Все одна і та сама мертвеччина, не вичувається нічого живого, нічого теплого.

Вдивляючись в ці образи, забуваєш усе і йдеш ведений невидимим малярем в країну його духа... в країну безкрайного супокою і смерти.

Та чим дальше в день, образи бліднуть, зникають, остає чистий підклад. Одначе коли сумерки схилять голову і заглянуть у вікна, маляр приближається. Настає ніч, усе посне, він своїм подихом повіває сни, і береться знов до роботи.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Як я була маленька, мені бабуся розказувала казку: був на світі молодець гарний, розкішний та могучий. Ось він одного разу поповнив злочин вбивства... Повбивав одної ночи усі цвіти дишучі красою, усі пупінки дріжачі бажанням життя, усі листочки звялив. Зморозив хвилі пливучого істнування. І коли рано сонячко підняло головку, затрівожилося і гнівом скипіло на злочинця.

І почали шукати за злодієм.

Вкінци вдалося його привести, а богиня помсти так його прокляла, щоб усі жертви його, не сходили йому з ума-совісти. Куди він не повернеться, йому одно на думці, на очах: вбита краса життя.

А він, щоби забути свій злочин, мандрує караючись, від села до села, від краю до краю, від моря до моря — усе вертаючи по певнім часі у те саме місце. Та йому на умі заєдно ним вбите життя і він нічого більше не знає крім одного свойого злочину.

У своїй мандрівці покути, де стане, там зараз йому ввижається усе сей світ, який він знищив: гарний, цвитучий, повний життя і краси.

Він відтворює трупи своїх жертв, хоче їх воскресити, збудити до життя. Та дарма. Зпід його вмілих пальців виходить лиш мертвеччина. І усе, що він творить з трудом, невидима рука затирає...

Так він каратиметься до віку, до суду, покутуючи свій злочин.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Чи не він це заходить до мене?

О. А. Дучимінська.

СУКМАРСЬКИЙ ДЗВІН.

Богданові Лепкому посвячую.

I.

Зі Сукмару*) чути дзвони:
Дивно дзвонить давній дзвін!
Князя Льва він імя має —
В селах грає відгомін:
Люд хреститься в три поклони,
Люд молитву промовляє —
В Чорногору шле поклін!

В Чорногорі блисли зорі,
Блиснув Довбуш богатир:
Тисяч двісті парнів має,
Трубить на кровавий пир!
Губить панство в Чорногорі,
Замки дуків розбиває, —
Ділить скарби поміж мир!

На Великдень у Сукмарі
Дзвін той дзвонить в ясну ніч:
Люде в тайні мовчки ходять,
Дід готовить їх на січ,
Коло церкви на цвинтарі
Крутий танець пари водять —
Місяць світить замісць свіч...

Там дівчата красавиці,
Як ялиці із лісів,
А леґіні, як явори,
Як соколи із верхів —
В них топори — блискавиці;
На їх шатях шиті взори
Наших київських князів!

А деж наша княжа мова,
Пісня — давньої краси?

*) Сукмар — мад. Szatmâr-Németi.

Вже сказили її дуки,
Що забрали всі ліси!
Люд не знає ані слова,
Тільки шепче свято звуки:
— Отче наш, иже єси...

Батьки лили кров ріками,
Несли Раковцію*) стяг —
Він продав Мадярам волю
На кровавих їх полях —
Піт їх, кров їх землю й долю
Дукам цісар заприсяг!

Нині в замку ґрафа дуки
Бенкетують ніч і день;
У погарі вина ллються
Серед радісних пісень —
Крачуть: ельйен!**) як круки,
А жінки як пави вються,
Іде чардаш як огень!

А дзвін дзвонить серед ночи,
Довбуш чує його гнів —
Через гори, через бори
Він жене як шум лісів...
Збіг на збоче, кинув очи:
Замок світить на всі гори —
Як орел летить з верхів!

II.

Довбуш в хату з краю свиснув —
Вийшла жінка: — Дай води!
Ай „нем тудум***)!“ — жінка каже...
Довбуш скочив, гнівом блиснув:
— А ти звідки, племя враже,
Що зайшла ти аж сюди!?

*) В повстанню Ференца Раковція (1703—1711) перші стали руснацькі селяне і стояли до кінця, як fidelissima gens! Повстання закінчилося в Сукмарі договором мадярських панів з цісарем цілковитим поневоленням селянства мадярськими панами.

**) Ельйен — мад. eljen, многая літа, нехай живе!

***) Нем тудум — nem tudom — не розумію!

— Отче наш! — кричить — молися!
Впала клячма гей з коси,
До молитви склала руки,
Сльози цюрком полилися,
Мовить голосом розпуки:
Отче наш, иже єси...

— То ти, суко, наша віра!
На що грає руський дзвін?
Знов „нем тудум!“ — вона каже;
Довбуш скипів гнівом звіра:
— Пропадай, ти племя враже,
Як не знаєш, пощо він!

Копнув — жінка заридала,
А в дзвінницю вдарив грім!
Довбуш скочив на дзвінницю,
Де громада ожидала —
Верже в діда блискавицю:
— Ви Мадяре? — крикнув їм.

— Ви свої, чи бісурмане?!
Що Вам грає руський дзвін?
А дід сивий виступає:
„Та ми ваша віра, пане!
Кождий чує, кождий знає
Серцем, що говорить він!“

— А ти знаєш, що він каже?
Довбуш леґіня спитав —
Знов „нем тудум!“ — одвічає...
Довбуш крикнув: — племя враже,
Най же той вас визволяє,
Хто вам песю мову дав!

— Ви не варті того дзвона!
І закляв, як лютий біс.
Вдарив, тріскло деревище,
Аж дзвін зойкнув зойком стона;
Заложив на топорище
І світами десь поніс...

Дзвін бив серцем на прощання,
А люд гнувся від плачів!
Схаменів дід на дзвінниці
І що ночі аж до раня
Там сидів серед журиці,
Ум у нього потемнів!

Як вмирав, промовив: З дзвона,
З серця дзвона впав прокліп:
Буде гризти вас сумління,
Буде мучити до скона,
Аж по семе покоління,
Що охабили свій дзвін!

III.

В темнім лісі опівночи
Довбуш дзвона верг під скали,
Стрілив — парнів тисяч двісті
Як орли із неба впали:
Що розкажеш, отамане,
Що розкажеш, орле наш?
— Дайте мені вороного,
А самі йдіть на Петраш!

Місяць світить, грають бори —
То опришків спів лунає;
Як орли летять на гори,
Тільки Довбуш щось думає...
Кінь заржав — Чугайтир*) вівчнув,
Довбуш звився на воронім —
Дзвона вхопив, скочив, свиснув,
Лем з підкови блиснув грім!

Чвалом гонить, скаче блиском
Через ріки і роздоля,
Аж земля під ним стугонить —
Тільки черкається поля...

*) Чугайтир — лісовий божок в роді Пана.

Аж до Густа добігає,
Видно замок з білих веж —
Місяць мріє, а дзвін дзвонить:
Ой кудиж мене несеш?

— Занесу на Ясногору
Над Свічою в ліс зелений,
Де витають ясні зорі
В край веселий, в мир хрещений!
Будеш грати пісню Лева,
Будеш бачити вогні,
Будеш чути: З України
Трублять труби голосні!

Місяць світить. Довбуш парить,
Аж шумлять за ним ялиці;
Через гори, через бори
Добігає до границі...
Дзвін цілують повітрулі*),
А дзвін плаче: Ой печаль,
Пятьсот років Срібній Руси
Гомонів я — мені жаль!...

Будеш далі гомоніти
Срібній Руси в нашім полю,
Там в червоній Руси грають,
Наші стяги в бій за волю!...
Там мадярський суп не сягне
За сім рік і за сім гір —
А хто тебе схоче чути,
Той почує з ясних зір!

Вже зоріє. Довбуш станув
Як орел на Ясногорі —
Дзвін завісив на дзвінниці,
Сонце блисло в краєзорі...
Сонце сходить, а дзвін грає
З гошівських високих веж:
Срібна Русе, чуєш гомін
Дзвона Лева з крайніх меж?

*) Повітруля — крилата русалка.

— Вже заорано ті межі,
А мечом загороджено,
Засіяно златом, ядом —
Павою заворочено!
Як затрублять з України,
Зідрем пави піря з вас;
Яд од злата перечистим,
Зломим меч, що ділить нас!

Так виспівуючи пісню,
Довбуш коня напуває;
Шумить Свіча, світ леліє,
А дзвін Лева в небі грає...
Сонце світить, Довбуш трубить,
Його несе ворон — кінь —
На всі гори голос грає
І летить по дворах тінь!

IV.

Рік за роком люде гнуться
На роботі під панами
І з Сукмару йдуть у Гошів
З хоругвами, з образами
Через гори і ліси...
Як заграє з Ясногори
Лева дзвін у небеси —
Плачуть гірко, молять ревно:
— Отче наш, иже єси!...

Так до дзвона рік за роком
Носять в Гошів хрест терпіння —
За століттям йде століття,
Йде на семе покоління,
А дзвін дзвонить з рода в рід...
Аж заграли всім гармати —
Кровю злився цілий світ;
Грім ударив з України —
Відродився цілий схід!

У Київі дзвонять дзвони:
Даймо людям землю й волю!
І настав той рік великий:
Щезли межі в нашім полю,
Як бувало в старині...
В рік великий зашуміло
І Загіря на весні:
Срібна Русь до України,
Як бувало в старині!

Срібна Русь до України
Поклонилась у столиці:
— В наше свято Корочуна*)
Прийде військо на границі,
Доки чути руський дзвін!
— Прийде військо з України!
Кажуть люде з всіх сторін —
Зашуміло у Сукмарі:
Вдармо у великий дзвін!

На Різдво на Корочуна
Дзвонять дзвони у Сукмарі;
Люд як плав пливе до церкви,
Що ясніє в дивнім чарі
Від старинних образів...
Всім на шатю шиті взори
Гордих київських князів;
Всі хрестяться в три поклони,
А всім вид гей прояснів:

В церкві лине гомін дзвона,
Що звенить на Ясногорі;
Мов ангели їм співають,
Мов шумлять їм ясні зорі
Понад гори і ліси...
Дзвони дзвонять, мольби шлються:
— Отче наш, иже єси!...
І сміються за сльозами,
Як жита від сліз роси...

*) Корочун, по мад. Karácsony — Різдво, славянський найкоротший день (25. XII), свято коляди з поганських часів.

Ще від часу князя Лева
Не молилися так ревно —
Обіймались, цілувались
І божилися напевно:
— Україна йде до нас!
А всі плакали як діти
Серед цвітів і прикрас —
— Труби трублять за горою,
Україна йде до нас!

Дзвони дзвонять, сонце грає,
А всі люде на цвинтарі;
Труби трублять, бубни бубнять —
Що?! — румунські граничарі
І звалився на них прокліп!
Стали всі як хмара граду,
Що закрила небосклін —
Їх не чула Україна,
Бо втеряли рідний дзвін!

Не шуміла хмара граду —
Плач великий покотився,
Бив проклоном в чужі дзвони;
По могилах предків бився,
Що їм відсвоїли ріт!
Та дзвін Льва в їх серці грає,
Сіє віру в новий світ,
Що на сході щастям сяє,
Наче папороти цвіт...

Рахів, 1922.

Василь Пачовський.

ХЛОПЕЦЬ З ЧОРТКОВА.

Ніяк не забуду!

В хвилях суму, чи трівоги, він усе приходить мені на думку і я бачу черти його лиця. І його слово глибоко врилося в мою душу. Читаю пригноблюючі вісти з поля битви, і знов його бачу. Читаю лайливі статті українських часописей і — його хочу побачити й забути погану, грубу лайку усіх самоїдів! Слухаю лайливі приватні порахунки високих державних мужів і знов — він мені на думці! В ночі не береться сон моїх віч і знов — його бачу!

Хтож був той він?

Я й сам не знаю його імени. Мав десь записане те імя в дневнику й загубив! Та чи річ в імени? Хоч і не відоме мені його імя, розкажу про нього.

Ми переходили Збруч коло Скали дня 16-го липня 1919. року. Чудовий день. Сонце пражило, на небі ні хмарки, вітерець не повівав. Ясно та погідно. Коли в такий день відбувається весілля, говорять старі свахи: щасливі будуть молодята увесь вік, бо Господь зіслав у день їх свадьби чудове веремя!

Та ми не обходили весілля. Галицькі війська не мали муніції. Ляха розбили коло Бережан, загналися майже під Львів і — верталися. Не стало бобу! І ми переходили Збруч. Всі казали: ідемо по муніцію! Перед Різдвом вернемо! З побідою вернемо домів! З побідою!

Над Збручем зіскочив я з воза й хотів зірвати на спомини кривавої хвилі пару цвітів. Ще галицьких! Знайшов полин і бодяк над Збручем коло Скали. Зірвав і те та сховав на спомин. Гіркий полин і колючий бодяк.

За Збручем ми стали спочивати.

Через малий, недавно збудований міст переходили несчислимі маси людей. Ішли довгі ряди наших військ. Кільки було між ними таких, що йшли в поході від 1914. року по нинішний день? Галичину перейшли вони вздовж і впоперек! І Угорщину! І були в Італії, Бельґії, Франції, Україні й широкій Росії! Аж в останніх місяцях станули на своїм українськім фронті! Билися під Львовом, робили відворот від Львова по Борщів, а потім назад гнали польські війська перед собою знов під Львів і знов

верталися без муніції — за Збруч. Вертали зголоджені, обдерті, деякі босі, та з чолами піднесеними в гору! Ішли по чорний біб!

Перейшли цілу Австрію, Німеччину, Бельґію, Сербію, Україну, Польщу, Альбанію, Румунію і Росію! Багато з них було в російськім полоні, в далекім Сибірі, в Туркестані, були залогою і в Єрусалимі! Ріжні світогляди, ріжні культури попричіплювалися до них та пустили своє коріння, але вернули з кінцем 1918. року на рідну землю і всі стали тут жити одною думкою, одним новим сном. Витратили сили по всіх закутинах Европи, і навіть Азії, проливали кров за всіх і вся і аж з кінцем 1918. року стали на своїй рідній землі й собі будувати хату.... Нині відступали по той чорний біб, що дає волю!

За військами та між ними їхали довгі ряди збігців. Кого тут не було?! Їхали урядовці тої держави, що валилася, попи, міщане, мужики — втікали всі ті, що не хотіли пережити хвилі ганьби, ні хвилі не хотіли бути під чужим ярмом. Вониж вже були на волі! Їхали матері з малими дітьми — мужі і рослі сини були в війську. Ішли дівчата в військових одностроях, з крісами на плечі. Ішли селяне з клунками. Мовчки та поволі. Над Збручем звільняли усі хід, як би якісь невидимі нитки тримали нас усіх і не пускали на другий бік Збруча. Ми всі ще чекали, що може, і ще може станеться якесь диво і ми не будемо мусіти переходити!

Але ми перейшли!

.... Коли було вдивитися в ту масу військ і вдуматися, щезала дійсність, а являвся сон. Здавалося, що це не відворот галицької армії в 1919. році, а це давні галицькі полки встали зперед віків! Зперед тисячу літ встали полки, що з Олегом ходили на Царгород, що воювали за часів Василька, Володаря, Ярослава Осмомисла, Романа, короля Данила.... Воскресли по тільки-тільки сотках літ до нового життя, нової боротьби!

З нашого товариства став хтось нарікати, що ми розбиті і пропало все. А другий відповів:

— Чи тому десять, пять, а навіть тому два роки ти снив, що на свої очі побачиш живі галицькі полки?! Що встали з мертвих?! Із давніх городів, з Перемишля, Львова, Теребовлі?! Правда: Нині вони розбиті — але

вони є! живуть! Не мають муніції? — але вони її знайдуть і знов на своїх крісах винесуть волю!

Клонився день. Сонце заходило. Через міст на Збручі та вплав через брід переходили дальші полки. Старі жовніри, що то робили вже не один відворот, не раз кричали при приступах „гур-ра!“ і не раз кровавили ворогів та не раз обливали кровю своє тіло — нині плакали. Переходили Збруч, звертали свої очі на другий бік, де покидали свої родини. Затискали зуби й кулаки!

Перейшла нова сотня. Сотник підійшов до нас.

— Давайте закурити! А то вже цілий день не курив! І хліба нині я не бачив!

Знайшовся хліб і пару папіросів. Закурив. Лице його випогодилося й він каже:

— Бачите того малого? — і вказав на малого хлопця, що крутився між жовнірами. — То в і н!

— Хто в і н? — спитали ми.

— В і н! Його історія ось така. Був послугачем в аптиці в Чорткові. Малий хлопець зі села, що скінчив мабуть першу клясу ґімназійну. Мовчаливий, пильно сповняв прикази і вірно служив, як усі наші люде. Властитель відносився до нього, от як до слуги. Чи хлопець був Українцем, чи Поляком? — властитель — сам Поляк — не питав. Що могло йому на тім залежати?! Властиво він і не припускав, щоби хлопець там дуже акцентував свою приналежність. Усю війну служив хлопець в аптиці та ніколи й не виявляв „жадного наклону до політики“ — як аптикар потім мені казав.

Аж одного дня сталося дивне диво. Поляки дійшли аж до Чорткова, та ми наперли нечайно від Борщева, насипали їм за шкуру бобу й пігнали їх далі. От тоді й сталося із хлопцем щось дивне. Умився, причесався та причепурився як до церкви, натерхав свій наплечник тай каже до аптикаря:

— Я йду!

— Куди?

— Кудиж?! Я Українець — в українське військо.

Аптикар здивувався.

— Ти Українець?! Аджеж ти був так довго в мене й того не казав! Пощо тебе там?!

— Іду воювати! Бити Ляхів, що лізуть на нашу землю!

Аптикар розсміявся.

— Ти воювати?! Щож ти о д и н поможеш Українцям?!

— Один?! — відповів хлопець. Пане аптикарю, ви важите ліки і одно зерно сюди, або туди — рішає про життя або смерть! Так і в часі битви та війни часом о д и н рішає про всю виграну! Ануж тим одним, що переважить, буду я! — Наплечник на плечі тай пішов!

— Отсе той, що я показував його! — докінчив сотник.

Ми покликали до себе хлопця. Станув здоровий, жвавий хлопець, міг мати яких сімнацять, або вісімнацять літ. Кругле лице й слабий чорний заріст. Орлиний ніс й живі палкі очі. Усміхався. Вже був на пів по військовому. Військові завитки й широкі військові штани, мужицька вишивана сорочка й шапка з тризубом. Станув перед нами і як старий булавний ударив закаблуками.

— Чого ти вступив до війська? — спитав мій товариш.

Лице хлопця усміхнулося і прибрало дивний вираз. Немов говорив:

— Ось інтеліґентний чоловік і таке дурне питається!!

— Вступив, — промовив по хвилі, — бо так було треба!

.... Видано приказ. Сотня рушила. І він пішов з ними.

— — — — — — — — — — — — — —

Від тої хвилі минуло вже досить днів та місяців, а безіменний хлопець і його слова, що в часі битви часом один рішає про виграну, яких він перед нами не хотів повторити, а які промовив тільки раз в життю, — не сходять мені з думки. Часом і сниться він мені....

Володимир Бирчак.

ВИБРАНІ МІСЦЯ З ПОЕЗІЇ БОГДАНА ЛЕПКОГО

ЗЛОЖИВ З. КУЗЕЛЯ

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

ЖИТТЯ.

Товаришу! Люби життя,
Люби людий природу,
А кривду кинь у забуття,
Мов камінь в тиху воду.

*

Життя — борба,
О щастя вічний бій,
Що день — журба,
Часом хвилина мрій.

Життя — похід,
Вперед нестримний гін,
Іде під спід,
Хто втратив свій розгін.

Життя, як той потік,
А час мов океан,
Як крапля чоловік,
Життя слуга і — пан.

*

А люди роблять ніч тай день,
А піт все ллється, ллється,
А смерть рубає їх у пень,
А доля з них сміється.

Прости, о Господи, прости
І не карай жостоко,
На непростимії гріхи
Примкни ласкаве око!

*

Тепер чуття — це глум і сміх,
Любов — недуга, правда — гріх!

*

Осінний смерк і хрест й зівялі квіти,
Ось відповідь на всі твої питання
Хвилина — місяць зійде і освітить
Чоло твоє.... Добраніч!... Спи до раня!

*

Ти кріпко вір, бо віра чуда діє,
Без неї скрізь пустар і суєта,
У гору дух, хоч серце пада й мліє —
Минуле, річ свята!

*

З нас кождий місце власне має,
І на роботу єсть свій час,
Нехай же рук не опускає
Ніколи і ніхто із нас.

*

Неси в душі свою найкрасшу думу,
Свою сердечну мрію золоту
Шляхом життя, посеред крику й шуму
У вічности глибоку самоту.

*

Як станеш там, де шлях кінчиться,
Де гинуть в мраці одиниці,
Життя турботи і марниці —
Нехай добро тобі приснiться.

Добро велике, безконечне,
Якась загальна, вільна воля,
І хліб смачний зі свого поля
Й братання щире та сердечне.

Нехай тобі в очах засяють
Незнаних зір нові світила,
Щоби не була в тьмі могила,
Де твої кости тліти мають.

*

Не нарікай! Схили на груди
Своє чоло, любвою ясне.
Проживши днину без облуди
Ми, як святі, підем між люди
З тим світлом, що у тьмі не гасне.

*

Не перші ми і не послідні,
До „вчора“ так подібне „нині“, —
По болю всі ми браття рідні,
І через біль стаємо гідні
Божественного у людині.

*

Так знай, що порох ти землі,
Ти пан її, слуга її!

*

Злій судьбі в перекір
Жий і вір!

ПОЕЗІЯ.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду,
І — так в серце вколисався,
Що до смерти не забуду!

*

О, пісне моя, що найкращого є
В серці й мисли народу мойого,
В твоїх звуках, як в гарфі безсмертній жиє
Й дожида воскресення нового.

*

Усе, усе, що гарне, а нещасне
У нашім рідним краю,
Я передам тобі, як своє, власне,
Нехай бажання в тобі не загасне
Крізь пекло йти до раю.

*

Життя, мов скрипку музика́нт,
Строїло все мене —
Сумний мій спів, товаришу,
Бо все кругом сумне.

*

Поезія, друже, всюди є,
І в людях, і в природі,
І поки чоловік живе
Її умерти годі.

*

Все, що нам снилося колись
У гордім слави сні
Й пропало, ділося кудись,
Забулося, — нараз: дивись!
Вертають нам пісні.

*

Я певний, що і завтра, так, як нині
І за багато ще, багато літ
Поезія останеться людині,
Як спомини лишаються дитині,
З котрими йде вона у дальший світ.

ДУМКИ.

Отсе моя траґедія
Сердечної болі, —
До неба рад злетіти я,
А лину до землі.

*

Сніжок паде.... Немов крізь мраку мріє
Якийсь далекий, гарний, добрий світ,
Де все цвите, сміється, променіє —
Це спомини з моїх дитячих літ.

*

Бачу очі твої сині,
Ніби сонце по долині
Ходять, блудять все по мині.

Над чолом моїм літають,
Над повіками блукають,
Мов слідів своїх шукають.

Очіж ви мої кохані,
Чую дотик ваш на скрані,
Як бальсáм на хорій рані!

*

Спомин щастя в нещастю — отрута,
Промінь сонця в темниці — меч ясний,
І невольника гірш давлять пута,
Як про волю згадає нещасний.

*

Тихо, легко і зпровола
Білий сніг паде як з сита
Вже ціла земля докола
ним покрита.

*

Вже мабуть і цю дорогу,
Що по ній ми ходим було,
Снігом занесло небогу
І — задуло.

*

Минає літо. Шелестить
Пожовкла бадилина,
А понад скибами летить
Сріблиста павутина.
Оттак і молодість моя
В літах, як в скибах гине,
Лиш спомини лишаються,
Мов пасма павутини.

*

Гей, ріко! Однакі наші шуми!
В тобі филі грають, в мині думи.
В нас обох і броди і безодні
І обоє спинитись не годні.
Лиш ідемо крізь гори і бори
У невідоме нам чорне море.

*

Цить! То не филя шумить,
Не ріка котить срібні хрусталі.

То невпинно пливуть
У невідому путь
Людські сльози, терпіння, печалі.

*

Ніч над морем. Йдуть хвилі легенькі
мов мрії.
Далеко, десь далеко беріг
край надії.
В прибережній капличці дзвонять.
В небо чисте
Перлові звуки линуть. — Аве!
Аве, Христе!

*

Як тяжко море уговорити,
Щоб більше не гуділо,
Так тяжко серце втихомирити,
Щоб з болю не скиміло.

*

Над море, що лагідно плеще,
Волю очерет, як шелеще,
Над лаври, ґранати — наш бір,
Як шепче молитву до зір.

*

Як шумно филя грає,
Як бистро в діл біжить!
Усе, що є — минає,
Міниться, мерехтить,
як жемчуг.

Лиш смуток не минає
І не вмирає сум:
Над світом так літає,
Як над водою шум, —
Смутку дух.

*

Люблю́ я днедавнії думи,
Далекий минувшини грім,
Люблю́ невідгадані шуми
Того́, що несе хмаролім.

*

Впивайте очі в тьму, пускайте в шувір уха
І з бурею вздогін летить, як заверуха!

Проч, буре, проч! Бо волею збатожу, —
Гей, коні, вйо! Побачите що зможу!

Гей, ноче, чуєш? Поки в мене воля
Я переможець вам, пан вітру, ночі, поля!

*

Куди ти хмаро линеш,
У гори, чи над море?
Куди ти йдеш, де згинеш,
Самотне серце, хоре?

*

Між нами море крови,
Між нами річка сліз —
Деж той човен любови,
Щоби нас перевіз?

*

Весна до нас рік-річно повертає,
Рік-річно цвіт і дерево цвите.
Та серце людське раз лиш процвітає,
Коли настане вéремя святе.

*

Як мені вас жаль, як жаль,
Листки летючі
В бурі-тучі
У незнану даль.

Як мені вас жаль, як жаль,
Ви, душі мручі,
Даром ждучі
Щастя, — ах, як жаль!

*

Я вас жалую, яблуні, груші,
Вас берези дріжучі, плачливі,
Що на цвинтарі виросли, в глуші,
Гробів сторожі мовчаливі.

*

Вечірний дзвін, вечірний дзвін
Лунає за горою.
Добру поклін, а злу прокляття
І вічний мир з собою.

*

Не журися, моє серце,
Не журися бідне,
Що в полудне мерехтіло
Під вечір поблідне.

І не одно, що манило
Тебе в ясну днину,
Безвартісним покажеться
В вечірню годину.

І що тебе хвилювало,
Що тебе боліло,
Помалесенько, помалу
Забудеться ціло.

Мов би крил нараз дістало
Й кудись полетіло,
Те, що тебе хвилювало,
Що тебе боліло.

*

Що злого перебув — забудь,
Що доброго — згадай,
Благослови, не проклинай
Веселим будь!

ВІЙНА.

Девятий вал.... Позір! Позір!
Гряде з Апокаліпси звір!

*

Хтось мене кличе, хтось мене
З тихої хати пріч жене.

Не знаю хто і звідки ти
А мушу йти, а мушу йти!

*

О проклята най буде насила
Серед мира, на війні і всюди.
Камінем вона нас придавила, —
Коли камінь цей ми скинем, люди?

*

Великий гріх, велике зло,
Гряде велика кара!
Хиляєсь дуб, дріжить стебло
І суне чорна хмара.

*

Вставай, вставай!
Не час тепер на сон!
Мов рана рідний край,
Мов зойк один і стон.

*

Поки сайдак не затулився порожний,
Не вищербився меч, спис не зломився,
Дажбожий внук оставсь непереможний,
А вмер, то з ворогом на другім світі бився.

*

Нам від Сяну по Дін
Або жити, або нам не жити!

*

Не підем ми, прийдуть вони, —
Таке вже в світі право!
Як сталь гартується в огни,
Так ти нас, воле, розогни,
Веди, веди нас, славо!

*

Кріпіться в горю та ідіть на бої
Не як недолітки, а як мужі, герої!

*

В роботі був, там кнут, а тут рубель,
Там Муравйов, а тут Макхіявель.

*

Війна, війна!... Чи в світі хто бував,
Щоби пізнав її й не проклинав?

*

Мабуть немає в людській мові слів
На ці терпіння, що наш люд терпів.
Хто не хотів, той нам в лице плював
І кожний брав з нас, а ніхто не дав.
Хто почислить ці верби здовж шляхів
І скаже, кілько хлопських там голів
Хиталося з вітрами? Хто дійде
Коли, і як, в якім краю і де,
Чи з шаблею в руці, чи у таборі, чи,
Мов пес бездомний з зимна дріжучи,
Конав наш хлоп?... А всеж таки мабуть
Колись отсей рахунок підведуть.

*

Одинока правда — сила,
А спасення — розгін,
Або ти, або він,
Поміж вас — могила.

*

За боєм бій,
На тілі щораз нові рани, —
Цінний погній
Дали́ ми тобі, кра́ю коханий.

*

Ти громе бий, ти буре вий!
Не знаємо трівоги.
Крізь горя бір, у щастя двір
Прорубуєм дороги.

*

Радоб серце, радіб груди
Заспівати.
Так в ушах нам вічно грає
Гук гармати.
Горло наше, мов кліщами
Жаль стискає, —
На ту пісню мова людська
Слів немає.

*

А хоч нам полягти
Й не дійти до мети,
То про нас говоритимуть внуки:
Так боролись колись,
Полягли, не далися
А кайдани пірвали на штуки!

*

Тихо, тихо, оповиті імлами
По кервавім бій-полю
Йдете в верх! Слава йде перед вами,
Ви упали за волю!

*

Благословен, хто впав у бою
За рідний край, за справу люду.
Його во віки не забудуть,
Його кривавеє імя
Горітиме, як полумя
Серед кромішної темряви,
Крізь жертву і любов — до слави!
Немаж любови, кажу вам,
Над цю, коли життя віддам
За другів моїх....

*

Чи знаєш полк? В рушницях куль немає,
Немає хліба, одягу, чобіт.
Та що йому? Він край обороняє
Від ворогів, а ворогами — світ!
Чи знаєш полк?
О, туди, туди,
Хотілаб я, з тобою, милий, йти!

*

Сторощені гаї наші,
Поранені чола
Верхів гордих, — осталася
Руїна докола.
Над руїною оттою
Не місяць це сходить —
Наша мрія нездійснена
Ціла в сльозах ходить.

*

Ми до волі брам
Головою товкли й кулаками.
Головою товкли,
Пожáр кровю своєю гасили,
Нуждарями лягли,
Але браму таки відчинили.

*

Опрощення великий дух,
Любови дух, покори,
Мов непорочний снігу пух
Зрівнає гори й доли.

*

Хто глядів
На безпощадний смерти гнів,
Той рад би міць життя скріпити,
Нам треба не вмірать, а жити!

*

Пощерблені мечі — вітаю вас!
Нездійснені кличі — настане час!
Герої у гробах — спокійно сніть!
Непрóйдений наш шлях — враги, тремтіть!

*

Отсе тая червона калина,
Що во вік не зівяне.
Пригадає її Україна,
Як із мертвих повстане.

Будуть тую калину в світлиці
Поза образом класти.
Хоч пропали шаблі і рушниці,
Так славі не пропасти!

РІДНИЙ КРАЙ.

О хато рідна, хато незабута
В вікну сосон, що з вітром шумно грають,
Де літом стелиться барвінок, мята, рута,
Де мальви до вікон в ніч ясну заглядають,
Де рідну душу чуєш в кождім листі,
Де навіть сни бувають ясні й чисті.

*

Чи й нині мерехтять зірки
Над хатою старою? —
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужу за тобою.....

*

Рідне поле в хмарах нині,
А я, браття, на чужині.

*

Як раз оден
Я вас забув, нехай забвен
Буду во вік! І най будуть
Слова мої забуті вами....

*

Без плачу у нас
Ні хрестин нема, ні весілля....

*

Крівавий наш шлях,
Крівава до волі дорога,
Ми сльози в очах,
Ми кривду несемо аж до Бога.

*

Отсе наш шлях,
Ми кровю його поливали,
Ми навіть у снах
Цю землю гадками орали.

*

..... псував мені природи чар
То секвестратор, возьний, то жандáр.

І найяснішу днину тінню тьмив
Той гніт важкий, що наш народ давив.

*

Недармож ллється кров,
Мов рана рідний край, —
Одна, одна любов
Тій кривді зробить край.

*

Безнадійне сподіва́ння,
Бездорожні дороги,
Безнастанне мандрува́ння
Крізь Дніпрові пороги, —
Щось таке дивне́, велике,
Раз ґіґанти, то знов — ґноми.
Доокола поле дике.....
Доле, де ми? Доле, хто ми?

*

Не трать надії! Ще твій край
Буде неначе в Бога рай,
Неначе свято, мов неділя,
Колосся повний, повний зілля,
І повний дум і повний мрій
Буде колись, буде край твій.

*

Я вірю, як у Бога,
В відродження країни,
Ще є, ще є дорога
З упадку і руїни!

Дорога праці й труду,
Братерського єднання
Щоб на просвіту люду
Йшли наші всі змагання

Щоби нас єднила
Любов життя і волі....
Непоборима сила
Дрімає в нашім полі!

*

Ширші двері просічіть,
Розширіть віконця,
Більше воздуху впустіть,
Більше світла й сонця.
І не стійте близь воріт,
Як які приблуди,
Хто собі добуде світ,
Той в нім паном буде.

*

Хто каже вам, що все одно
Де жити, як вмирати,
Той тягне вас в багно, на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже кермувати!

*

Нема на світі правди, — сила є,
Що ти в руці тримаєш, це твоє.
Тримай же сильно, о, тримай, тримай
Батьківську хату, землю, рідний край.

*

Най син твій знає, що таке кайдани,
Батько невольник був, син вольним стане.

*

Наш май прийде, прийде до нас конечно,
Гроби пахучим квіттям прибере —
Лиш вірмо всі глибоко й безконечно,
Що правда і добро і наш народ не вмре!

*

Прийде момент, і відвалиться плита,
А воїни, воружені брехнею,
Упадуть ниць. Зніметься правда збита,
Скатована, рядном смертельним вкрита,
Зніметься, встане — й світ піде за нею.

*

Над попелища і могили
Зніме́ться ясний, білокрилий
Дух правди й волі. Оживе,
І зацвіте й зазелениться,

Усе, що кровію багриться,
Широко в світі засливе
Наш край, теперішня руїна, —
Воскресне, встане Україна!

*

Йде година,
Що підніметься домовина,
І похоронений живцем
Народ прокинеться. Очам
Незрячим світло правди блисне,
Долоня меч кривавий стисне,
А пімста серце розпалить,
Немов пожежу над степами.
Згорить тюрма, до тла згорить, —
Вже дах займається над нами!

*

Літа минуть. Грізні пожежі
Обернуть в попіл горді вежі,
І вітер попіл раз на все
В широкім полі рознесе
Як слід содомського гріха.
Минеться лихо і зі сна
Проснуться люде.
„Прикрі сни,“
(Промовлять встаючи вони)
„Бодай не снились!“
І підуть
З душних темниць на ясну путь
І у дорогу понесуть
Не збрую гостру, не машини,
Лиш серце чисте, як в дитини,
Любови повне....

*

Піде ваш слід під спід,
Розкинеться земля
Від заходу на схід
Неділена ціла,
Від заходу на схід,
Як море, як вода, —

Ти дав їй кров і піт,
Вона буде твоя!

*

Чи ви живете, чи життя вам сниться?

*

Поки слава
Ціла слезава і кервава,
Не стане з гробу, не засяє,
Поти спочинку нам немає!

*

Для здійснення великих снів
Побитих ворогом батьків
Посвятимо всі наші сили,
Аж до сконання, до могили,
До остаточних перемог, —
Так най буде нам свідком Бог!

*

Женіть від серць зневіру, як потвору,
Най дух ваш не паде, лиш лине в го́ру, в го́ру!

*

Нехай у тобі вічна іскра тліє
Визвольного стремління,
Нехай на мить одну життя не вмліє,
Поки на сході день не зазоріє
Грядучим поколінням.

*

За переможця возом на чужину
Не побіжу. Як треба — дома згину.

*

О краю мій! Свята руїно,
Новітня Троє в попелах!
Перед тобою гну коліно
І кличу: Боже в небесах,
За кров, за муки, за руїну
Верни, верни нам Україну!

*

Помагай Біг, руки чорні,
Щоб були кріпкі й проворні,
Щоб колись на рідним полю
Кращу виорали долю!

*

Не сяде пан,
Ні цар, ні хан,
Там де колись сидів гетьма́н —
ніколи!

*

Хоч нині чорна ніч,
Так завтра день, —
Гони розпуку пріч,
Співай пісень!
Широких, як простір,
З землі до зір.
В побіду правди вір,
В побіду вір!

З НОВІЩИХ ТВОРІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО

ALLEGRO PATETICO.

На високій горі стояв город; не великий та гарний. Білі дімки знімалися одні вище других, ніби виходили на верх гори, щоб звідтам зазирнути в долину, у степ.

На вікнах стояли глечики з квітками, а перед воротами гралися діти ще кращі від квіток.

Як було наближатися пустим і від сонця випаленим степом до городу отсього, то здалеку виглядав він ніби якийсь великий, зачарований замок, ніби приманчива фатаморґана.

Тільки зелені було тут дуже мало, а й на тих хирлявих деревах та кущах, що де-не-де насилу добувала собі право до життя, лежала ніби сніг, біла вапняна пилюга.

Дощ був тут явищем надзвичайним, а на цілий город була тільки одна криниця.

До неї ранками блакитними і вечерами фіолєтними караванами мандрували жінки з цілого міста.

На головах несли глиняні високі амфори і бедра їх колисалися ритмічно.

Кругом криниці сідали вінком ріжноцвітнім і, дожидаючи черги, розмовляли з собою.

А дожидати доводилося довго, бо вода лилася з кипарисового жолібця звільна, повільно, ніби хтось з невидимого клубка снував нитку срібну, тоненьку.

Та вони дожидалися поколіннями цілими і навчилися ждати. Привикли. А діждавшися і зачерпнувши води, несли її уважно, ніби лік цілющий, ніби найдороще вино.

Аж одного разу ті, що прийшли, — оторопіли.

Жолобець був сухий, води ні крапелинки.

„Покарав нас Господь за гріхи наші великі," сказали мешканці городу цього, покинули його і пішли в степ, геть далеко, шукати собі нових осель, нової води.

Пішли, лишаючи хати свої і святощі родинні і гроби предків своїх, бо не могли забрати їх з собою.

Пішли на мандрівку довгу і далеку, на невідомі пригоди, на бої з племенами чужими, — пішли, бо рідний город відмовив їм води. Знайшла вона собі серед скель нову дорогу і побігла нею, невідомо, до чиїх рук і до чиїх уст, до чиїх розмальованих амфор.

Город остався сам....

Я чув про нього і, проїжджаючи степом, наложив дороги, щоб зазирнути туди.

Червоне сонце викочувалося ліниво на невиспаний обрій і не дожидаючи, щоб степ привик до нього, кидало йому в очи, ніби приск з горнила, своє сяєво сліпуче і свій палючий жар.

Степ мовчав і корчився з болю, а його розпалини й щілини глибшали все й ширшали, і весь він виглядав, мов пошарпана з розпуки одежа.

На обрію бовванів город, як велитень у золотій збруї, бо кожний шпиль дому був позолочений сяєвом сходячого сонця і кожний камінь яснів, мов алмаз. Як я входив до нього, сонце піднялося високо, від домів клалися на пусті вулиці довгі, темні тіни, а криші, мури, вікна й двері, усе, усе було мов присипане мукою; на всім лежала вапняна пилюга, котрої не струшував ніхто.

На вікнах стояли глечики забуті, сухі, без квіток, а на воротах не гралися діти ще гарнійші від квітів. Луск моїх чобіт відбивався гомоном крикливим, ніби дім домові передавав несподівану вість, що хтось іде і вікна цікаво дивилися на мене, гадаючи, що може це вертає один з тих, що покинули город.

Город був як велика архітектонічна мумія, непотрібна нікому, покинена на поталу часу.

Навіть ящірки, що давно не бачили людини, крилися до своїх нірок, тільки гадини, скручені в спіралю, спокійно дивилися в сонце і впивалися ним. Знали вони, що навіть чоловік не любить їх і боїться.

Ніби в сні блукав я вулицями і ніби в сні побачив на скруті одної з них дідуся високого, старого, з бородою сивою і довгою по пояс.

У руці тримав глиняну посуду, а другою нагинав чашечки квіток диких і, як мати зструшує сльозу з повік

своєї дитини, так він зструшував з них росу до тієї посуди.

Увесь був сивий, ніби пилом припав, такий, як і город увесь, він — частина його.

І ступав так тихо, так нечутно, ніби боявся розбудити ті спомини богаті, що дріжали у кожному кутку.

Виглядав ніби зява, ніби привид таємний, що тільки гляди як і щезне, як і розвіється мов дим.

Та не щезав.

Я поклонився йому і спитав, що він робить таке?

— Збираю росу, бо нема води. Хіба не бачиш?

І дальше робив своє, не турбуючись мною.

— А не скучно і не страшно тобі самому?

— Я не сам. Тут ціле моє життя. Ціле моє життя.

— Розкажи мені про нього.

Сумно покивав головою.

— Уста мої сціпилися від горя і не трібуй розтворити їх, бо хоч би я кричав на весь степ, то не висловлю того, що чую. Не спиняй мене, мені ніяк гаяти дорогого часу. Сонце висушить росу, іди звідкіль прийшов....

І дальше схилявся над кожною ростиною марною і вважно, вважно струшував крапелини роси в свою глиняну посуду.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Так цей старець любив свій рідний город.

„ПАПЕРІ Є?“

(Із воєнних споминів)

Останній поїзд привіз нас до Яремча.

По дорозі бачили ми, як Надвірна горіла.

Була це, ніби маленька частинка, ніби огник один тої великої пожежі, що займалася кругом.

Перед Делятином авто переїхало нам дорогу.

Поїзд став.

Де не взялися жандарми, бігали від возу до возу і шукали когось, чи чогось.

Не знайшли.

І поїзд посунувся дальше.

Дивно нам. Того не бувало перше. Що таке зі світом зробилося нараз? Не вжеж війна переверне все до гори дном?

Вози шепотять.

Хтось каже, що тим автом чужі офіцери втікали, ті, що підпалили Надвірну. Один не вспів доскочити й лишився. Його то й шукали жандарми.

Другий краще знає. Тим автом повезли французьке золото до Росії, бо війна золото любить, як крук.

До Яремча приїхали ми під вечір.

Пахла живиця, Прут шумів, дівчатка суниці продавали.

„Мої солодші, мої, мої!“

Тут війні край. Між тії гори та вертепи вона чей не полізе.

Тут так гарно, — не вжеж можна поганити таку красу? Мусить же бути якийсь куток, деб люде про злочини забули, — про війну.

В готелю Гануса відчинені вікна, чути, як водопад Прута реве.

Хочу побачити його. Чи все такий гарний, як був, чи все такий гордий і завзятий, такий сердитий, ніби гнівається на весь світ.

Іду.

Смерічки витаються зі мною, кущі торкають мене за рукав. Дорога, як великий знак питання, згибається з горба на горб.

Перед водопадом поперек дороги ялиця.

Хочу перескочити, — „Стій!“

Я став.

Переді мною баґнет, просто вимірений у груди.

— Ага, це війна, — гадаю собі, скидаю капелюх і обтираю з чола піт.

Ось яка моя перша стріча з війною! Смішно-глупа. Стій посеред дороги, як укопаний стовп.

Стою. Але це скучно і ноги болять.

— Коли не вільно вперед, так пустіть мене назад, — говорю до баґнета.

— Було не йти. Без цуґсфірера не пущу!

— А деж той цуґсфірер?

— Ось ідуть.

На моє щастя цуґсфірер як раз показався з корчів.

— Папері є?

— Нема. Яж що лиш приїхав до Яремча і в готелю Гануса замешкав.

— Гу — ум! Побачимо.

Підійшов блище, глянув на мене і всміхнувся.

— Вам паперів не треба. Я вас знаю.

— Звідки?

— З ваших оповідань. „Нездала пятка“, „Оповідання дяка“. Я сам дяк. Добре ви його описали. Я й портрет ваш бачив у „Зорі“. Ідіть же до готелю і пишіть собі свої оповідання і вірші, а по проходах не волочіться, бо тепер небезпечно.“

Я пішов....

Ніколи й ніяка критика не втішила мене так щиро, як тота.

СІМ ШЛЯФРОКІВ.

Сиділи ми в купе, як у бочці селедці. Хто на лавках, хто на клунках, а хто на підлозі.

Діти, як горобці на плоті, примістилися в сітках. Баламкають ногами.

„Не баламкай, а то ще кого в голову вдариш!“

Вікна зачинені щільно. Нема чим дихнути.

Втікачі про вигоду не дбають. Раді, що до поїзду дісталися, бо ворог ступав їм по пятах. Ворог, якого ні вони, ні батьки їх не бачили на очи.

Кажуть, що він палить, грабує, мордує, а свідомих і діяльних у Сибір вивозить.

Страшна річ ворог! Хоч властиво кожний з нас розуміє, що ворогом нашим весь світ. Та ворог ворогові не рівний.

Є ворог притаєний, є — явний. Притаєний, як гадюка в корчах шипить, явний кидається на тебе, як розлючений звір.

Перед ним ми і втікали.

Куди? Через Карпати, на Мадярщину.

— Кажуть, що Мадяри, хто паперів не має, в Шатмар-Неметі на різниці стріляють.

— Я чув, що гонведи і до різниці не доводять, по дорозі кольбами голови торощать.

— Так пощож ми тікали? Краще було гинути дома.

— Краще там, де нас нема, — говорить старий дідусь і в купе стає на хвилину тихо.

В куті хлипає жінка, що дитину загубила. Товпа пірвала її, випустила дитину з рук і дитина пішла під ноги.

— Не плачте, може хто підняв. Є ще добрі люде на світі. Дитина не пропаде. Мати Божа тримає дітей у своїй опіці....

Та вона ніби не чує тієї потіхи.

Поїзд гуде.

— Я свою коровицю вигнала на поле.... Не возьмуж тебе з собою, бо колія навіть людей помістити не може. Тільки народу! Іди й роби собі, що хоч!.... Як вона сумно ревіла!

— Що там корова. Я виділа, як діти стару матір лишили, бо стара і на ноги хорує. Тая вам плакала, що люде вуха затикали.

В купе знов тихне. Колеса торохтять. Віз на скруті хилиться на бік.

— Тільки людей напхалося, що ті вози ще десь скотяться у пропасть.

— А хібаж ми не їдемо в пропасть?

Попри вікна біжать телеґрафічні стовпи і підстрибують кострубаті верби, — такі, як у нас.

Двоє голов нахиляється до себе. Шепчуть, щоби другі не чули:

— В нашім селі, що верба, то хтось висить. Кажуть — за зраду. Ніби то люде Москалям знаки подавали. Хто сіно горнув і вила в копицю встромив, хто білу корову на пасовисько вигнав, хто за те, що дітиска огонь під

лісом клали. А люде навіть не знають, що воно тая зрада. Мордують наших.

— Цитьте!....

Напроти мене сидить якась паня. Ще молода і видко, що гарна. Дрібні, білі руки, волосся зачесане старанно. Але одяг не підходить до неї. Якась подрана блюзка і домашня спідниця. Як стояла, так і скочила до возу.

Тепер соромиться такого вбрання, — не привикла.

Тонкими пальцями складки на спідниці вигладжує, а як глянути на неї, то очі спускає під лаву.

Врешті не видержує погляду і говорить, як би сім днів не їла:

— Дома, в шафі, я сім шляфроків лишила.

.....

Девятий рік, а ми ще не вернули до дому.

Наш поїзд у невідоме гонить.

А в купе все ще сидить молода, гарна паня у брудній блюзці і в домашній спідниці.

Виплеканими руками поправляє на ній складки і як дивитися на неї, то засоромлена пояснює тобі, що в хаті сім шляфроків лишила.

Сім шляфроків!

ЖІНКА З КВІТКОЮ.

Кілька днів поїзд наш їде.

Навіть машиніст не знає, куди він нас везе.

Стримає паровіз серед пушти і нераз кілька годин стоїть.

Тоді виходимо з возів, щоб розпростувати ноги.

Ноги непевно доторкаються чужої землі.

Квітки здивовано дивляться на нас, ворони стадами злітаються з піль. Кричать на нас: Пощо прийшли?!

За полями, на обрію, високий, синій мур.... Карпати.

За ними наша земля, а на ній — ворог.

Всім нам це одно на гадці: Що він там робить?

Наслухуємо, чи вітер не наднесе голосу якого.

Нема. Тільки гадки біжать.

Так їх багато, як тих ворон на полі і такіж вони чорні, тії гадки.

В купе лишається тільки одна жінка.

Сидить у кутку і на колінах тримає з квіткою глечик.

Квітка червоно цвите.

На ній щось блищить, — роса, чи сльози?

Жінка очей з тої квітки не зводить.

Що вона бачить у ній?....

Мабуть усе, що лишила дома.

Усе....

У ШАТМАРІ.

У Шатмар-Неметі на різницю ми не попали.

Наняли кімнатку в старозаконного Жида й замешкали в ній.

Кімнатка невеличка, а нас пятеро душ.

Добре, що осінь тепла і ясна, не треба вікон зачиняти.

Злодія не боїмося, бо не має що красти.

Тільки добра, що на нас, і тільки нашої потіхи....

Хата стоїть далеко за містом, над великим болотом.

Воно й не висохає ніколи.

В болоті з ранку до ночи риються свині, — великі, товсті, сірі.

Розкошують, як крокодилі в Нілю.

Сонце світить на них.

Болото і вони — одно. Нічого їм більше не треба. Щасливі!

А за хатою соняшники великі, у вікна заглядають.

Між соняшниками криниця. Над нею журавель. До неба шию витягає.

За соняшниками й за журавлем поле.

Копи на ньому стоять, такі, як у нас. Тільки ніхто не толочить їх кіньми і кулі у них не влучають.

Від копи до копи бабине літо снується. Вітерець від Карпатів віє, полониною пахне.

Здається нам, що шматок рідної землі прибіг аж тут за нами.

Гей, рідна земле, уже ти за горою єси!

НЕ ВИХОДИМО З ХАТИ.

Кілька днів не виходимо з хати.

Наш господар, старозаконний Жид, має крамничку. Що до життя конечно потрібне, купуємо в нього, а місто не цікаве для нас.

Місто, це стоголова гидра.

Скрізь варти стоять, скрізь з баґнетами вояки.

Вояки такі гострі і такі послушні, як баґнети.

Кілька днів не виходимо з хати.

Досипляємо недоспані ночи. Ходимо по хаті, мов по кораблі.

Ноги від землі відвикли. В голові — млин. Вода на лотоках шумить, камінь зерно розтирає на міл.

Зерно наших споминів і вражінь....

Як соромно втікати!

Нагадується пес, котрого з подвірря женуть, бо хату новий господар заняв. Пес голову понурив і біжить. За селом на окопі сяде і буде вити.

Ой, будемо вити!

Як соромно кидати свій рідний край!

Ніби він кличе на тебе: „Куди ідеш? На те викохав я тебе, щоб ти мене на невідоме кидав?“

Дерева, придорожні хрести й каплички, навіть цвинтарі біжать за тобою і кличуть: „вернися!“

І можеб ти вернувсь та поїзду не здержиш. Вже ти слова не маєш, бо ти втікач.

Мостів вояки пильнують. Наші дядьки. Лишили жінок і дітей, лишили недокінчене жниво і пішли пильнувати мостів. При кожнім кількох, а ворог хмарою надходить.

Допильнують!

Розклали ватру, гріються і страву варять.

Дрібонький дощик хоче погасити ватру.

Не годен.

Так не годен слізми погаєити світової пожежі....

Дощик паде, ліси куряться, за нами ніби хтось занавісу спускає.

Не підніметься вона так скоро....

Кілька днів не виходимо з хати, а думки не відходять від нас.

НА РИНКУ.

На ринку товпа.

Товпа тягне, як стихія.

Іду.

Наш селянин з бучацького повіту привів на воловоді корову.

З Коропця аж до Шатмару.

Селянин з далеких сторін і корова не мадярської породи.

Обоє чужі, — народ зглядається на них.

— Також дурний. Хто видів тілький світ з коровою тікати! Ніби тут нема коров?

Селянин не розуміє мадярської мови, але догадується, що люде з нього сміються. Він безрадно дивиться на свої великі, порозчавлювані, покалічені ноги.

Йшов би ними дальше, все дальше й дальше, та не годен.

Цеж не ноги, а один біль!

Корова ніби розуміє його, дивиться на господаря свого великими, мудрими очима, а потім голову повертає на північ, туди поза Карпати і — реве.

Реве на весь Шатмар....

Здається, — до нині чую той сумний і безрадний рев.

ДВОЄ ДІТЕЙ.

На вулиці двоє дітей. Дівчинка, як намальована, і хлопчик каліка. Гарне чоло, мудрі очи, лиш ніби його по голові хто вдарив і голова всунулася в плечі.

І вже вона не висунеться ніколи.

Обоє в сльозах. Згубили батька й маму. Тепер не знають, що в чужім краю робити. Ніхто їх не розуміє і вони не розуміють нікого.... „Нем тудом!“

Люде дивляться на них і головами хитають.

Навіть дітей війна не пощадила. Викинула їх на чужу дорогу, як вітер неоперених воробят зпід стріхи.

Надїжджає повіз, — стає.

Повіз блискучий, коні, як би їх хто милом намилив, пані в шовках.

Побачила дітей і зіскочила до них. Хлопчикови золотий гріш у руку ткнула, дівчинку по головці гладить:

— Бідна, бідна! Хочеш, заберу тебе з собою. У мене гарно. Суконки тобі пошию, біле ліжечко дістанеш, а як чемна будеш, то за свою візьму, бо я дітей не маю. Хочеш?....

— Їдь, Ганусю, їдь! — радить дівчинці братчик, а голова йому ще глибше між рамена лізе.

Дівчинка глянула на повіз, на коні, на паню, і — притулилася до брата.

Не хочу....

Повіз поїхав, а вони дальше пішли.

Дівчинка, як образ, і хлопчик каліка.

НАД ОЗЕРОМ

Над озером верба самотна
Купає в хвилях срібні коси,
Неначе дівчина турботна,
Що з хати вибігла й голосить.

Втихомирися! В нашім краю
Стоять рядком твої сестриці,
З вечірним вітром розмовляють
Над річкою і при криниці.

Як зорі згаснуть, місяченько
За цвинтарем на сон приляже
Верба вербі тоді тихенько
Свою недоленьку розкаже.

Розкаже, як її весною
Обрізують дівочі коси
І як осінною порою
Вітри її за стан термосять.

І як за час війни, бувало,
(Тут верби туляться до купи)

Їх гілля тихо колисало
Керваві, сині, хлопські трупи.

Розказують, а річка слуха,
І слуха лан широкополий,
Шумить над лісом заверуха, —
Їм цього не забуть ніколи!

ХЛІБА! ХЛІБА!

У лісі виє звір,
У хмарах краче крук,
Знімається в простір
Мілiо́н худих рук:
Хліба! Хліба!

Спосушені лани,
Згоріла сіножать,
Крізь сині тумани,
Як лебеді ячать:
Їсти! Їсти!

Щож я вам їсти дам?
Гризіть землю сиру!
Хіба я, діти, вам
Грудь свою роздеру —
Їджте! Їджте!

Хлепчіть ви кров мою,
І плоть мою гризіть,
Та лиш на мить одну
Замовкніть, не кричіть:
Їсти! Їсти!

У лісі виє звір,
У хмарах краче крук,
Знімається в простір
Мілiо́н худих рук:
Хліба! Хліба!

ЛЕЖАВ ПРИ ВІДЧИНЕНІМ ВІКНІ....

Лежав при відчиненім вікні і зорі заглядали йому в душу.

Пригадав собі, як колись дитиною малою питався мами, що це таке зорі?

А мати казала йому: „Зорі, це душі добрих, померших людей. Як така душа стане перед Господом Богом, ціла біла і ясна, як сніг, то Пан Біг питається її: „Яке маєш бажання?“

„Ніякого, — відповідає душа, — лиш тужу за своїми.“

„За своїми?“

„За тими, що лишилися на світі.“

І погладить Бог душу по схиленій головці і каже: „Дам тобі свічку таку ясну, що тисячі літ світить. Як настане вечір погідний, то вийдеш з нею на небо і будеш дивитися в долину, до своїх. Вона тобі всю дорогу від неба аж до землі освітить.“

„І виходять душі зі своїми свічками на небо і дивляться на нас. Бачать усе. І як ми за вечерею сидимо і як балакаємо з собою, як хрестиками уставки до сорочок вишиваємо і як читаємо гарні книжки. І коли ми в мирі й гаразді говоримо з собою, коли ми добрим словом згадуємо про них, то вони тішаться і свічки дріжать у їх руках. А як ми не по правді живемо на божому світі і коли ми забули про них, то свічки вилітають їм із рук. О, бачиш, як полетіла одна, і друга, і третя, о!....“

Лежав при відчиненім вікні і зорі заглядали йому в душу.

НІЧ.

Місяць в річку задивився,
Як у зеркало дівчина.
Місяцеві сон приснився:
Горе, море, верховина,
Тиха нічка, ясна днина.....
Місяцеві сон приснився,
Він у річку задивився,
Як у зеркало дівчина.

На беріжку, в очереті,
Чешуть русалки волосся;
Мають хлопця на прикметі
І його до себе просять:
„Хлопче, хлопче, не барися,
Подивись, які в нас чари!“
Місяць з мрії очутився
І сховавсь за сиві хмари.

АКВАРЕЛЯ.

Озвалася сова:
Пугу́! Пугу́!
І квітка лісова
Голівоньку хова
В траву.

Збудився лісовик:
„Шу-га́й! Шу-га́й!
Давай мені музик,
Я до танцю привик,
Давай!“

Русалка крізь шувар:
Шу-шу! Шу-шу!
„За перли, за янтар
Я твій любовний жар
Вгашу!

Пірнемо в синю глиб
На дно! На дно!
В країну зимних риб,
Там не один погиб
Давно.

В палаті водяній
Хрусталь, хрусталь!
Зі мною серед мрій
Вгасиш огонь ти свій,
Свій жаль.

Покинь зелений гай,
Покинь, покинь!
Що буде не гадай,
Зі мною поспішай,
У синь!“

Здрігнувся темний ліс:
Гу-гу! Гу-гу!
Прут під ногою тріс,
І лісовик поліз
В ріку.

Дзвенять пільні дзвінки:
Дзелень! Дзелень!
Нема русалки, — зник
У хвилях лісовик
По нині день.

ДОБРОЇ НОЧІ!

Доброї ночі!
Тихої ночі!
Хтось цілує мої очі,
Чиїсь теплії уста
Нахиляються над мене.
Віття гойдаєсь зелене,
Поле й гори,
Небо й море,
Неосяжнії простори, —
Десь зза світа вітер віє,
Тихне серце, жаль німіє,
Меркнуть зорі, гаснуть очі....
Доброї ночі!
Тихої ночі!

ФРАҐМЕНТ.

Втомилися мої ноги
З довгої дороги,

Втомилися руки мóї
З роботи важкої, —

Тільки серце не втомилось
І не покорилось,

Воно в злиднях не вгнулося
Тільки засталилось.

„ПИШІТЬ І МЕНЕ.“

Як Лука Микитюк відчинив двері восьмого нумеру в готелю Бальмуса, то перше всього побачив хмару диму, бо Гуцул і люлька то одно, він з нею розлучається хіба в церкві, або у сні. А ґаздів зібралося тут богато, Приїхав адвокат з повітового міста, і мала відбутися нарада.

За Лукою ішли його сини; старший Микола, що вчився в ґімназії і за рік мав здавати матуру, і молодший, Василь, що помагав батькові при господарстві.

Микитюк кивнув головою направо й наліво і голосно промовив: Дай Боже добрий вечір.

— Вечір добрий! — відповіли йому.

Ще він не розглянувся гаразд, як до його підійшов адвокат, заживний лисавий панок, з малими чорними вусами. Знала його уся Гуцулія, бо він оснував „Підгірський Банк“ і був у йому головою. Адвокат подав Микитюкові руку, на якій вилискувався перстень з дорогим брилянтом.

— Вітайте, пане Микитюк, ми на вас чекаємо, а то вже й почалиб були нараду. А це мабуть ваші сини.

— Так, пане докторе. Старший учиться на „пана“, а молодший і дальше носитиме сердак.

— Гарні леґіні, нема що казати, в батька вдалися. Таких тепер треба.

— Славити Бога, чемні діти. Шанують мене і матір, — не можу нарікати.

На тім і перервалася розмова, бо адвокат підійшов до стола, обійшов його, став лицем до дверей і, відкашельнувши грімко та обтерши хусткою спочене чоло, почав:

— Вітаю вас, шановні гості, і прошу сідати: хто де може, на ліжку теж, бо крісел небогато. А як кому з молодших прийдеться постояти, то хай простить, бо я не в себе в хаті.

— Відома річ, — відповіли ґазди, розміщуючись на ліжку, на канапі і на кріслах, не як-будь, а по старшині.

— Ви певно догадуєтеся, — почав адвокат, — по що я до вас приїхав. Наш найяснійший пан обявив війну. Він її не хотів, та ворог присилував його. А знаєте чого ворог хоче? Ваших гір, щоб мати крішку границю, та ще хоче він Львова, щоб прибрати у свої руки всі наші товариства, всі тії просвітні й економічні нитки, що збігаються з усіх сторін нашої країни до її столиці. Він бачить, що земля Романа й Данила з года в год просвіщається, що свідомість народня росте, що ми вже не тоті Руснаки зперед пядесяти літ, на яких перший ліпший сурдутовець дивився з гори, як на „бидло", — а лиш свідомі Українці, які не зрікаються святого права жити своїм життям. І зжахнулася Москва, боячись, щоб свідомість народня, мов степовий пожар, не поширилася із Львова по Київ і ще дальше, зжахнулася і посилає отсе полки свої на нас, щоб пригасити огонь, який тут розгорівся. Знаємо, як тяжко було нам роздмухати цю ватру, що горить тепер що раз живійше і що раз яснійше, і тому не хочемо, щоби вона погасла.

— Не допустимо до того. Не дамо! — притакнули ґазди.

— Відома річ, — говорив дальше промовець, — що і тут гаразди наші не були великі, що далеко нам до того, що здобули собі другі, щасливійші від нас народи.

— Ой далеко, далеко.... — зітхнули слухачі.

— А вжеж таки нашим закордонним братам і до наших гараздів далеко. У нас боротьба за університет іде, а там навіть української народньої школи немає.

— Сором! Сором! — залунало в громаді.

— І тому не може бути й двох думок, по котрім боці нам стояти.

— А вжеж, а вжеж! — притакував начальник громади, високий сивоусий ґазда з двома медалями на киптарі, — віддамо, паноньку, цісарю, що цісарське.

— Об тім я і не сумніваюся, — говорив промовець, — але тут то і річ, щоб також Україні нашій віддати те, що українське.

В надимленій хаті зробилося тихо, мов би якийсь новий вітер повіяв. Ґазди повиймали люльки з ротів і зглядалися по собі. Начальник покрутив значучо головою.

— Тепер така пора, що за ким сила, за тим і право. Як ми не покажемо нашої сили, то і права нам не буде.

— Право для всіх повинно бути рівне, — перебив начальник.

— Чи одно повинно бути, та не є, — такий уже цей світ. Що, ні?

— Таж так, так воно і есть, — притакнуло кількох.

— Отже, бачите, коли ми у теперішній війні не будемо мати свойого війська, то по війні скажуть нам: а ви де були добрі люде?

— А невже з нашого села не забрали двайцять і вісім людей під карабін, а в двоє більше чи не поїхало з форшпанами?

— Того ви не потрібуєте мені казати; я й сам знаю, що наш народ шлють у перший огонь і називають його Тирольцями сходу.

— Як звав, так звав, коби що дав, — доповів один з дотепнійших.

— А не вжеж ви бачили, щоби хто давав з доброї волі? — звернувся до його промовець, — треба собі взяти, а щоб взяти, треба руки мати, а на війні тії руки, то своє військо. Ті наші люде, що пішли до армії, розплинуться у ній, як річка у морі, змішаються з другими народами, Німцями, Мадярами, Чехами, Поляками, тощо і тільки помину по них буде, що їх імена видрукують у „ферлюстлістах“ та що вдови й сироти по них заплакані поміж нами ходити будуть; а нашій, українській справі який з цього хосен?

Начальник відкашельнув грімко, аж крісло затріщало.

— Нам треба мати свою, українську армію, свій леґіон, своїх стрільців, щоб цілий світ бачив, що укра-

їнський народ приймає участь у війні і що він захищає свій рідний край, свої здобутки політичні, економічні й культурні. І такий леґіон ми маємо дозвіл творити. Він буде під нашою власною управою, це буде завязок української армії.

Тут промовець перервав і обкинув оком зібраних, щоб побачити, яке враження зробила на них тая вість. Але обличчя ґаздів подібні були до малюнків святих, обдимлених кадилом у церкві. Відсапнувши, говорив дальше.

— З отсим я до вас приїхав. Знаєте мене і я знаю вас. Не одну ложку соли зїли. Сподіюсь, ви певні, що я вас не намовляю до злого. Тут папір, — хто хоче, най голоситься. Вільно записуватися таким, що не скінчили ще 18 року, або скінчили літ 36. По других селах записалося богато — (він виняв нотатник і подав відповідні дати). Мабуть не схочете остатися по заду.

Сказавши це, сів. Ґазди знов понесли люльки до ротів. Деякий набивав свою тютюном, другий сіркав сірник до рукава, або до підошви. Начальник кресав огонь кресалом, — казав, що так воно найпевнійше і найменше коштовно. До паперу, по старій звичці, не спішився ніхто. Він лежав білою цяткою на жовтому столі.

Докторові utriusque juris, голові „Підгірської Ради“ і Начальному директорові „Підгірського Банку“, зробилося на душі ніби після першого програного процесу. Він встав, хотів щось дальше говорити, і знов сів, і ще раз устав, а тоді прямо спитався:

— Ну, як же воно буде, панове?

Панове не відповіли нічого, лиш з кута почулось: „Пилип Каня Степанів голоситься до слова.“

— Просимо дуже! — сказав врадуваний адвокат.

З хмар диму виринула висока стать — з обличчям, що нагадувало не Каню, а гірського вірла-беркута. Довгий, горбатий ніс, навислі сиві брови і зіниці, що миготіли під ними, мов блудні вогники в корчах.

Каня підступив до вікна і відчинив його. Почувся шум смерек, джуркіт гірських потоків і свист полонинського вітру. Тютюновий дим захвилювався, мов осіння імла, коли сонце сходить, і в хаті зробилося виднійше. Не тільки обличчя зібраних Гуцулів, але й образи

на стінках зарисувалися яснійше. Каня перехилився крізь вікно і зачиняючи його обережно сказав: „Нема нікого. На дворі гарна ніч, аж любо.“ Сказавши це, підійшов до дверей, відчинив, зазирнув направо і наліво у коридор і, вертаючи на своє місце, спитав:

— А чи ми тут ґазди самі свої? Нема тут кого непотрібного між нами?

— Можете, батьку, говорити безпечно, — відповіли йому.

— Ну, так слухайте, коли ласка.... Дякуємо пану адвокатові, що приїхав до нас і сказав нам мудре слово.

— Дякуємо, дякуємо!.... — почулося кругом.

— Усе, що він балакав, суща правда. Але я, як той Пилат у святому письмі, спитаюся вас, що таке правда? Я вже над гробом, ноги мої половину світа зійшли, очі мої богато такого бачили, чого ви, ґазди, не побачите ніколи, але правди я не стрінув ніде. Вона хіба у Бога святого на небесах, та ще може і у тих дітей, що злого не творили, і в тих душах старців, що злого творити не годні, бо їм уже не до того, бо вони вже у другий світ зазирають, так як я. Сокотись, чоловіче добрий, бо кругом тебе, мов гадина в корчах, брехня і кривда сичить, вона тільки того і пазить, щоб тебе у саме серце вжалити. Так воно й тепер. Нам сокотитися треба, бо окрім божої опіки другої над нами нема. Пригадайте собі, чого то нам не обіцяли, як під Кеніґрець вели. Я там був і бачив, що з нами творили. Наш полк стояв, як народ у церкві на храм, збито, збито. А пруські гармати валили в нас й валили. Чомуж питаюся я, не посунули нами ні вперед, ані взад? Чому?

Перервав, дожидаючись відповіді, та не відповідав ніхто.

— А під вечір, коли приказ прийшов уступати, то ми з місця рушити не могли. Труп на тебе зправа і зліва валився, бо неодин з них поміж живими ніби живий стояв, і аж тепер виявилося, що він труп. Богато говорити та слухати нема коли. Кондреґур, Пакеня, Коломийський, Черновецький полк, — то хто такий? Хіба це не наші люде? А кільки їх там лягло? І чи лиш там? А в Італії, а в Боснії, гадаєте, що там забава була, — що?

І він обкинув своїм вірлиним зором голови слухачів; та тії голови хилилися все нище й нище вділ, мов би їх його слова скелею придавляли. Навіть начальник спер голову на руки, а руки на коліна і так сидів, як з каменя кутий.

— А як нам за це платили, того вам не потрібую казати? Де наші полонини широкі, де наша сплавачка вольна, де наші ліси предковічні і тії лови, що не один з нас у них кохався, в хаті всидіти не міг, бо рушниця кивала на його: „ходи". Наїхало всілякого чужого народу, жандарі дорогу на найвищі верхи знайшли, — пращай, гуцульськая воле. І коли ми до решти не пропали, так це дякувати маємо тій освіті, що поширилася між нами, тим товариствам, спілкам і крамницям, у яких ми збіраємося до купи, бо кожного з нас зокрема справилиб вони скоро.

— Ваша правда, ваша свята правда, батьку Пилипе, — озвалися ґазди. — Говоріть, говоріть дальше!

— Перше кожний з нас розумів, що він Гуцул і на тому край. А нині ми знаємо, що не тільки світа що в вікні, що наша країна куди більша, і що на ній живе великий український народ. До мене ті нові думки долітають, як би хто з другого берега кликав, бо я старий, бо моя дорога не туди, а там — о. (Він показав рукою у сторону церкви.) Але є молодші від мене і вони певно не цураються доброго діла, вони послужать тій нашій Україні. Але як?

— Але як? — перекидалися зором і словами гуцульські ґазди.

— Наше село, як той макух. Що було молодого й дужого забрали. Збили його, як на фолюші сукно. Підіть ви завтра вулицею і подивіться, кого стрінете. Жінки і стариня. Леґіня зі свічкою не стрінете, хіба підпарубочих, запорожців, що зза порога на танець глядять. Підхоплюється то, як птахи у гнізді, за рік, за два і вони будуть літати, — підхопні. Пішлемо їх, — то хто лишиться в селі, хто боронитиме наших жінок і дівчат? Довбуш не хоче вставати.

— Довбуш на Сокільському спить, — кивали головами ґазди, і зітхання, подібне до шуму цвинтарних смерек, понеслося по хаті.

— Чи не краще булоб, як би нам рушниці прислали, і кулі, і пороху, що треба. Ніхто, як ми, не знає наших гір, ніхто, як ми, не буде їх боронити. Я, хоч старий, а за піч не полізу і на тім, о, верху я вам вгадаю, чи це ялівець, чи медвідь. Нас очі не заводять, а руки не трясуться, тут кожний камінь для нас, як феник у кишені. Обороняючи наших гір, боронилиб ми границь України. Я скінчив.

І висока стать сховалася знов у димах поміж киптарами.

Гість з міста потер чоло, ніби хотів, щоб воно сильнійше думало, а потім прикрив очі рукою і мовчав. Ґазди мовчали теж. Ізза гір викочувався місяць. Вікна стояли, ніби із срібла куті.

— Чи ще хто хоче говорити?

— Ні. Каня сказали, що всім нам було на язиці.

— Так тоді пустіть мене до слова.

— Просимо, просимо, пане докторе!

— Я не Гуцул, але з Гуцулами зрісся. Я чую, що їх болить. Мій передбесідник говорив, ніби мені із серця читав. Але так, як би нам хотілося, на жаль, не може бути. Нам дозволили мати не територіяльну міліцію, а український леґіон, як окрему військову частину державної армії.

— В тім бо то й діло, — втрутив своє слово начальник.

— Того нам не змінити, бо нема як і коли. Хмара насувається на нас і тільки слухай, як перші громи вдарять. Ґазди! Я певний, що ви так обороняли би своїх гір, і колиб, і полонин, і кожного плаю, як ні один лицар у світі та чи оборонили би ви їх, це друге питання. Тую силу, яка насувається з півночі і від сходу, треба здержати, спинити там на долах, десь може над Дністром або над його притоками; тут булоб запізно, тут і так народу, як сами знаєте, не богато залишилося. Тому-то я ще раз прошу, хто хоче, хай голоситься. Дехто нині, оттут на цьому папері, хай покладе своє імя, а инші хай підпишуться в комітеті, який ми виберемо з трьох люда. Скоро світ, їду дальше. До неділі остається нам три дні. В неділю комітет відведе добровольців у город. Так — прошу....

За той час, як говорив адвокат, праворуч від його почувся діяльоґ.

— Татуню, я голошуся.

— А матиж що? Стрівай!

— Ні, я мушу! — і до паперу підступив молодий хлопець, ніби з образу зіскочив, гарний, хоч малюй. Взяв за перо і поклав перші великі і невправні букви. Його батько слухав, як скрипіло перо по папері, і як тряслися чорні кучері його наймолодшого над білим новим киптарем. Двох старших він виправив у полк ще тамтого тижня. Перед його очима виринула тая пустка, яка тепер зробиться в хаті й на обійстю, і тії великі жінчині очі, що серед тої пустки будуть когось шукати. Але як син закінчив свій підпис і вертав від стола під стіну, він махнув рукою і сказав: — Взяв вовк корову, хай бере й теля.

До стола підійшли оба молоді Микитюки. Їх батько переступив з ноги на ногу і спитав: — Ви оба?

— Оба, татуню! — відповіли хлопці. — Миж браття.

— Про мене.

За ними підступило ще кількох, а тоді почувся у хаті кашель. Значиться, більше ніхто. Адвокат прочитав підписи і почислив. Було 13.

— Тринайцятьох підписалося, — сказав у голос. Тринайцять, це погане число . . .

Знов почувся цей самий кашіль. А тоді виринув, як лящ із трощі, хирявий, худощавий леґінь; його при наборі рекрута пустили і в селі дивилися на нього як на сміховиту фіґуру. Він не годен був ковбка двигнути, бо в грудях грало йому, як на тримбіті, а як вийшов на верх до маржини, то довго-довго лежав, мов неживий, заки прийшов до себе.

Тепер він випрямився, голову підняв гордо, руку заложив за пояс і сказав: „Тринайцять нещасливе число. Щоб було 14, пишіть і мене."

. . . . . .

Записали.

В ТАБОРІ.

(Виїмок з поеми „Буря".)

Оттак ми, пане, йшли, і йшли, і йшли,
Аж до табору втікачів прийшли.

Висока брама і кільчастий дріт,
Брудні бараки, церква, — це наш світ.

Дивлю́ся я, — тож кримінал, гаре́шт,
Пощо ця церква і на церкві хрест?

Хіба, щоб рідне згадувать село
І плакати за тим, що там було́.

Було́ й нема.... Чи буде ще коли?...
Бог знає.... Нас в бараку привели́.

Барака довга крокíв пятьдесять,
На право і на ліво люде сплять.

Перегородка тут, і там, і знов, —
Барака, ніби стайня для коров.

Тільки у наших дідичів стайні
Куди чистійші й не такі тісні.

Скоти́на місце має, щоб лягти,
Скоти́на річ цінна, не те, що ти.

Скоти́ну ко́рмлять, чешуть, стережуть,
Тебеж як пса з кута у кут женуть.

Бо ти слабий, і не для тебе ґвер.
Байдуже їм, чи ти живий, чи вмер.

А діти? Хлопські діти, звісна річ,
Їм все одно, солома, лава, піч,

Щоб голову було́ де приклонить.
Напхається картоплею і спить.

А чи здоровий їм буде цей сон,
Чи мають воздух, сонце від вікон,

Чи розвинуться, чи зівянуть тут? —
Най тішаться, що мають власний кут.

Сей власний кут.... О, Господи з небес,
У тім куті я жив, як в буді пес.

З їжі марнів, від зимна синів, пух,
Куди не йшов, волік важкий ланцух.

Бо у таборі: варта, комісáр,
Що пильнував нас, ніби псарню псар.

І писарі всілякі і уря́д,
І ніби кождий був нам дуже рад.

А вдійсности то всякому табор
Був так потрібний, як в азбуці „йор".

От примістився, щоб не йти під ґвер.
Той наглядав, а той псував папер.

Ще доки літо було, доти ми
Не проклинали нашої тюрми.

Бувало сядеш, дивишся на гай,
На жито, на пшеницю, як Дунай,

І згадуєш, як сам колись орав,
І сіяв, і косив, і копи клав.

І молотив в стодолі і весни́
Чекав. І всі ті спомини, як сни,

Кріпили нас, казали: „зачекай
Повернете колись у рідний край

І заживете краще, як жили!"
А голос у душі питав: „коли?"

Коли? Коли?... І як на сон клалися,
То весь барак стогнав: колись.... колись....

Колиб я сам був, — невеликий страх,
Але ті сльози, сльози на очах

Моєї жінки і моїх дітий!
Я хлоп, як камінь, та для сліз мягкий,

Вони мене палили от тут, о!
На груди щось важке мені лягло,

Спирало воздух і казало: „кинь!
Кинь цей табор, ані, то скорше гинь!“

Та кинути його не було як.
Бо як кліщі тримав нас цей барак,

І не пускав.... Діждались так зими;
Найгірший клопіт мали ми з дітьми.

Як птахи з клітки перлися на двір,
Худі, голодні, білі, як папір.

Без опанчини, шапки, без чобіт, —
Щоб не в бараці тільки, щоб на світ!

А в вечір кашель, що не можна вснуть,
Сусіди гніваються і кленуть:

„А щоб ти задубів, а щоб ти спух!“
А жінка плаче й тулить під кожух.

Так кожда ніч була нам, як віки,
А найбіднійші, то були жінки.

Бо хлопська річ, „подбай“, жіноча „плач“,
То птахою співай, то круком крач.

Тай нлакалиж вони! Не знаю я,
Як від тих сліз не впилася земля.

То не табор був, тільки шльох і рев.
Летіли душі, як листки з дерев.

Як ми прийшли, був за табором яр,
Як відходили, то лишивсь цвинтáр.

Душ девятьсот і девятьсот хрестів —
Моя донька там й двох моїх синів.

А третій на війні. Цей щастя мав,
За рідний край боровся він і — впав.

Погиб під Львовом. Калиновий квіт
За шапкою поніс на другий світ.

За ним не плачу. Довг свій вітчині
Сплатив в сімнайцятій життя весні.

Коротко жив та гарно й славно вмер, —
Таку потіху маю я тепер.

А жінка? Жінка стала, ніби пень,
У неї — ніч, не ніч, і день — не день.

Що не візьме до уст — полин і сіль,
Для неї світ — один великий біль.

Для неї світ, не Сян, не Збруч, не Дін,
Лиш зойк один, один важкий прокліn.

„Бодай би я у рідному селі
Повисла була на сухій гилі,

То знала би, що земленці своїй
Віддала грішне тіло на погній.

То знала би, що з мóїх трýдних рук
Буйну пшеницю буде їсти внук,

Що та пшениця сил йому додасть,
Щоби змогти колись ворожу власть,

А так, — я тут, а мої діти там,
Якуж я раду своєму серцю дам?“

Оттак вона голосить, мов крізь сон,
Волосся рве й дереться до вікон.

А я до неї кажу: „Жінко, цить!
Жалю жалем не можна угасить.

Нам треба жити, треба працювать,
Нам треба довг святій землі віддать.

Бо щоб не було в світі, у людий,
А наше діло: хлопе, землю рий!

Ми з неї вийшли; і тебе й мене
Вона колись в своє нутро прийме.

І ніби мати нам колись повість:
Забудьте кривду і забудьте злість.

Жили ви чесно, як Госпо́дь велів,
Госпо́дь розсудить вас і ворогів.

Минувшість най буде, як чорна тінь,
А будучність, як білий день, — амінь!“

ПОДУШКА.

— Невжеж це правда?.... Женишся?
— Так женюся і тебе прошу за свідка.
— Гум! Колиж вінчання?
— У неділю.
— В неділю? Алеж це не можливо! Як можна так скоро зважитися на найризиковнійший крок у життю? Це для мене прямо незрозуміле і, прости за слова, навіть підозріле.
— Нічого тут підозрілого нема. Женяться другі, невжеж мені не можна. Я вже довше не можу витримати зі своєю подушкою і з господинею.

— Яка подушка? При чім тут господиня?? Говори ясніше.

— Як-то при чім? Тут подушка грає велику ролю, подушка і господиня, а властиво, головна річ подушка.

— На маєш, напийся чарку вина, бо тобі щось мабуть недобре. Закури папіроску і поясни мені це сфінксове питання, бо як ні, не буду тобі за свідка. В неясну справу не гадаю встрявати....

Чоломкнулися чарками, закурили папіроски і той, що прийшов, став оповідати:

— У мене, як знаєш, була подушка. Своя власна подушка. Та ще яка! Двоє могло на ній спати. Важила певно яких пять-шість фунтів. Фунт пірря коштує тепер 25 міліонів. Значиться, не подушка, а прямо маєток. Головна річ, що тая подушка, то було не тілько моє ціле движиме й недвижиме майно, але, так сказати, святощі родинні, мої Ляри й Пенати. Тую подушку подарувала мені покійна моя бабуня. Цілу зиму власними руками пірря дерла.

— Гу — ум!

— Не „гу — ум", а пірря, правдиве гусяче пірря. Сиділа біля печі така маленька й худенька, що здавалося, ціла в подушку влізти може, і дрібними пальцями віддирала пух від шипулок. Що відідре, то в піхву осторожно пхає. З пуху відділювався що найдрібнійший пушок, сідав на бровах і на сивій голові бабуні і вона виглядала, ніби її іней припав.

— Прости, що перебиваю. Але ти не малюй, а розказуй, яку ролю грає тая подушка у твоїм наглім вінчанню.

— Як умію, так і розказую, а коли тобі недогода, так можу кождої хвилини перестати.

— От і обидився. Ну, говори вже, говори!

— На чім я став? Ага, бабуня пірря дерла, а я вчився писати. Господи! Як мені не вдавалися „літери", особливо буква „ф", — я її тому й називав „фе". А „вісім", то я писав так, що два колісцятка одно верх другого чіпав. Ніяк не міг викрутити того обарінка, що зветься — вісім. Нераз хотілося мені зубами погризти перо, подерти папір і йти собі геть. Але, як бувало гляну на бабуню, то погадаю собі: ні, вже таки краще писати, ніж пірря дерти.

На Великдень перший раз спав я на моїй новій подушці. Яка розкіш! Цілий потонув я у ній, так, що тільки чуприна сторчала. А бабуня казала мені: памятай, синоньку, щоби ти тої подушки не запропастив де у світі, як будеш великий, бо великі хлопці, то великі драбуги! А кілько разів будеш на тую подушку свою голову класти, то і мою голову згадай, бо мене вже тоді не буде на світі.

Так я й робив. І до матури на тій подушці вчився і на університет її з собою возив і як перший раз залюбився, то до уха її зітхав, знаєш, як воно буває. А, тая подушка могла би богато дечого розказати. Вона навіть на війну зі мною ходила і ранена була. Але мій форисіц вилічив її, залатав як найделікатнійші пальчики якоїсь панночки господарної і ніхто навіть не сказав би був, що тій подушці 20 літ минуло. От що то за подушка була!

— Дуже то гарно, але я все таки доглупатися не можу, який звязок між нею, а твоїм наглим наміром покинути стан холостяцький. Був чоловік, як чоловік, і нараз жениться, дезертирує з нашого кавалєрського табору. Не розумію!

— Терпіливости! Це лиш початок, так сказати, вступ до новелі, а тепер прийде сама новеля. Послухай! Тую подушку я аж тут з собою привіз. Шукаючи хати, дивився я пильно, чи безпечно там буде моїй подушці, чи ні. Одяг замкнеш у шафі, а подушка на ліжку лежить, хтобудь може украсти. Яж до своєї подушки так привик, що без неї, здавалося, навіть жити не міг би. Аж знайшов я собі хату. Невеличку, але чистеньку. І ліжко стояло не при дверах, а далеко при вікні, значиться, моя подушка буде безпечна.

— А не заглядають до вас непрошені гості? — питаю господині.

А вона руки на грудях нахрест зложила і ніби літанію читає:

— Поганий тепер народ зробився. В Бога не вірить. Кіна, лікери, фокстроти. Клямки від дверей відривають. Нашому сусідові, лікареві, вивіску і дзвінок від дверей відчіпили. В ночи прийшли кликати його до хорого і не могли дістатися до хати. Так хорий і вмер без лікарської помочі. Але в мене ви будете безпечні. В мене самі порядні люде. І ланцух при дверах висить і пса Філюта тримаю.

Йому як муха понад ніс перелетить, то гавкає, не то що. Ні, ні, в мене вам буде безпечно.

Ну коли так, то добре! — Примістив я мою подушку і мешкаю.

А господиня моя прямо живцем мене до неба тягне. Прийду рано по воду — молиться, загляну перед вечером до кухні — молиться, в суботу лямпка перед образом горить. Ізабеля називалася. Я й прозвав її — Ізабеля Католицька.

Як ми вже трохи краще познайомилися, то я раз і питаю її:

— А за кого ви так молитеся, пані?

— А хоч би за вас, мій пане.

— Невжеж я такий грішний?

— Не знаю, але знаю, що ви по ночах кудись лазите, а ніч, то недобра річ. Все, що найгірше, робиться в ночи.

— А колиж мені ходити, моя ласкава пані. Яж цілий день у фабриці, в бюрі сиджу. А требаж чоловікови трохи розривки якоїсь.

— Тим бо то біда, що молоді люде за розривками гонять. Для мене найкраща розривка, як у неділю до костьола піду. Більше мені нічого й не треба. От і вибтак робили. А в вечір почитали „життя святих", або позичили собі в мене Ґеновефу, то раз „цуд" гарна книжка. І виспані ходили би, і гроші трималися би вашої кишені, і я спокійно засипляла би в ночи. А так, як почую на вулиці крик, то все собі гадаю, чи не вас які горлорізи мордують. Страх, які тепер погані люде повиростали. Що крок, то шинок, а що два, то кіна. Не буде добра на світі, ой не буде!

Так вона мене що найменше раз в тиждень на добру дорогу навертала. І, знаєш, я дійсно став скорше до хати приходити, а як на дворі дощ, або мороз, то нікуди й не ходжу. Ніяково було перед Ізабелею Католицькою, така свята, хоч у рамці клади.

Але раз якось у фабриці застрайкували і я вернув несподівано до хати.

Відчиняю двері, входжу і нараз очам своїм не вірю. Ніби мене до порога щось привязало, ніби я стовп якийсь, а не чоловік, ніби....

— Лиши тії порівнання і кажи, що сталося, бо я вже цікавий.

— Сталося щось страшного. Уяви собі. Ізабеля Католицька клячить коло мого ліжка і з моєї подушки пересипає пірря до свого яська. Як побачила мене, то так, як набрала була повну пригорщу що найкращого пуху, так і не донесла його до насипки, лиш розсипала по підлозі. Пух, як яка ґльорія, повис над її головою.

— Ну, а ти що?

— Ніщо. Мені так соромно зробилося, так глупо, що насунув капелюх на голову і як пішов, то аж над раном до дому вернувся, щоб не стрінутися з нею. А на другий день написав їй лист, щоби собі від першого иншого льокатора шукала, бо я другої хати шукаю. А що тепер мешкання знайти тяжше, ніж вигадати нову теорію Айнштайна, так я рішився оженитись.

Моя наречена дістає від своїх родичів два умебльовані покої, а головна річ не буде мені пірря з моєї подушки надсипати. От що!

РОЗМОВА.

(Виїмок з поеми.)

Вже зорі меркли над садами,
Вже й місяць скрився за горою,
А аранже́р*) кричав без тями:
„Панове, гусаком за мною!“

Благословилося на днину
І вікна синіли, білілн,
А ті танці ні на хвилину
Ніяк спинитись не хотіли.

Вже світло лямп почало биться
Зі світлом дня, — так дивно стало:
Якісь такі зелені лиця,
Сукніж, — як квіття, що привяло.

Почув я втому, вийшов з салі
На ґанок, з ґанку до горо́ду,
Іду все далі, далі й далі.
Садом, левадою, над воду.

*) Той, що проводить танцями.

Нараз — щось біле, як калина,
Ціла рясним покрита цвітом,
Як в сяйві місячнім „Причинна“,
Що ходить, нудить божим світом.

Вона! Вона!... Не тямлю нині,
Як я тоді прийшов до слова,
А тямлю — йшли ми по долині,
Долинаж та була́ чудо́ва!

Кругом смарагди і опалі,
Сафіри, же́мчуги, рубіни,
Імла, немов хрустальні салі,
Каміння — мов якісь руїни.

А ми, як ті герої з казки,
Царевич я, вона царівна.
Я ніби в неї прошу ласки,
Вона, русалкам водним рівна,

Не каже „так“, ні „ні“, — очами
Манить мене в глибінь бездонну,
А я іду, іду без тями,
І вірю в неї, як в мадонну....

„Скажіть раз, пані, можу мати
Надії, хоч за маку зерно?“
„Не знаю.... Нам пора до хати....
Ні, ви лишіться тут.... Я верну, —

Сама, бо знаєте, язики
Які тепер лихі, погані,
Сказалиб: що за звичай дикий
Ходити в двійку на зарані?“

„Я вас не пущу, я за вами
Піду слід в слід, за ріки й гори!“
„Не боїтесь моєї мами?
Як нас побачить, буде горе!“

„Моя ти зоре, пані мо́я,
Я не боюсь тепер нічого.“
„А чи ви чули, що й небоя
Вовки вже зїли, й не одного?“

„Волю вовкам попасти в зуби,
Пантерам, тиграм пасманистим,
Як втратити усе, що любе,
І з туги своє серце гризти!“

„Чому відразу так трагічно
Любовну арію співати?“
„Бо я не вмію платонічно
Любити“.... „Так?... То йдім до хати!“

„Ходім! Най бачать, що по слові
Вже ми, що звязані на віки....“
„Ви, бачу, дуже помислові,
Час і терпець — найкращі ліки

Для хорих на тоту недугу,
Що звесь раптовнеє кохання.“
„А я ще знаю слабість другу.“
„Яку? Скажіть!“... „Кокетування.“

„Дивіть які! А я гадала,
Що вас до рани можна класти.“
„Коли болячка вже нарвала,
То зайві і найкращі масти.

Потрібний ніж. Цей ніж, то слово.
Скажіть його, пора остання!“
„Пощо? Дивіться, як чудово
Зіходить зіронька порання.

Повисла прямо над сосною,
Тільки підскочить і — вхопити....“
„Ви глумитеся надімною,
А я без вас не можу жити.“

„Не можу! Що значить „не можу“
Для мущини?... Не розумію.
Або себе я переможу,
Або я в світі жить не вмію.

Ви молоді. Пробуйте сили,
Пробуйте боротьби з собою.
А то, — метелик легкокрилий
Повис над квіткою одною

Й гадає, та одна на світі,
А більше не було й немає....
В вас ще весна, що буде в літі?"
„Що буде, пані, я не знаю."

„Так зачекайте. Може вскорі
Забудете мене, мій пане,
Час і простір, це два докторі,
Що гоять і найглибші рани."

„На мою рану тільки ліку,
Що ваше слово, більш немає,
Або́ щасливий я до віку,
Або́ кінець мене чекає."

„Невжеж?... А може ви гуляли
Задовго трохи й без перерви,
І дві-три ночи не діспали
Тому в вас розгулялись нерви?"

„Ах що там нерви?... Кітка й мишка,
Якже люблю я цю забаву!
Скажіть раз: так, чи ні, і — кришка,
Пора скінчити раз цю справу.

Я не дитина, не дозволю,
Щоби ви з мене глузували,
Я не хробак, щоб ви ногою
Мене, всміхаючись, доптали.

Я чоловік і ви людина,
Обоє рівно гідні чести.
Рішаюча в життю хвилина,
А ми будем Бог зна що плести!"

„Дивіть, дивіть, яка раптова
Зробилась з вами переміна!"
„Бо я..." „Пустіть мене до слова!
У мині теж настала зміна.

Як довго гралися словами,
Так довго правду я скривала,
Тепер готова перед вами
Сказати, що давно бажала.

Мені ви, пане, не байдужні,
Я радо вас в життю стрічала,
І ваші наміри подружні,
Пощо скривати? — прочувала.

Я згідна руку вам подати
На долю і недолю, друже,
Та є у мене батько й мати,
Мені їх воля не байдуже.

Я одиначка, я їх око,
Їх ціль життя, я їх надія,
Невжеж могла би я жостоко
Нараз надію цю розвіять?

Вони старі. „Батьки і діти,“
Як відомо, відвічна драма,
Донька хотілаб в світ летіти,
Так з хати не пускає мама.

Донці поезія, романи,
Мистецтво, праця для народу,
А мати, як лиш ранком встане,
Біжить до стайні й огороду.

От так нераз буває, квочка
Кричить, як качата йдуть в річку.
Та час над „і“ поставить точку,
Пора нам погасити свічку.

Я, пане, не еманципантка,
Я лиш так трохи поступова,
І хоч не дуже то й педантка,
Та знаю, що це дати слово.

Ви того слова не бажайте
Від мене скоро, зараз, нині,
Не дам його — не проклинайте,
І даром не тужіть по мині.

Не все у світі так буває,
Як хоче наше серце, пане,
І не одно, що процвітає
Так гарно нині, завтра вяне.

Та, щоб там не було́, ми будьмо
Такими другами, як нині,
І тої ночи не забудьмо,
Як ми ходили по долині.

Як ми ходили і словами
Перекидались, ніби грались,
Я рада би, щоби між нами
Вони, як спомини, остались.

Не всім судьба, як рідна мати, —
Коли тебе нападе туга,
Яка розрада погадати,
Що маєш десь у світі друга,

Що друг цей думкою при тобі,
Що він про тебе памятає.
Правдивій приязні і в гробі
Кінця і забуття немає.

Тож дайте руку, будьмо други!
І — що нам світ? І — що нам люди?
Немає більшої потуги
Над ту, що криєсь в нашій груди!"

Подала руку, я устами
Припав до неї і — без слова
До хати ми пішли стежками. . .

Так закінчилася розмова.

ВТІКАТИ?

— Втікати?... А тож як?... Видиш ці дерева? — Він рукою показав на садок. — Вони, сказати, не з землі, а з моїх пальців повиростали. Як зимою буря зачне вихитувати ними, то мені так, як колиб гостець мої власні руки крутив. А збіже! Колись тут вівсик вівсика кликав, а нині жито, що вуж не перелізе. А сіножать, а худоба, а пчола!... Я на цій земли свої сили лишив, я тут своє серце зїв, а тепер кажеш: тікай!

Полинялі очи зпід навислих бровів устромив у свого зятя так, що цей голову над скриню понурив.

В хаті бреніли мухи і при грудях молодиці хлипала дитина.

— Війна. Ніби то перший раз цісарі воюють. А хібаж я їм своєї скіри під Кеніґрець не носив? Чого вони ще хочуть? Мені спокійна старість належиться і тиха могила, о там, о, де мої батьки лежать, щоби наші кости на страшний суд не потрібували з усіх сторін світа до купи збігатися.... Правда?

— Та воно ніби то правда, але світ тепер не на правді стоїть, а на кривді. Вішають наших за зраду, а як ворог прийде, то буде вішати за вірність. Хочуть нас вороги наші, як той ліс, вирубати і викорчувати, щоби тут своє насіння насіяти. От що! Тому — втікаймо! Потерпимо, поблукаємо по світі, а колись таки вернемо на цей ґрунт і буде він наш, а ми його. Ви, татуню, оцих маєтків і так не заберете до гробу.

— Фільософ! Вже то з вас молодих, як котрий словом рушить, то так, як здохле теля хвостом. Не заберу?! А щоб ти знав, що таки заберу. Наберу повні очи поля, села, цілої рідної землі, останні мої гадки будуть про них, — не заберу?! А когож я тут лишу, як не вас, а ви хто, як не я?... Фільософ!

Зять встав. — Татуню, не пора тепер на розмову. Будемо по дорозі говорити. Дивіть, як люде в гори втікають. Я, кажуть, не дурний, послухайте мене хоч раз, — тікаймо! Прийдуть Мадяри, повісять, о це вже хоч би й коршмар постарається, прийдуть Москалі, скажуть: Мазепинці, і теж нас по голові не погладять; як же ми тоді лишимо Марію і Петруся?

Оба зирнули на молодицю, що з дитиною на руках сиділа біля печі, як Богородиця в старім іконостасі.

— Яке їм життя, коли нас не стане? Вона ще молода, ще нічого собі, а тут тільки диви, як нахлине вояків, ніби тих кабанів...тьфу! — і він махнув рукою.

Старий ще раз глянув на доньку і внука і відвернувся до вікна. Від його широких плечей потемніло в хаті.

Чути було, як скрипіли ворота, іржали коні, торохтіли вози.

Село заворушилося, як муравлисько.

На майдані, перед урядом громадським викрикувала „навіжена Ксенька“: „Не мають що робити тай воюють! Звоювалаб їх сила Божа!... А ви — тікайте! О, тікайте, як зайці перед хортами.... Господарі, ґазди превелебні! Ксенька хвоста не задре разом з вами. Бо й пощо мені втікати? Голий розбою не боїться. На мене вже й чорт не злакомиться, не то Москаль. Хібаб му сліпаки на верх повилазили....“

Ніхто її не слухав.

У стайнях худоба жалісно ревіла, ніби просила, щоб її без догляду не лишати.

Чепіль повернувся від вікна на хату.

— Збирайтеся!

— А Ви?

— Нім зладжу віз, щоб були готові!

На порозі спотикнувся, мало головою об одвірок не луснув.

— Ігі!

* * *

Як коней вбирав у півшорки, то приговорював до них: „А справуйтеся добре. Де треба, спішіть, де треба, спокійно стійте і не полоштеся, бо тепер такі часи, що на всяку всячину треба дивитися. Доньку, внука і зятя привезіть назад. Памятайте! А мене ви вже в остатну дорогу мабуть не повезете.... Ого!... Бог святий знає, як воно буде, та не буде так, як годиться.... Ну, ну, не шарпай мене за рукав, бо розірвеш.“ — І поплескав коня по гнучкій, лискучій шиї.

* * *

Семен з Марією відсунули у ванькири стару, ковану скриню. Відважили дві дошки в долівці і відкрили мощену яму. Туди поскидали звої полотна, одіж, кожухи, всі статки, яких годі було з собою забирати. На верх ішли книжки.

— Маріє, а воніж не потухнуть? Шкода таких гарних книжок. Ми їх з тестем зі Львова з кождих зборів привозили. Скучно буде без них.

— Чи без одного буде нам скучно, Семене! Та чей же Бог дасть, що за який місяць вернемося назад.

Кажуть, тепер війна не може довго тривати. Куль не стане.

— Коби то, — та мені якось инакше здається.

Дошки назад моцно прибили і скриню на своє місце присунули. Ванькир замкнули на ключ. З привички, бо знали, що перед такими розбишаками, які тепер ішли, замків нема.

Ще не скінчили збиратися, як заїхав віз.

— Ну виходіть там! — гукнув Чепіль.

Але вийти не так то легко було, як сказати.

— Можеб ще тую тарілку забрати? Диви, яка гарна, поливана! Ти мені її аж з Кутів привіз.

— Та бери!

— А як же ми без образів будемо? Візьму Матір Божу Зарваницьку. Може вона від нас яке лихо відверне.

— Забирай!

— А харчів, чи не мало нам буде? Там може навіть і кукурудзи не садять.

Набрали більше харчів.

А потім попросили батька, щоби ще в хату зайшов.

Послухав. Випили по чарці, закусили хлібом і сіллю і посідали на лаві, як на відлеті птиці.

Нараз встали, поклонилися стінам на всі сторони світа і вийшли.

О якіж тяжкі ті чоботи хлопські!... Як з заліза.....

* * *

Батько з донькою сіли по середині воза, де менше трясе. Семен взяв віжки до рук. Перехрестив коні батогом і рушили з місця. Підручний спотикнувся, та він його не вдарив, як звичайно. Німина мабуть теж щось розуміє, може щось прочуває.

Дитина плакала: ніби казала, — куди ви мене везете? Я там не хочу!

Марія зацитькувала її, а сама з жалю аж умлівала.

Батько сидів похмурий, як осінна ніч.

Не говорили до себе, ніби щось злого зробили.

Що діялося в селі, того й на воловій скірі не списав би.

Їхали скоро, щоб не бачити.

Та здавалося їм, що дорога стогне, що коліс щось хапається і не пускає.

За селом, на скруті мусіли спинитися.

Натовпилося богато возів, ніяк було переїхати.

— Або їдьте, або возьміть на бік! — гукнув Чепіль.

— Ая, їдь! А подивіть, яка там кумедія! — Відповіли йому.

Поставали на віз і дивилися.

Посеред дороги стояв Олексій, Божий чоловік, і проповідував. „Куди їдете, люде! Їх ідуть визволяти, а вони втікають чортові в зуби. Кажу вам: завертайте! Нікому волос з голови не спаде. Спаситель наш гряде, уготовім йому дорогу, щоб не назвав нас рабами негідними.... Завертай кажу, а то голову розторощу!

І підняв якусь ломаку і вимахував нею від рова до рова та полошив коні.

— Та чого ви стоїте, — каже Чепіль, — та слухаєте дурного. Возьміть його на бік тай їдьте!

Потащили Олексія геть на окіп і вози рушили в дорогу. Але ще вони і гонів не вїхали, як він уже знов стояв там, де перше і чекав на нових утікачів, щоби їм ту саму проповідь говорити.

— Щоби хоч лихий якого жандара не надніс, — каже Семен, — а то повисне невинний чоловік.

— Може й невинний та дурний, коли дав собі голову білим царем закрутити та ще других з толку зводить!

— Кождому вільно свою гадку мати, — конституція.

— Де твоя конституція, сину!

* * *

Як виїхали на першу гору, Чепіль не витримав, озирнувся. Побачив село в долині, ціле в садах і городах. Сади аж угиналися від овочів. Соняшники серед городовини, як лелітки на вишивці, вилискувалися до сонця. Копи стояли густо, а стерня була, як щітка. Пахло зерном і землею.

І побачив Чепіль свою власну хату, найкращу в цілім селі. І побачив грушку, під котрою з покійною жінкою в суботу, по роботі на відпочинок сідав. І побачив криницю, котру сам викопав і з котрої вода смакувала йому краще найсмачнійшого меду. Над криницею

журавель витягав свою шию гень понад стріхи високо-високо, ніби хотів побачити, куди то його господар поїхав....

— Гов!

— А ви татуню, куди?

— Я щось забув. Коло Червоної коршми станете на попас. Може я вас навпрашки догоню.

Знали, що батькове слово тверде. Сказав — так і буде. А до того гадали, чи не забув гроші. Ніхто не знав, де він їх ховає.

Пішов....

* * *

Коло Червоної коршми возів, як на ярмарку.

Шинкар пиво й горівку розносить і бере більше як звичайно. Золото окремо ховає, здачі не дає, — дрібних не стало.

— Що воно буде, як ви гадаєте Семене? — питають Чепілевого зятя.

— Як би я знав, то може дома сидів би. Як би був такий, що знає, як тая війна скінчиться, то йому більше нічого і не треба.

Якийсь незначний чоловічок вже може сотний раз нині толкує: ,,Москаль до нас на кутю прийде, а ми до нього на паску. А на Зелені свята зійдуться цісарі на границі і зроблять мир. Як було перше, так і дальше буде, тільки хрещеного народу богато убуде. Ой, богато!...

Жінки зітхають і втирають сльози. Розказують собі, як їх хата, ніби руками тримала, як хрести кивали на них, щоб не їхали, як ревіла худібка і кільки котра полотна лишила, щей недобіленого.

— Не слинь! — гукає котрийсь на свою. — Ще дощу накличеш, а нам ще лиш того бракує.

Ті, що попасли й погодували коней, їхали дальше, а нові надтягали.

Семен чекав на тестя.

Постелив жінці на возі, накрив її, а сам видивлює очи на шлях. Нема.

Ніч ясна, але зимнава. Перші листки облітають з дерев. Ліс ніби щось шепче.

Якась трівога обхопила Семена. Чи не сталося що з тестем? Він чоловік мудрий, але завзятий. Нікому не уступить. А нині, поли втинай і втікай! Нині треба, як той лис хвостом крутити, — і поклонитися, і дурним прикинуться, і не один гріх на свою совість взяти. А Чепіля і війна не переробить.

„Не лишу його в такій лихій пригоді," рішив Семен і збудив жінку.

— Вважай на віз і на одного коня. Другим поїду в село. Пошукаю батька.

— Не барися і приходіть оба!

— Будь спокійна. Я чортові в зуби не полізу. Ворог ще десь далеко. Ні луни не видно, ні стрілів не чути. Бувай здорова!

Поїхав.

* * *

Перед селом погадав собі, що коня треба лишити в стебнику, бо пішки якось пересунешся, а кінський тупіт серед тихої ночи далеко й широко лунає.

Так і зробив.

Стебник стояв у ярі, над потоком. До нього навіть дороги не було, тільки стежка бігла між полями.

Казали люде, що на тій стежці чорний баран пасеться, хованець Чепіля, його богацтв пильнує. Ніхто туди не ходив по ночах, бо кому стежку цей баран перейде, тому добра не буде. Семен сміявся з того і нераз навідувався до стебника, чи все в порядку.

Взяв коня за вуздечку, веде.

Прийшов, хоче відчинити двері, не подаються.

Підважив плечем, ще раз і ще раз, — не йде.

— А який там чорт не дає мені і тут спокою? — почув низький, жіночий голос.

Пізнав голос Ксеньки.

— Відчиніть! Це я.

Відсунула підпору: — Т-с!

— А Ви тут що?

Приложила палець до рота: — Т-с!

— Та кажіть бо!

— Т-с!

— Здуріла жінка. Кажіть, що в селі, — чи не бачили старого?

— Бачила і більше не побачу!

— Не морочте мене, розказуйте! Впилася баба, чи що....

— А вжеж що пила і зілля піддала. Та в мене зілля проти зілля було, а в них ні. От що! Попилися. Один і каже: „ходи зі мною, молодице.“ А я йому: „Хоч ти мені і трийцять тисяч міліонів давай, так не піду.“ „А то ніби чому?“ „А тому, що ти поганий, в тебе ніс наопоперек, а очи напоздовж.“ „А тож як?“... „Подивися в калабаню, то й побачиш як“.... А він тоді до мене: „Відьма!“ А я до нього: „Відьмак! Ось тобі як!“ ...

Взяв Семен Ксеньку за плечі аж кости захрупотіли.

— Не дурій, а кажи, що сталося з моїм тестем!

Випулила на нього очи, ніби її хто з твердого сну збудив.

— Скажу, синоньку, скажу, але перше треба двері підперти. А як би хто двері виважив, то під девятим вуликом потайник є, аж до каміньоломів веде. Ти не знав, а Ксенька знає, Ксенька все знає, бо Ксенька чарівниця.

Підперла двері і потягнула його до повітки, де була постіль і невеличка піч. Шепотом стала говорити.

— Як ви поїхали, гадаю собі; треба йти до Чепелів, і так свого кута не маю. Допильную їм хати, обійду худібку, подякують, як вернуть. Розпалила я в печі, зварила якусь вечерю, припрятала, така я широка господиня, що ну! Аж і Чепіль прийшов.

— А тиж тут як?

— Так, як бачите.

Розповіла я йому, а він і каже:

— Ну то й гаразд. Оставайся!

Повечеряв і пішов до світлиці. Мені казав сидіти в челядній.

Куняю я на лаві, а все мені здається, що щось воно буде, що ворог прийде. Розумієте. Аж чую ніби старий до когось балака. Наслухую. Ніби молиться. „Дав ти мені, Господи, чесно вік звікувати, дай і без сорому вмерти....“ Нараз:

— Ксенько! Ти спиш?

— Ні, — кажу, — і йду до нього.

Сидить на лаві, рушниця коло нього, знаєте, тая, що нею диків на своїй бульбі стріляв. Дивиться так якось грізно, незвичайно.

Стала я біля дверей.

— Слухай! каже.

— Слухаю.

— Як би зі мною щось сталося, то підеш до стебника. Там під третім вуликом, від дверей на ліво, вириєш ямку, так може на пів ліктя. Візьмеш, що там буде, сховаєш за пазуху і побіжиш до Червоної коршми. Застанеш їх, віддаш, а не застанеш, то питай людей, куди поїхали, і доганяй. Десята часть тобі, за труд і вірність, а решта їм. Та ще скажеш, що благословеніє моє їм на дорогу посилаю. Зрозуміла?

— Щеб то ні!

— А тепер можеш йти спати. Тебе тут не треба.

Пішла я. Але не сплю. „От чоловік, — гадаю собі. — Яка я нікчемна, ніби ворожка, ніби пієчка, що я таке? А він мені свої маєтки довірив. Добив він мене тимі Слідиб я його цілувала, на край світа пішлаб, кудиб . не казав. Плачу....“

Аж нараз: „Ту, ту, ту!“ — вони!

Позлазили з коней, добуваються.

— Відчини, а то виважимо двері!

Тихо.

— Відчиняй, сякий такий сину!

Тихо.

— Не хочеш по добру, так на тобі! — і посипалися кулі в двері.

Кинулася я до світлиці і одна мені по при саме вухо, як той чміль прожужжала. Входжу, а старий з рушницею вже коло вікна. Відчинив кватирку.

— Я тую хату збудував і поки я живий, ворог до неї не ввійде!

Примірився і — грим! і — грим! і — грим!

А стрілець був добрий. Таких тепер нема. Ні одна куля не хибила.

Остатну для себе лишив.

І тая не завела....

* * *

Що дальше — не потрібую казати.

То був хлоп, то був господар, то був лицар!...

ЯК ПОВЕРНЕМО.....

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

Хто введе нас у старі пороги,
І з дороги нам обмиє ноги?

Хто постелить білую постелю,
Що не треба й пишного готелю?

Бо невжеж є де така арома
Квітів, меду, мрій і снів, як дома?

Бо невжеж де так солодко спиться?
Плещуть хвилі, збіже колоситься,

В житі сині зацвілú волошки,
Небо ясне, хмар ніде ні трошки.

Йдеш кудись, — куди? До щастя брами.
Гей нема, нема, як в батька й мами.....

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

На руїні бовваніє комин,
Притулився до його сірий спомин,

Притулився і гірко, гірко плаче,
На могилі чорний ворон краче.

Чорний ворон, а туга чорніща,
Це подруга наша найвірніща.

Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

*

У городі черешнí і вишні
Пригадають мрії нам колишні,

А розцвилі рожі і лелії
Пригадають літа молодії.

І вітрець зашелестить листками,
Стрепенуться дерева гильками,

І посиплеться з них квіття біле
На волосся з болю побіліле.

*

А на полі кожна нива, грядка,
Кожний міст, на річці кожна кладка

Стануть нас несміливо питати:
„Чи ви чули, як грали гармати?

Чи ви чули, як верби скрипіли,
Як хати в ночи палахкотіли?

Зойк, що птах не міг на хату сісти!“
Чи ми чули?... Щож нам відповісти?

*

І будуть питати нас могили,
По яких дорогах ми ходили?

По яких дорогах бездорожних,
По чужім болоті, чи по рожах?

І будуть могили нас питати,
А ми чóла вділ будем хиляти,

Нище, нище як під вечір тіни,
Як головні посеред руїни.....
. . . . . .
Як повернемо колись до хати,
Хто нас вийде в брамі зустрічати?

По легкім туркоті повозу пізнав, що з мурованої дороги звернули на полеву.

По обох боках филювали дозріваючі збіжа.

Останні відблиски погасаючого сонця ховзалися по легких филях житного й пшеничного колосся.

Хвилину можна було пізнати, жито по сріблистім, а пшеницю по золотавім відблиску, але незабаром і тая ріжниця розплилась в зелено-фіолєтнім тоні, як краска на малярській палєті.

Починалася ніч. Спокійна, підгірська, літна ніч, вдумчива й поетична, повна своєрідного настрою, якого годі шукати в инших, чужих краях.

Стрикали пільні коники і в ровах покумкували жаби.

„А ось і двір!“ — сказав візник, показуючи батогом і перервав задуму подорожного.

Цей глянув в напрямі батога.

На право, яких кількасот метрів перед ним, стелився синявий туман, а з того туману знімався білий будинок, якого контури злегка зарисовувалися на тлі мягко-темного лісу.

Зза ліса виринав місяць у повни.

В дворі лиш у кількох вікнах світилося і тільки з одного комина снувався дим місяцеві просто під ніс.

„Буде погода,“ — сказав візник і скрутив в липову алєю, довгу, але щербату, бо деяких лип бракувало.

Брама до двора була відчинена.

Обїхали великий муравник і спинилися перед ґанком. Чотири високі й доволі грубі стовпи виростали з камяних сходів. За стовпами, досить глибоко були скляні двері.

Зігнутий в чотири погибелі чоловічок підбіг до повозу і глянув гостеві в очи.

Цей спитав: — Пан управитель дома?

— Ще нема. Прийшла депеша, щоб завтра зполудня вислати на залізницю коні.

Пан управитель просять, щоби на них підіждали.

— А переночуєте мене?

— Розуміється. Покоїв маємо богато. Двір майже пустий.

— Ну, то й гаразд.

Старий, досвідний лакей легко взяв гостя попід рамя і поміг йому вилізти з високого, фякерського повозу.

— Прошу вважати, бо тут шість сходів. Так, ми вже на ґанку, а тепер я піду по ліхтарку.

— Не треба, зайдемо і без свічки, маю добрі очи.

Перейшли кілька кімнат освічених зеленавою місячною позолотою, аж служачий спинився і сказав:

— Тут, може, ласкавий пан дозволять розгоститися.

Засвітив лямпу, на високій бронзовій підставі, мабуть одно з перших того рода світил, привезене зі світової вистави у Відні, і вийшов.

За хвилину вернув з валізою.

— Спасибі вам, — не знаю, як на імя....

— Ксаверий.

— Спасибі вам, Ксаверий, — сказав гість, розглядаючися по кімнаті, в котрій мав провести нинішну ніч.

— Що пан позволять на вечерю? З дробу може бути що завгодно.

— Що кухар подасть, те й буде, але склянку горячого чаю випю радо.

— Слухаю пана.... і як тінь висунувся з кімнати. Був малий, мав великі сиві бокобороди, ходив, як на пружинах. З хребта звисав йому фрак невловимої краски і теліпалися блискучі ґузики з пятипалковими коронами.

В кімнаті було сиро. Як звичайно там, де довгий час ніхто не мешкав.

Гість повів пальцями по столі і дивувався, звідки й тут береться порох.

Потім оглянув образи і підійшов до дверей.

Вели до малої, ошкленої веранди з повялими квітками. Видко, не було їх кому пильнувати. Взагалі будинок подобав на зачарований двір. Паркети скрипіли, двері співали, годинники розказували якісь незрозумілі казки. Крізь відчинені двері до сусідного покою видно було, як портрети моргали до себе. На одному, якийсь здоровенний добродій, з підголеним чубом, здвигав раменами, і ніби питався: „А він тут чого?“

Чого?... Цей маєток мають парцелювати. Хоче купити собі декілька морґів і двір, щоб мав де з родиною провести час літного відпочинку.

Була це здавна його улюблена мрія. Місто виснажує чоловіка, робить його подібним до паперового цвіту, без

ароми і без привабу життя. Дійсно, мешканці міст, особливо великих, шукають радости не там, де треба, а куди їх тягне уява. Їдять хліб, але не знають, звідки він береться, діти часто не бачили збіжа на очи і не знають що жито, що пшениця. Невжеж воно добре і здорово? Ніяк ні! Мрії Рескіна й Куліша про хуторний устрій мають богато дечого доброго за собою. Поки був молодий, не думав проте, але тепер, як пятьдесятка за плечима, чує, що мати природа гнівається на свого марнотратного сина. Треба вертати до неї, як не на все, то хоч на два-три місяці що року, тоді, як вона в повному розцвіті своїх невмірущих сил.

— Вечеря на столі! — почувся голос Ксаверого, що стояв у широко відчинених дверах до їдальні, випрямлений як свічка, в чорному фраку і в білій краватці. Бокобороди ніби нарочно розгорнув, щоб видко було білу краватку і чистий перед сорочки.

Хрустальний павук освічував круглий стіл, на котрім стояло одно накриття.

Гість сів, білу скатертку положив на коліна і, набираючи страву з півмиска, котрий йому подавав Ксаверий, спитав:

— Пан і пані давно виїхали за границю?

— Ще весною.

— А коли вернуть?

— Невідомо. Тут тепер управитель господарює, а властиво — ліквідує.

Останнє слово вимовив з жалем.

Про тую ліквідацію говорили недогарки свічок у павуці і порохи на меблях і тюлеві занавіски при вікнах, на котрих навіть не дуже то вправне око могло пізнати сліди тютюнового диму.

Тільки цвіти в японській вазі серед стола були свіжі й розкішні, як би їх ця ліквідація не торкалася.

Були вони тут одиноким живим і привабливим явищем, бо від усього иншого дихав смуток минулого й пережитого, — не виключаючи і Ксаверого, хоч мав фрак і білу краватку.

— Ксаверий довго служить?

— З діда прадіда. Тут я зріс, тут гадав і вмирати. А тепер....

Не докінчивши речення, змінив таріль і подав солодке.

— Ви не потрібно зготовили таку вечерю. Маєте знаменитого кухаря.

— Колись тут усе, можна сказати, було знамените.

— Колись?

— Так, бо тепер богато змінилося. Тепер головна річ — столиця і заграниця, а про рідне гніздо ніхто не дбає, тому до нього летять чужі птиці.... Може я собі за богато позволив сказати, вибачіння прошу.

— Нічого. Яж вас питав, бо не привик мовчки їсти.... Вина не наливайте. Не хочу. Випю горячого чаю. Другі по чаю заснути не можуть, а я не сплю, як його не випю.

— Я знов, як дозволять пан сказати, люблю до подушки чарку полинівки. Без того погані сни маю, як ось ніби мене покійний пан за ухо тягне, або дід нинішнього дідича каже замкнути в ледівні, бо й таке колись бувало.... Кождий чоловік, як лікарі говорять, має свою „конституцію".

Присунув гостеві під руку столик з шипучим самоваром і з великого, старосвітського чайника налляв свіжо запареного чаю.

Сам, як тінь, висунувся до другого покою, де дівчина стелила гостеві ліжко.

— Ти навіть ліжка постелити не вмієш!

— Та чому?

— Або я знаю чому, — досить, що не вмієш. Перину треба добре зрухати, подушки мають стояти отак, о!... Ви, баби, нарід ні до чого. Шиєте тисячі літ, а таки так, як кравець вшиє, жадна з вас не потрафить. Так само з варенням. Що кухар, то кухар. Ви тільки до одного здатні, хлопцям голови завертати. О, це ви вмієте раз добре.

Говорив шепотом, але гість чув тую розмову.

Добра вечеря, гарний чай і полемічка старого Ксаверого на тему жіночих здібностей розвіяли його надто ліричний настрій.

Запалив „трабуко" і вийшов на веранду. Обвіяв його холод літної, гарної ночі, по якій сподівався погідної, теплої днини.

Запущений парк, широкі алеї, над верхівям дерев зорі, а на стежках меріжки місячного сяйва, все воно було несказано звичайне, а разом із тим якесь таке

поетичне, що наш гість, не дивлячись на свою пятьдесятку, став піддаватися чарам тієї ночі.

Посеред парку був невеликий став. Верхівя дерев сипали на воду місячну позолоту, а вода посилала їм свою легку мраку. Було тихо, ні листок не ворохнувся, ні квітка не задріжала і парк нагадував заворожений город у казці про сплячу королівну.

— Цей парк міг би теж дещо розказати.... Скільки тут грудей зітхало до місяця в таку ніч, як отся, кільки притишених розмов мішалося з шелестом перших пожовклих листків. Де вони нині, ті уста, що такі солодкі слова шепотали, ці ніжки, що ледви доторкалися піском висипаних стежок?... Суєта суєти! — Треба йти спати. Усьому прийде свій час на сон.... Добраніч!

І вернув у їдальню.

Ксаверий чекав тут на нього.

На нічній шафці горіла нова свічка, стояла склянка з водою і пишався незвичайної форми дзвінок.

Ксаверий хотів позачинювати двері від сусідних покоїв.

— Лишіть. Люблю богато воздуху.

— Я тому, бо двір пустий, шиборне миш і здається, не знати що. Часом десь з вечера залетить лилик, притулиться до якої шафи, а в ночи зачне літати. Ще збудить пана.

— Нічо страшного. Чи раз мене будили. Добраніч вам!

— Доброї ночі бажаю покірно.... А як би чого панові треба було, то прошу тим дзвінком задзвонити. Встану.

І вийшов.

Гість підійшов до ліжка. Було велике, вигідне, мягке, тільки постіль чути було не фіялками, ні резедою, а пранням. Глянув на дзвінок. Такий самий показували йому колись в однім заграничнім музею як велику рідкість. Дзвонар, видко, горячий католик, на його крисах вирізьбив цілу сатиру на дисидентів, навіть не дуже то приличну.

„Цим дзвінком можна би й голову розбити," — подумав собі, сідаючи на канапу.

„Вигідна. Не ти до неї, а вона до тебе притулюється, хоче тебе взяти в свої обійми. А робить це не так нахаль-

но, як теперішні „клюбзеслі“, знає міру, і не така безугарна, як вони.... Люблю старі меблі, особливо бідермаєр, та ще віденський.

І одяги тоді були куди гарнійші від нинішних, особливо мужеські. Наші нинішні одяги, ні то вигідні, ні гарні. От мішки. З того боку жінки мають над нами перевагу, вони вдягаються гарнійше, це і Ксаверий мусів би їм признати....“

Повіки насувалися на очи, а думки не хотіли йти спати.

„Як дивно! Цей двір тягне мене до себе, ніби старий знайомий. Невжеж би?“

І пригадав собі, що його предки по батькові й по мамі були теж колись великими панами. Збідніли в Наполєонських часах. Батько позбувся останніх шляхотських традицій, був демократом, а він пішов слідами батька. Важкою працею добився імени і придбав дещо гроша. А тепер захотілося йому хоч літом мешкати в дворі. Чому? Невжеж відзивається в ньому аґрарій?... Можливо. Пригадує собі шкільні часи. Як бувало прийде весна і побіжать з горбів перші потічки зі стопленого снігу, то щось його від тої книжки ніби кліщами тягнуло в поле й казало: „Ходи! Будемо орати, сіяти і слухати, як жайворон співає.“ Щось подібного говорили до нього нині ці стіни. „Вертай до нас, приведи тут своїх дітей, верни нам життя, як колись було.“ „Алеж це смішно! Він якраз порвав з тим давним життям-світом, хоче нового, буйнійшого і куди кращого.... Сентіменти!“ Смішні сентіменти. Загалом тут богато смішного. Перший Ксаверий. Як він вдягнений. Невжеж тут треба фрака? Як ходить, як говорить, як бородою трясе, — ніби вертепна кукла. Куклу зробили з живого чоловіка і тая кукла плаче, що їй назад хочуть привернути людську подобу. З яким жалем вимовив він слово „ліквідують....“ А всеж таки тут гарно. Щоб тільки добити торгу з управителем. Такий великий парк. Може діждеться хвилини, коли по цих тінистих алєях бігатимуть його румяні внуки. Веселим щебетом виполошать останні тіни минулого і буде тут соняшно, весело, ясно....

Вдивився в поломінь свічки, в очах затанцювали семибарвні круги, які ширшали, ширшали й незамітно переносили його в зачаровану країну сну. Канапа при-

тулилася до нього ще блище, сердитий пан на портреті підніс палець до надутих губ і звертаючись до свого мальованого товариства шепнув: „тс!“, місяць сховався за хмару.... заснув.

Тільки з вази на столі в їдальні пахощі свіжо зірваних квіток мандрували по тихих покоях.

* * *

— Цей дзвінок, то не є така невинна штука, як кому здається. Го-го!... Було воно так. Старий пан, дідо нинішного дідича, лежав хорий на подаґру. Я її не мав, не знаю, що воно за хороба, але говорять, що дуже болить. Пан не привик був терпіти, — кричав, сердився, навіть лікаря хотів бити. А обслугував його козачок Петрусь. (Це ще за панщини було, бодай не вертала!) Мале, синьооке з жовтими кучерами, як тії волокна, що їх кукурудза пряде. Видали?! Все він був перестрашений, все йому чогось руки тряслися. Раз, серед ночи, пірвали пана болі. І теплі подушки давай, і баньки клади, і гірчицю грій. Петрусь з ніг валиться. „Капель мені, капель хутчійш, чуєш! ти!“ — Петрусь відчинив аптичку (так отсю шафку звали), вишукав плящинку, взяв ложку, числить: „один, два, три, три...“ „Діяволе, як ти рахуєш? Ти мене отруїти хочеш, — стій!“ Петрусь хотів плящинку від ложки відняти, рука задріжала — тарах! Каплі розлились по паркеті. Пан зірвався, вхопив дзвінок і пустив його просто між двоє отсих перестрашених очей. Дзвінок був сильнійший від хлопського черепа. Розбився не дзвінок, а череп. І перестав Петрусь боятися пана, перестали йому руки трястися, вже його тепер ніхто по десять разів одної ночи не будить, вже він вольний.... О тут, о, коли пан дозволять побачити, видно, як відлупився мур.... (старий відсунув канапу і показав відколупану стіну).... Що заклеять новою тапетою, то вона, гляди, й віддується, як на руці міхур.... Такий цей дзвінок, а дивитися на нього, так нічого, ніби гарна штука, навіть сміховита...

Але перейдім до великої салі.

Увійшли. Саля довга, лискучий паркет, біла стеля, стіни червоним шовком обиті. Здовж одної стіни шість вікон, усі до городу, під другою канапки і фотелі, а над

ними портрети. Видно не один маляр малював і не рівночасно, але всі покриті покостом з фабрики часу, з тої самої, що робить патину на мідяні криші церков, на бронзові статуї полководців і на прикраси ампіру.

— Отсей пан по середині, це воєвода, гордощі наших панів. Життя і смерть богато тисячів народу тримав у своїх сильних руках. Жорстокий був. Не одного на другий світ вислав, на те й воєвода. А дивак, що й розказати важко! Бувало спросить гостей на пир. Приїдуть, зберуться у їдальні, маршалок кождому його місце покаже. Чекають. Аж і воєвода входить. Стане при столі, коло свого фотеля, поведе оком на право й на ліво, а тоді з пістолєта у венецьке зеркало — грим! Посиплеться скло, кому й на голову впаде, пані йойкнуть, а він: „Витайте дорогі гості. Це вам на віват. Простіть, коли кого стрівожив!“.... Такий був.

Дама в гермелінах коло нього, це жінка воєводи. На право й на ліво від них їх сини й доньки. А отсі коло дверей в кутку (тут слуга нахилився до гостя, одно око прижмурив, як до стрільби і не без деякої іронії у голосі казав): — ці до фамілії не належать. Покійний дідич привіз їх із заграниці. Купив у якого торговця стариною, чим більше предків, тим краще — правда? Не даром же й Верґілій цілу поему написав, щоб Римлян вивести від Троянців. Мій рід теж не буденний, сказав нараз слуга і випрямився, як струна.... Ми з діда прадіда льокаями були. Прадід маршалком в отсьому самому дворі служив. Маршалок! Хе, хе, хе! Над службою і псами полководив. Хе, хе, хе! З ним теж раз пригода була. Щось раз панові стрілило в голову і питає: „Маршалку! А кілько в нас служби в дворі?“ „Сорок сім люда, прошу ласки вельможного пана.“ „Сорок сім?... Почислимо.“

Задзвонили і кругом ґазону уставилася ціла двірська прислуга, хлопи й жіноцтво. Рахують, — сорок шість, рахують ще раз і таки нема сорок сім. Пополотнів мій прадід, не знав бідака, що тая баба, що в комірці цілий день цукор рубала, як раз на кольки померла.

„То ти такий маршалок! — гукнув пан, — то ти так свою службу робиш!“ — і кивнув на гайдуків. „Випороти його!“

І випороли маршалка.... Маршалок!

Але позатим нарікати на свого предка не можу. Була це „перзона“, — його хоч би й на королівський двір посилай, сорому не зробив би. Розумів своє діло, а діло наше не легке, ой не легке, прошу пана!

— А чий це портрет? — спитав гість, показуючи на гарну паню, кокетливо всміхнену, зі шнурком перел на рожевій, лебединій шиї.

— Це наймолодша донька воєводи.

— Гарний малюнок. Хто його робив?

— Кажуть — Бакчіяреллі, але я при тім не був, ручатися не можу, може це твір котрого з його учнів, бо сам він лиш короля та королівських дам портретував. Кажуть, що модель був кращий від портрету. Я тої самої гадки. Може пан порівнають?

— Що ви це? Вонаж померла, заки я на світ прийшов.

— Та воно так, а всеж таки, коли пан цікаві, то можуть побачити її. Треба лиш положитися спати в сусідній кімнаті на отомані. О дванайцятій годині вона злазить зі стіни і чистить паркет.

— Жартуєте!

— Деж би я смів. Говорю сущу правду. Підіпне шовкову сукню, на білі сапянці падіне щітки і чистить, чистить поки не запіють кури. І не всміхається тоді, так як на портреті. Прижмурить очи, закусить губи і чистить.

Соромиться, бо на неї ціле товариство зі стін глядить.

— Що за диво!

— Не диво, а кара, прошу ласки пана, а за що така кара, я можу розказати. Отож служила раз у дворі дівчина чудової вроди, ще краща від самої ясної панянки. А до панянки приїздив стольникович, женитися хотів, тільки воєводи боявся. Панянці подобався панич, а паничеві покоєва в око впала. Запримітила це панянка і стала знущатися над безталанною дівчиною. Казала себе чесати і драпала її, як кітка, казала шити й голкою в груди колола, казала чистити паркет і щіткою по голові била. „Щоб мені цей паркет був, як зеркало, щоб я в ньому могла побачити себе.“

Дівчина чистила й чистила, а всеж таки, що зеркало, то не паркет. На тім паркеті вона собі ножем отак — о (тут зробив рух, що нагадував гаракірі) і — кінець. А панночка мусить по ночах паркет за неї чистити, бо

кара, прошу ласкавого пана, все таки мусить бути, як не за життя, то колись.... Може пан скажуть на другу ніч на отомані собі постелити?

— Ні, дякую вам.

— Чи маю й про других говорити?

— Ні!

— Так може підемо дальше?

— Ходім.

І переступили поріг.

— Це гостинна, — почав наново служачий. — Меблі змінялися разом із модою. Отсі, що тепер, куплені за гроші, які пан одної ночи виграв у карти від свого сусіда. Сусід зарізався бритвою. Властиво, голився, рука задріжала і бритва перетяла головну жилу. Нещасливий припадок. „Я ніколи не сподівався, — казав тоді наш пан до пані, — що Томаш такий неуважний. Здавалося чоловік зрівноважений, спокійний, аж нараз такий припадок.“ А паня: „Дівчата, коні й карта, — чорта варта.“

Пан засміявся на ціле горло, а пані пішла до своїх покоїв. Вона тих меблів не любила. Бувало, як мусить вийти до гостей, то сяде на крайчику фотелю і тільки жде, щоб піти собі геть. За те пановий здоровий регіт лунав нераз по отсім покою. Він любив сидіти в тім, о, фотелю і курити люльку, як баша. Тут і з ним стався припадок, але це вже пізнійша історія. Я про неї розкажу панові, як обійдемо другі покої. А тепер побачимо, щось секретного, про що лиш домашні знали.

Тільки прошу вважати, бо тут три сходки в долину.

Зійшли, відчинили ще одні двері і служачий засвітив свічку. Темничка без вікна, лиш тапчан, клячник, а над ним образ Матери Божої. Старий слуга добув хустину, обтер нею чоло й очи і говорив дріжачим голосом: „Туди увійшла панна Ґертруда, як рожа, а вийшла сива, як голуб. Три роки пересиділа нещасна. За що? — питаються пан. Звичайна історія. З лісничим утікала.

Той лісничий, то був волинський дідич, що в повстанню маєток стратив, мусів утікати і дістав лісничівку в нашого пана. Кращого мущини я не бачив ніколи. Панна Ґертруда любила ходити по лісі з книжкою у руках, з Вальтер Скотом. Так вони й пізналися, полюбилися, а що любов була безнадійна, змовилися втікати. Хтось доніс до двора, вислали погоню, счинилася стріляни-

на, він згинув від кулі (теж-нещасливий припадок), а її привезли й засадили оттут. Вийшла щойно тоді, як з нашим паном стався нещасливий припадок. Та об тім я обіцяв розповісти пізнійше. А тепер перейдемо до канцелярії.

Ця канцелярія, то була спора кімната обставлена шафами й обвішана сідлами, вуздечками і всіляким ремінням. В куті стояли міхи з зерном, а на них клітки й ліхтарні всілякого фасону. Коло величезної скіряної канапи стояла колєкція цибухів і палиць, а над канапою пишалися стрільби і нагайки. Ці останні моглиб були стати прикрасою навіть славного судового музею в Нірнберзі. Скіряні й дротяні, з цвяшками і з кульками, великі й малі. Показуючи на одну, казав старий слуга: „Такою як по спині лизнули, то памятав до самої смерти.“ „Пусти хлопа під стіл, то він лізе на стіл, — говорив бувало пан, — не тримай його добре в руках, то він тобі до горла добереться.“ „І тримав, — добре вмів тримати! Отими залізами прикручували руки, а тими“...

— Дякую Ксаверому! — перервав йому гість і підійшов до вікна.

Вікно було мале і високо від землі, щоби хто не закрався, бо в канцелярії стояла також каса.

Перед вікном стелився зелений муравник, шуміли корчі, а в корчах стояла ледівня. Перед ледівнею груба, дубова, стара, аж чорна лава.

— Тая лава, прошу пана, називалася „кобила“. Там, де ледівня, стояла колись мандаторія. Мандатор судив людей. Час був дорогий, суд відбувався скоро. Вивели, поклали на кобилу і били. Двох гайдуків тримало винуватця за голову і за руки, а третій валив. Били, аж гомін від двора відбивався. Пані втікала до свого покою і голову під подушку ховала. Міґрина, спазми, не виходила до обіду, а на завтра знов усе йшло своїм порядком. Пані добра була, милосердна, але щож вона могла порадити? „Я тобі до твого діла не мішаюся, а ти мені до мого не втручайся,“ — говорив пан, а як він сказав, так і було. Цікава річ, що як колись перед кобилою люди ногами землю збили, так вона й до нині не заросла травою, ніби навіть трава на тім місци рости не хоче.

Гість відвернувся від вікна і перейшов до другого покою.

— Тут звичайно мешкав учитель, або учителька, вчили дітей. Остатню спровадили з Німеччини. Висока, білява, горда. Діти слухали її і добре вчилися. Аж приїхав зза границі панич. Не знаю, чи так вона йому подобалася, чи тому, що на селі не мав що робити, досить того, що почав з нею романс. Але не на свою трафив. Не дала собі голови закрутити, зробила скандал. Не знаю чим той скандал був би скінчився, колиб одного ранку не витягнули були нашої учительки зі ставу, — неживою.

Відчинив вікно і показав на плесо.

— Іду я до офіцини, дивлюся, а на ставі, щось ніби коса. От, гадаю собі, щось мені привиділося, бо звідки би там взялася коса? Але ні, бачу, що коса, то виплине, то потапає, підходжу блище, а на воді ніби рука водні лілеї ловить.... Потопельниця.... Побіг я до двора, наробив крику і витягнули. О, бачать пан, о, підпливає рукав, видно пальці, о, о, волосся колишеться на филях... І так все, коли місяць у повні....

А тепер вертаємо до гостинної, тут, де стався припадок з моїм покійним паном. Було це зимою 1846. року. Певно пан знають, яка це зима була? Ну, отже! Аж до нас доходили глухі вісти про те, що діялося на Мазурах. Народ став зпід лоба дивитися на двір. Чекали якогось цісарського письма, дурнійші виговорилися, що зроблять те, що сталося у Горожані.

Донесли до пана і — почалося. „Я з вас, гайдамаки, девяту шкуру зідру!“ відгрожувався пан. Аж одної ночи, чуємо: в парку, якісь голоси; бренькіт кіс, огні... Що такого? Післали маршалка. Вернув ледви живий. Бунт, прошу ясновельможного пана. Хлопи обложили парк, поставили варту на всіх дорогах і кажуть, що живої душі з двора не пустять.

— До стрільб! Ми їх кулями розженемо, як встеклих псів!

Почула пані і вхопила пана за руку. Поки я жива, ти того не зробиш. Не хочу, не допущу!

— Так що? Чекати аж впадуть до двора і переріжуть нас?

— Божа воля. Їх і так більше. Треба по доброму пробувати. Пішлемо за парохом.

Якось вдалося козачкові пересунутися через варти в село. Прибіг парох і почав переговорювати з бунтарями.

Переговори тяглися по північ. А тимчасом пан, пані і ціла родина сиділи в гостинній, на тих меблях, що їх пан колись у карти був виграв. Пан, то сідав, то вставав, ходив як тигр по клітці і сопів.

Пані молилася перед родинним хрестом: „Прости нам, Господи, гріхи наші і помилуй нас!“ (Вона нашої віри була, зі старого українського роду походила і народ любив її.) Аж відчинилися двері і увійшов парох. Ніколи не забуду його. Високий, з великим чолом, синьоокий. Такий сильний був, що як ухопив рукою за колесо, то щоб найсильнійші коні, а стануть. Співав як соловій, а проповіди такі балакав, що народ з далеких сіл до нашої церкви прибігав. Не було такого, щоб не послухав його. Увійшов обсніжений і каже: „Слава Ісусу Христу!“ Всі кинулися до нього: „Спасителю наш!“ А він: „Ласкаві панство. Послухайте, що скажу і рішайтеся скоро. Знаєте мою прихильність до вас (пані Зофія приходилася йому своячкою), але знаєте, що і народ мені не чужий, я його пастир. Я обіцяв людям, що відберу від вас присягу, що виїдете з села і поки дідич живий, не верне туди. Маєтком буде управляти настановлений вами управитель. За те, що сталося нині, нікому волос з голови не спаде. Якщо ви годитеся на те, так присягайте.“ „Годимося!“ відповіли всі, крім дідича. „А ви?“ — звернувся парох до нього. „З огляду на родину мушу згодитися, але колиб жінка і не діти, яб з ними короткий процес зробив.“ „Отже прошу,“ — сказав різко парох і відібрав присягу. А тоді вийшов на ґанок і промовив до народу. Його голос лунав серед зимового вітру як військова команда. „Ручу вам своїм словом, що ціла родина виїде з села і поки пан живий, не верне туди. А тепер прошу, поводіться, як слід. Я відпроваджу панські повози поза наші границі, зі мною поїде той з господарів, котрого ви виберете зпоміж себе для контролі. Чи годитеся?

— Годимося! — залунало кругом і парох казав лаштувати повози, а сам вернув у двір.

Пані Зофія припала йому до ніг. Підняв її і посадив на канапі.

— Заспокійтеся. Це, гадаю, найкраща розвязка, якої тільки можна було добитися. Дітям і так треба ходити до шкіл, а що до маєтку, то я вже буду добре дивитися управителеви на руки.

Дідич ходив по покою і сопів.

— Дякую вам, отче кузине, — сказав, простягаючи до пароха руку. — Але це вимушена присяга.

— Що?

— Вимушена присяга, кажу. І не вжеж я звязаний нею супроти моїх власних хлопів, та ще роззвірених як тічня?

— Але я обовязаний перед ними, а ви передо мною! — відповів рішучо парох і очи його запалали на силу здержуваним гнівом. „Як чесний чоловік, ви повинні знати, що ваше поведення з селянами було гірше ніж погане, злочинне. До часу збанок воду носить, а той час і так довго тягнувся. Присяга, річ свята і ви її мусите додержати. А коли ні, справа буде між вами, а мною. Не гороїжтеся! Мене ви не настрашите. Мої предки були більшими панами ніж ви, перед фізичною силою я страху не знаю, а моральна перевага теж не по вашому боці.“

— Отче!

— Пане!

Очи їх стрінулися з собою.

В гостинній зробилося тихо. Ніхто не смів пари з уст пустити. Здавалося, що навіть годинник перестав тикотіти.

Аж дідич похилив голову.

— Отже?! — спитав священик.

— Ну, так.... вицідив крізь зуби пан і казав собі подати води.

А парох:

— І ще одно. Заки виїдете, мушу знати, що сталося з Ґертрудою.

— Це родинна справа.

— Я також, хоч і з далека, але до родини належу, а колиб навіть і не належав, то совість велить мені, щоб тая загадка була раз розвязана, мій пане!

— Води! Скорше, скорше води! Темно мені. Запаліть більше свічок!

Всі кинулися до пана і за хвилину він не жив. Стався з ним припадок, на тій самій канапі, яку купив за виграні в карти гроші.

Під вікнами почулися крики. Народ бентежився, чому не відїзджають пани. На ґанок вийшов парох.

— Пан не поїде. Він помер. Не вірите мені?

— Віримо, але якось дивно.

— Як дивно, то най двох найстарших ґаздів прийдуть і подивляться.

— Не треба, не треба. Най з Богом спочивають.

І розійшлися.

Як поховали пана, за трумною ішла Ґертруда, біла, як молоко. Всі гадали, що вона посивіла тої страшної ночи, коли з паном стався отсей припадок.

По похороні люде просили пароха, щоби пані не виїздила з села, казали, що вони знають її добре серце і що між селом і двором не буде тої пропасти, що перше.

Але пані не згодилася. Казала, що недаром цілувала хрест, щоб більше не вернути. Аж діти підросли і оженився найстарший син та перебрав маєток. Але тоді вже і панщини не було. І ціла тая пригода пішла в забуття, як не одно в світі; память наша коротка. Але є мабуть якась невидима книга, в котрій записують усе, добре і зле, щоб звести порахунки. В книзі нашого двора „debet“ було більше від „habet“. І тому він засуджений на запустіння. Маєток парцелюють, а щож варт двір без маєтку? Це вже не двір, а великий, бездушний будинок, невжеж воно не так?

— Мабуть, що так.

— Гадаю собі своїм дурним розумом, що справедливість якась мусить бути і що жаден гріх, жадна кривда не минає безкарно.

— Говорите, як священик в церкві. Але, правда .... того священика, про якого ви розказували, я пізнав з ваших слів.

— Невжеж?

— Так. Це був мій дід.

Лице Ксаверого видовжилося і закамяніло з дива.

— А Ґертруда....

— Панна Ґертруда, — повторив слуга і очи його стали рости, рости аж до розмірів двох шиб у вікні.....

* * *

Коли збудився, на шибах горіла заграва сходячого сонця. Співали перші птахи. Потер рукою очі, підніс високо повіки і лиш раменами здвигнув. ,,Ігі! І не пив я нічого, крім чаю і щось таке ввижалося мені.“

Встав, підійшов до ліжка і згасив свічку, яка догорювала в ліхтарі і з якої синявий, чуткий димок снувався кругом канапи, як бабське літо круг корча.

Скоренько роздягнувся і пірнув у постелю. Не хотілося йому, щоби Ксаверий побачив нерушену постіль і догадався, що він не спав.

Але заснути не міг.

Сонні мрії снувалися дальше поперед очи і ніби казали йому: піди й переконайся, чи все те правда.

Встав і пішов до салі.

Воєвода грізно дивився зі своїх позолочених, порохом прикритих рам.

Усміхнена паня зі шнурком перел, кокетливо гляділа на нього і ніби казала: ,,і ти віриш, немов то я коло півночи чищу паркет?“

Портрети нечленів родини ніби хотіли сховатися, в сутінки, які падали ще від великої кафлевої печі.

В гостинній позіхала канапа, на котрій стався припадок зі старим паном. До инших покоїв не заглядав. Був певний, що і там не инакше, лиш так, як йому ввижалося у його сонних марах.

Відчинив двері на ґанок і уявляв собі ті огні, що горіли в парку, коли двір облягали збунтовані селяне. Туди перекрадався лакейчук на попівство в село, туди надійшов священик, тут він промовляв до бунтівників. Таке то....

А тепер у парку було тихо і глухо.

Доріжки заростали травою, дерева порохнавіли і валилися, ставок заростав ряскою і шуваром.

,,Цей двір засуджений на запустіння,“ — пригадав собі слова свого нічного провідника по салях. ,,Бо єсть невидима книга, в котрій списують добрі і злі учинки і

мусить бути рука, котра зведе колись усі порахунки в тій книзі.“

Обійшов кругом великий, старий сад, а як вернув, ліжко його було вже постелене і в їдальні крутився Ксаверий у фраку і в білій краватці.

— Що пан позволять, каву, чи гербату?

— Гербату, розуміється, коли наставили самовар.

— Він уже два рази перекипів. Петрусю, принеси його тут!

Петрусь приніс самовар і Ксаверий налив філіжанку пахучого чаю.

— Як вам спалося, Ксаверий?

— Дякую панови, що ласкаві спитати. Погано. А пан?

— І мені не найкраще.

— Такі тепер часи, що чоловік навіть сну спокійного не має. Погані часи! — І зітхнув.

— Щож вам снилося такого?

Спинився перед кріслом гостя і, закинувши серветку на ліву руку, а правою поправляючи білу краватку, говорив: Снилося мені, ніби я пана опроваджував по салях і розказував таке, чого нікому не сказав би. Чимало є такого, про що не годиться казати! Події, як мерці, їм спокій належиться у гробі.

Гість дмухав на горячий чай.

— А скажіть мені, Ксаверий, кілько літ, як учителька втопилася у ставі?

Ксаверий зробив великі очи. „Учителька?“

— Тая Німка, знаєте, що панич хотів романсувати з нею.

Ксаверому мало чайник не вилетів з рук.

— Богато, а богато, я ще покоєвим був.

— А чи жиє хто з родичів дівчини, що зарізалася в сальоні?

— Тої дівчини? Чи жиє?... Не знаю, прошу пана, не знаю.

— А бачили ви тую паню, що в ночи фротерує паркет?

Ксаверий закашлявся, задріботів ногами і вибіг до другого покою. Чути було як шептав беззубими устами „Йсусе Христе! Йсусе Христе!“

* * *

Гість випив снідання, походив по пустих покоях, ще раз оглянув портрети і подзвонив тим дзвінком, на котрім дзвонар, католик, вирізьбив усю свою нехіть до дисидентів. На порозі появився Ксаверий.

— Я не можу чекати аж до вечера. Маю важне діло в місті. Поклоніться пану управителеви і скажіть, що напишу лист. Колиб мав доброго купця, най продає. А тепер пішліть на село і найміть для мене коні до стації.

— Добре, прошу пана. Але коней наймати не треба, бо і так має виїхати наш повіз по пана управителя. Вишлемо скорше і пан ним поїдуть, а коні до вечера відпічнуть у заїзднім домі.

— Тим краще. Дякую вам, Ксаверий. Дайте мою валізку візникови, а я піду собі наперед, заки він повіз приладить: перейдуся.

— Як пан прикажуть.

— Дякую вам за труд. В їдальні під тарелем для вас, а коло вази для служби. Бувайте здорові!

— Щасливої дороги панови!

Побіг наперед і відчинив фіртку.

— А всеж таки шкода, що пан не куплять двора. Піде в чужі руки....

В половині алеї гість обернувся і ще раз глянув на старий двір, облитий золотими промінням літнього сонця.

У фіртці все ще стояв Ксаверий.

„Піде в чужі руки. А невжеж я свій?“

Пройшов алею і схвильовані збіжа пірвали його думки, як море лодку і понесли, світами. А він гладив колосся рукою і тішився, що таке буйне й налите зерно.

Перший здоровив кожного стрічного селянина, а люде дивувалися, звідки взявся такий чемний пан.

— Певно не тутешній, — казали.

У БОЮ КРІПКО СТІЙ...

У бою кріпко стій,
В побіду твердо вір,
Іди на перебій,
Як бистра струя з гір!

Нічого не жахайсь,
(Що гірше від кайдан?)
Судьбі не піддавайсь,
Ти над судьбою пан.

Судьба залізо, ти
І молот і коваль.
В залізо бий, гати,
Щоби зробилась сталь!

Лиш серце най буде,
Яким було колись,
Як буря прогуде,
Щоб рожі розцвілись!

ВЕСНЯНКА.

„Ой ве́сна, весна́, ти весняночко,
Що ти нам несеш, ясна панночко?

Що ти нам несеш за даруночки
І василечки й цвіт маруночки?

Що ти нам несеш за обновоньки
Для лісів, лугів, для дібровоньки?“

„Ой несу я вам працю новую
На ланах-полях за дібровою.

Вже сплили́ сніги, ожили́ луги
Витягайте ви з повіток плуги.

Витягайте їх і лаштуйте їх
На насущний хліб для дітий своїх.

Та забудьте ви про біду зими,
Як нераз в мороз залилися слізми,

Як не було що на обід зварить,
Як прийшлось дітий казкою кормить.

Припиню мороз і втишу́ вітри,
Подарую вам подарунки три.

А що перший дар — сила си́льная,
А що другий дар — праця пильная,

А що третій дар — то надії чар,
Що двигнете ви життєвий тягар.

СВЯТО КОТЛЯРЕВСЬКОГО У ЛЬВОВІ.

(Із споминів)

Року 1898 Бережани були ще за світом. Повітове місто з ґімназією і окружним судом не мало залізниці. Попадалися люде, що цього винаходу і в очі не видали.

До залізниці було в одну сторону щось миль пять (Зарваничка), а в другу близько шість (Бурштин).

Хто не мав власних коней мусів наймати фіякра. Найбільше фіякерське підприємство мав Лібер. Його вози звичайно доїздили в пору до поїзду, а коні теж не гинули по дорозі. Про других фіякрів цього не можна було сказати.

Але наймати повіз у Лібра це значило втратити кілька ринських, а що ринський, то були гроші, так люде їздили до Львова і до Станіславова, одним словом у ,,ширший світ", тільки у важнійших випадках.

Тому-то Бережанці тішилися надією, що ось-ось дістануть залізницю Стрий-Тернопіль і що до стації Потутори буде вже тільки кілька кільометрів.

Нам на свято Котляревського прийшлося їхати кілька миль кіньми до Зарваничи, а звідтам що лиш залізницею до Львова.

Вибралися ми в трійку: мій покійний батько, д-р Андрій Чайківський і я. Батько їздив мало, я хоч бував трохи в світі (бо Відень і Прага, то вже тоді називався ,,світ"), великим досвідом не визначався, нашим так сказати комендантом, був автор ,,Олюньки" і ,,В чужім гнізді", колишній офіцер у боснійській війні, а тепер адвокат і письменник. Він визначався не тільки досвідом, котрого тоді треба було, щоб з Бережан заїхати до Львова, але мав ще й тую знамениту прикмету, що скорочував

Знимка укр. письменників і учених з приводу свята Котляревського у Львові 1898. р.

дорогу. Оповідав так радо, живо й цікаво, що забувалося про кільометрові стовпи і про годинник, забувалося про дуже гористу, можна сказати, карколомну дорогу і приїхавши до цілі казалося: „От як скоро ми нині заїхали!“

Так скоро заїхали ми на свято Котляревського до Львова. Остановилися в готелю Штатмілєра і зійшли на вечерю до готелевої їдальні. Там був рух. Гості з дальших сторін надтягали ріжними поїздами. Виталися й тішилися, бо стрічалися й такі, що стрічі сподівалися хіба на Йосафатовій долині.

— Коли-то ми бачилися, товаришу?

— Підожди. На Покрови буде літ 35.

— Ой ні, 37, бо вважай .... — і тут починалася хронольоґія.

А там знов чулося:

— І ти тут! Ну, ну, кого, як кого, а тебе я ніколи не сподівався побачити. Ти певно цілий тиждень їдеш.

— Тиждень, як тиждень, але дві добі, то таки витратив, заки дібрався звідтам, де медвідь добрий вечір каже туди, де елєктрика світить.

Усіх їх стягнув до Львова не хто другий як Іван Котляревський, той самий, що перед соткою літ своєю „Енеїдою“ постягав був чимало Українців до купи. Він певно, як тоді, так і тепер, зпоза гробу, сміявся, дивлячись, яка йому вдалася штука.

На другий день рано зайшли ми до Бесіди. І там стрічі, і там вигуки в роді „копа літ!“ „гора з горою не зійдеться!“ і т. д.

З тяжкою бідою добули ми якось білєти на вечірний концерт, що мав відбуватися в театрі Скарбка. Великий незугарний будинок, що бачив першу виставу „Barbar-и Radziwił-івної“ і „Zemst-и“ і мав нині відчинити свої двері перед автором „Наталки Полтавки“. Велика саля була випродана до останнього місця. Дехто ухитрився і добув хоч надпрограмове місце, але богато з жалем мусіло відійти до дому. Один з достойників польських, увійшовши до льожі, сказав: „Звідки вас так богато набралося?“ І дійсно, мабуть у перше побачили ми, що української інтеліґенції в Галичині вже так богато.

„Ростемо!“ — це було перше слово, що кождому з нас приходило на гадку. А до того росту в значній мірі причинився Іван Котляревський. Це теж розумів усякий і тому свято Котляревського не було формою, а мало моральний зміст, — вдяку для батька нашого відродження...

Увертура, — підноситься занавіса і Лев Лопатинський виголошує прольоґ Франка. І автор, і декляматор нині спочивають у гробі. Один у Львові, другий на боєвищу. Не знаю, чи відома його могила. У нас неодна могила забуттям поростає. А Лопатинський гідний доброї памяти. Ціле життя працював з запалом, як актор, декляматор, драматурґ і журналіст. Скінчив не деклямацією, а ділом. Поляг з крісом у руці... Прольоґ зробив сильне враження. Він не ефектовний, але палкий і щирий, як щирий був Котляревський у життю і в творах. Зі щирости родяться великі твори. Що нещире, вяне і пропадає, як паперові квітки у слоту. Дальшої програми не тямлю, бо ввага моя була звернена більше на сам момент, ніж на його артистичний вислів. Але знаю, що всі виходили з театру Скарбка вдоволені та скріплені духом, як з церкви у велике свято.

Кождому було ясно, що справа українського відродження за тих сто літ, від 1798 до 1898, зробила великий крок вперед і що завернути її назад ніяка сила не зможе. По концерті була спільна вечеря в театральній салі в готелю Жоржа. Виголошено чимало промов, літературних і політичних. Коли не мішаю цього комерсу з комерсом у честь Франка, то тоді вперве почув я нашого знаменитого тенора Менцінського. Співали „Ще не вмерла“. І не співали так, як треба. Тоді молодий теольоґ сказав: „Панове, не так! Послухайте, як треба співати наш національний гимн.“ І голосом, сильним, дзвінким, чистим проспівав: „Ще не вмерла.“ Це був Менцінський і вже тоді можна було сказати, що він стане колись славним співаком.

На другий день гурток учених і письменників зібрався у фотоґрафа на Академічній улиці (імені його не тямлю), щоб на спомин зїзду відфотоґрафуватися. Прийшов Франко, Павлик, Грушівський, пані Кобринська, Кобилянська, Ярошинська, панове Маковей, Колесса,

Гнатюк, Труш і другі. Поруч старших, поважних і заслужених у літературі та в науці, кількох новиків, між ними також я.

Це були перші такі сходини, перше зближення людей, що одушевлені були одною ідеєю, служити рідному письменству і рідній справі.

Франко був у повнім цвіті сил, життєвих і літературних, у бороді проф. Грушівського не білілося ще срібне волосся, на Ольгу Кобилянську дивилися, як на молоду, дуже надійну письменницю, в Маковею бачили не тільки доброго поета, але й одинокого нашого справжнього гумориста. Його фейлєтони читали ми з насолодою. Від часів Устіяновичових „Під неділю“ нічого подібного в наших часописях не стрічалося. Колесса подавав гарні надії як музик, Труш був відомим малярем, Івасюка „Хмельницький під Зборовом“ здобув собі признання. Павлик і Кобринська мали окремі заслуги. На першого дивилися ми, як на орґанізатора селян, на Кобринську, як на родоначальницю поступового жіночого руху. Павлик виглядав над вік старо і нагадував аскета-мученика. Кобринська не піддавалася літам. Мій батько був з нею добре знайомий ще зі студентських часів. Представив мене, і покійна авторка „Задля кусника хліба“, подаючи мені руку, сказала до мого батька: „Ось дивіть, які ми вже старі. А я всеж таки почуваю себе молодою.“

І мабуть усі ми тоді почували себе молодими, дивлячись на вічно молоду „Енеїду“ і „Наталку Полтавку“. Було це справжнє відродження.

* * *

З тої пори минуло літ 25. „Мов батогом тріснув,“ — кажуть у нас. І дійсно лускав і лускає над нами батіг, свій і чужий. Цей останній, щораз инший і щораз гірший. Богато дечого, чого ми тоді бажали, сподівалися, ждали, не здійснилося. На те ми й люде.

Богато декого не стало між живими. Франко, Павлик, Кобринська, Ярошинська, відійшли від нас, не бачивши жахливих подій останніх літ. Ті, що лишилися — по-

сивіли. Нові підростають. Доля людей, як доля листя у лісі. Життя як ліс, повний високих дерев і низьких корчів, і пахучих квіток, і співучих пташків. Але є в ньому і отруйливі гриби та погане зілля, є гадюки, є дикі звірі. Богато тепер звірів...

Як дивлюся на збірну фотоґрафію з 1898. року, як бачу такими молодими Франка, Кобилянську, Маковея, то забуваю, що з тої пори третє десятиліття минає, і сам молодію душею... Гарно було!

БІБЛІОҐРАФІЯ ПИСАНЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО

зложив

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

БІБЛІОҐРАФІЯ ПИСАНЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО.

Не маючи на еміґрації змоги, виготовити повний й докладний список усіх писань Б. Лепкого, розкинених по сотках часописів і журналів, я поклав собі завдання зібрати бодай книжкові видання (декількох мені не вдалось тут роздобути) та, що найважніще, подати список тих богатьох, переважно псевдонімних і анонімних творів, які містилися на протязі його перебування у Німеччині в часописах „Шлях“ (1918—1920), „Нове Слово“ (1920) і „Українське Слово“ (1921—1922). Як редактор цих ґазет я, за дозволом автора, розкрив усі псевдоніми, криптоніми й аноніми, ратуючи цей, незвичайно цінний матеріял перед повним забуттям. Таксамо зазначив я всі праці Б. Лепкого у берлінських видавництвах „Українське Слово“ і „Українська Накладня“, використовуючи їхній архівний матеріял. Крім того, як матеріял для будучого бібліоґрафа писань Лепкого, зазначую деякі музичні композиції до слів Ювилята.

За поміч при укладі цеї бібліоґрафії дякую Панам Б. Лепкому, В. Дорошенкові й В. Кучабському та Хв. Товариству „Просвіта“ у Львові*).

---

*) ПОЯСНЕННЯ І СКОРОЧЕННЯ. Майже всі книжки, де не зазначено инакше, описано з автопсії з захованням прикмет правопису. Книжки впорядковано по роках, а серед цього поазбучно: статті всюди впорядковані поазбучно. Замість імени автора перед заголовками поставлено для улекшення впорядкування звичайну звізду *. Слова в круглих скобках взято зпоза заголовку (напр. з обгортки, з дальшого тексту), де круглі скобки подибуються в заголовку, там при скобках поставлені двоточки :. Все, що в гранчастих скобках, не належить до тексту й доповнено мною. Для заощадження місця ужито м. и. таких скорочень:

Б. заг.	без заголовку	опов.	оповідання
б. підп.	без підпису	перед.	передова
б. р.	без року	передрук.	передруковано
в. 8⁰	велика 8⁰	перекл.	переклад
вид.	видання	підп.	підписав, підписано
Вістник СВУ	Вістник Союза Визволення України	портр.	портрет
		проз.	прозовий
друк.	друковано	рис.	рисунку
Н. Сл.	Нове Слово	стор.	сторона
м. 8⁰	мала 8⁰	Укр. Сл.	Українське Слово
обг.	обгортка	фейл.	фейлетон
обр.	образи	ч.	число

I. КНИЖКОВІ ВИДАННЯ Б. ЛЕПКОГО.

1. **Marya Konopnicka.** Szkic literacki. (Sprawozdanie wyżs. gimnazyum ... за рік 1898.) Brzeżany 1898.

   З обгортки.

2. ***З села.** Збірка оповідань. Чернівці, 1898. [З переднім словом Льва Турбацького.] Стор. ?, 8⁰. [З памяти.]

   Зміст: Мати. — Оповіданє дяка. — Нездала пятка. — Гусій. — Матвій Цапун. — Над ставом. — Настя.

   [2. в и д.:] ***З села.** Друге, доповнене виданнє. [На верху:] [Сьвітова Бібліотека. Ч. 4.] Чернівці, 1909. Заходом Др. [sic!] Льва Когута і Франца Коковского. (З друкарні тов. „Руска Рада“ під зарядом Ів. Захарка.) Стор. 71, 8⁰. [На обгортці вінєтка пера автора.]

   [3. в и д.:] ***З села.** (Оповѣданя.) [На верху:] Выдавництво Товариства „Просвѣта“ в Ужгородѣ. Ч. 23. Цѣна 2 кор. Книгопечатня „Викторія“. Ужгород, 1923. Стор. 31, вел. 8⁰.

3. ***З житя.** Збірка оповідань. Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові, 1899. Стор. 62+[II], 8⁰.

4. ***Оповідання.** Накладом А. Хойнацкого. Львів, 1901. Стор. 136+[II], 16⁰.

   Зміст: Цвіт щастя. — Закутник. — Стріча. — Починок.

5. ***Стрічки.** (:Заходом К. Студиньского.:) Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковского. 1901. Стор. 103+[II], м. 8⁰.

   Тільки оправні.

6. ***Щаслива година.** (:Заходом К. Студиньского.:) [Опов.] Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковского. 1901. Стор. 145+[II], м. 8⁰.

   Тільки оправні.

7. ***Листки падуть.** (:Заходом К. Студиньского.:) Львів. Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. А. Шийковского. 1902. Стор. 126+[IV]+портрет автора з власноручним підписом, 8⁰.

   Зеленим друком, тільки оправні.

8. **На послуханє до Відня.** (Видавництво Товариства „Просвіти“, ч. 268, кн. 9.) Львів, 1902. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 32, м. 8⁰. Ціна 20 сот.

9. **На Тарасовій могилі.** Річ сценічна. Тернопіль, 1902. Стор. 7+[I], м. 8⁰.

   [П е р е д р у к.:] **На Тарасовій могилі.** (Річ сценічна.) Накладом Редакциї „Гайдамаки“. [В збірці:] На коляду Руси Україні оден сніп з гайдамацької ниви. Львів, 1903. [Стор. 1—11], 16⁰.

[2. вид.:] **На Тарасовій могилі.** Сценічний пролвоґ. Виданнє друге. Краків, 1910. Стор. 11, 16⁰.

У Верниволі: Богдан Лепкий. Писання, I, стор. VIII згадується ще видання: Львів, 1911, одначе це мабуть помилка.

10. ***Осінь.** [Вірші.] Коломия. Накладом власним. З друкарні Вільгельма Браунера в Коломиї. 1902. Стор. 93+[II], мал. 8⁰.

Друк. темносиньою краскою.

11. **Василь Стефаник.** (Літературний нарис.) Накладом автора. Львів, 1903. Стор. 31+[I], 16⁰.

Те саме в перекладі польським і чеським.

12. **В глухім кутї,** оповіданє, написав Богдан Лепкий. (Видавництво Товариства „Просвіти", ч. 274, кн. 3.) Коштом і заходом Товариства „Просвіта" у Львові, 1903. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 29, 8⁰.

[2. вид.:] **В глухóмъ кутѣ.** (Выдавництво Товариства „Просвѣта" в Ужгородѣ, ч. 15.) Печатня „Викторія" в Ужгородѣ, 1922. Стор. 16, 8⁰. Цѣна 2 кр.

На Тарасовій могилі. Львів, 1903. Див и ч. 9.

13. ***В горах.** Новелї. Львів, 1903.

З обгортки.

14. **Миколї Лисенкови на спомин 7 грудня 1903 року.** Львів [1903]. Стор. [III], 8⁰.

15. ***Нова збірка.** Львів, 1903. Накладом А. Хойнацкого. З друкарнї В. А. Шийковского. Стор. 102+[II], м. 8⁰.

16. **I. Донька і мати, або не протився науцї. II. На милуванє нема силуванє.** (Правдива подія.) Написав Б. Л. (Видавництво Товариства „Просвіта", ч. 290, кн. 7.) Коштом і заходом Товариства „Просвіта" у Львові, 1904. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Стор. 27, 8⁰.

17. ***На чужинї.** Спомини і мрії. [Вірші.] Львів, 1904.

Диви: В. Верниволя, стор. VIII.

18. **Начерк історії української літератури.** Написав Богдан Лепкий. Коломия Галицька Накладня Якова Оренштайна. Москва: Іван Соломчак. (З друкарнї А. В. Кисїлевського і Ски в Коломиї.) [На обгортці:] (№ 1—6. Цїна К. 1.80 Загальна Бібліотека... Книжка I (:до нападів Татар:). [Б. р. 1904.] Стор. 320, м. 8⁰.

[2. вид.:] ***Начерк історії української літератури.** Друге справлене видання з ілюстраціями. Українська Накладня Київ-Ляйпціґ [б. р. 1923] ... (Друковано у лдукарні [sic!] К. Ґ. Редера в Ляйпціґу.) Стор. 333 + [V проспекту].

Начерк історії української літератури. Книжка II. Від нападів Татар до Котляревського. (Загальна Бібліотека, № 94—98.) [Б. р. са 1912]... Стор. 272, м. 8⁰.

19. **Читанка для середних шкіл з польським язиком викладовим.** Курс низший. Уложив Богдан Лепкий. Wypisy dla szkół średnich z polskim językiem wykładowym. У Львові, 1904. Накладом Фонду Краєвого. Стор. V+[I]+144, 8⁰.

20. **З глубин душі.** Вибір поезий Богдана Лепкого. Львів. Накладом Михайла Петрицького, „Друкарня Удїлова“, Львів, Коперника ч. 20, 1905. Стор. 192, 8⁰. [З портретом автора і власноручним підписом.]

21. ***Над рікою.** (:Поезії.:) Львів, Накладом Р. Гординського. З друкарні В. А. Шийковського. 1905. Стор. 92, 8⁰.

22. ***По дорозї життя.** Вибір оповідань. Накладом Михайла Петрицького. Львів, 1905. Стор. 168+[I], 8⁰.

Зміст: Образ. — Дїдусь. — Цвіт щастя. — Закутник. — Стріча. — Пачкар. — Небіщик. — В касині. — Босий. — Поєдинок.

23. **Słowo o pułku Igora.** Przełożył B. Łepki. (:Przekład z komentarzem.:) Kraków, druk W. Anczyca, 1905. Стор. 54+[I], 8⁰.

Черпаний папір.

24. ***Кара та инші оповідання.** (Лїтературно-наукова бібліотека, видає Українсько-руська Видавнича Спілка у Львові. Серія I, ч. 93.) Львів, 1906 [чи 1905]. З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка під зарядком К. Беднарського.

Зміст: Перша зірка. — Над ставом. — Жертва. — Оповідання дяка. — Гусій. — Гостина. — Матвій Цапун. — Нездала пятка. — Мати. — Настя. — В глухім куті. — Мій товариш. — Кара. — Звичайна історія. — Іван-Медвідь.

25. **Kociubyński M. W pętach szatana.** Tłómaczył N. M. [= Б. Лепкий]. Nakładem Feliksa Westa. Brody, 1906. Стор. 219+[II], 8⁰.

Treść: W pętach szatana. — Na kamieniu. — Poczwarka. — W grzeszny świat. — Pe koptior. — Pojedynek. — Śmiech. — Fata morgana.

26. ***Поезиє розрадо одинока.** Львів, 1908. „Молода Муза.“ Ч. 9. Друкарня Олекси Ріппера в Кракові. [На обгортцї вінєтка автора.] Стор. 80+[II], м. 8⁰.

З села. Чернівцї, 1909. [2. вид.] Диви ч. 2.

На Тарасовій могилї. Краків, 1910. [2. вид.] Диви ч. 9.

27. **Характеристики українських письменників.** II. **Маркіян Шашкевич.** З ілюстрациями. Написав Богдан Лепкий. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. (З друкарнї Кисїлевського і Ски в Коломиї.) [На обгортці:] (№ 106—108. Цїна 60 сот. Загальна Бібліотека.) [Б. р., 1910?] Стор. VIII+108, 8⁰. [З портретом М. Шашкевича і 12 обр. в тексті.]

28. **Чекає нас велика річ.** Прольоґ [підп.: Федір Крегулецький]. Краків, 1910. Стор. 11, 16⁰.

[2. вид.:] Відень, 1916. Стор. 35 + [V], 8⁰.

У Верниволі, стор. VIII, згадується помилково вид.: Краків 1911.

29. ***Для ідеї.** [На верху:] Видавництво „Жіночого Кружка Р. Т. П.“ (Цїна 25 сот. У Львові 1911. З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка.) Стор. 15, 8⁰. [З вінєткою не автора.]

30. ***Кидаю слова....** (:Нариси й оповідання.:) [На верху:] Рік I. 1. сїчня 1911. Число 1—2. Народна Бібліотека Одвічальний редактор: Андрій Веретельник. Чернівцї. Видає Видавничий Відділ Союза руских хліборобских спілок на Буковинї „Селяньска Каса“. (З друкарнї „Рускої Ради“ в Чернівцях, під зарядом І. Захарка.) Стор. 78, м. 8⁰.

31. **Оля.** Образок з глухого кута. Львів, 1911. Друкарня В. А. Шийковского. Накладом автора. Стор. 48, 8⁰.

Друк. наперед у „Руслані".

32. **Про житє великого поета Тараса Шевченка** в пятьдесятлїтню річницю його смерти видало Товариство „Просьвіта". У Львові, 1911. (З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського.) [Підп. на кінці Богдан Л.] Стор. 48 [з 12 обр. в тексті], 8⁰. [З обгорткою рис. автора.]

33. ***З над моря.** Жовква. Накладом автора. 1913. (Печатня 00. Василиян в Жовквї.) Стор. 85 + [II], 8⁰.

Зміст: З над моря. — Калиновий квіт. — Осінь 1912 року. — Поезия друже, всюди є. — З марґінесів.

34. ***За люд,** у сотні роковини уродин Тараса Шевченка. Краків, 1914. Стор. 24 + портрет Шевченка на окремій картці, 8⁰. [2. вид.:] 1915. Диви: В. Верниволя, стор. VIII.

В тексті 4 образки: Палєта і пензлі Шевченка; Шевченкові прибори до писання; Портрет; Могила в первіснім вигляді.

35. **Про Шевченків „Кобзар".** В сотні роковини уродин Поета видало Товариство „Просьвіта" у Львові. [На обгортці:] (Видавництво Товариства „Просьвіта" Ч. 373. Ціна 40 сот.) Львів, 1914. (З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка.) Стор. 64, 8⁰. [З 12 ілюстр. в тексті.]

Друк. також в: „Українське Слово", Львів, 1916, ч. 65 з 9. березня.

36. ***В Тарасові роковини.** Коштом і заходом Товариства „Просьвіта". Відень, 1915. Стор. 31 + [1], м. 8⁰, ціна 30 сот.

Дати з життя Тараса Шевченка. — Хата. — До Тарасової матери. — Батькове пророцтво. — Мрії та дійсність. — Перші твори. — До Тарасових поезій. — Розвіяні мрії. — Суд над поетом. — Дорога. — Пустиня. — Шевченкова верба. — Дядько. — 26. лютого 1861. — З поза гробу.

Образки: Хата Ш-ка — Енґельгардт застає Ш-ка при малюванню. — Бандура й книжки. — Над морем. — Александрівський форт. — Ш-ві прибори до писання. — Ш-ва верба. — Тарас в петропавловській кріпости. — Ш-ко на смертнім ложі. — Поліція на Ш-вій могилі. — Палєта Ш-ка.

За люд. Краків, 1915. [2. вид.] Диви ч. 34.

37. **З історії української літератури.** 1. Богдан Лепкий: Чим жива українська література? [На верху:] Виданнє Союза Визволення України. 2. Василь Сімович: Короткий огляд української літератури. Відень, 1915. Накладом „Союза Визволення України". З друкарнї Ад. Гольцгавзена у Відні, м. 8⁰.

Стаття Лепкого стор. 3—23.

[2. вид.:] **Чим живе українська література** написав Богдан Лепкий. Друге справлене видання. Вецляр, 1918. (Із друкарнї Шарфого у Вецлярі.) [На обгортці: вінєтка автора і рисунок цілої загол. карти.] Стор. 23. [З портретом І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Марковички, М. Шашкевича і М. Драгоманова, теж рисунки автора.]

38. **Слово о полку Ігоревім у віршованих перекладах.** [На верху:] Kriegsbibliothek des Gesamtukrainischen Kulturrates. Das Lied von Ihors Heeresfahrt. Ukrainisches Heldengedicht

aus dem XII. Jahrhundert in modernen poetischen Uebersetzungen [ґотика]. Воєнна бібліотека Культурної Ради. Відень, 1915. Накладом Загально-Української Культурної Ради. (З друкарні Ад. Гольцгавзена у Відни.) [На обгортці:] Слово о полку Ігоревім у віршованих перекладах. Виданнє Загально-Української Культурної Ради. [Із вінєткою.] [На 4. стор. обгортки:] Vom Pressebureau des Kriegsministeriums genehmigt. Vom K. K. Ministerium für Kultus und Unterricht am 2. Oktober 1915, Z. 29314, genehmigt. [На стор. 3:] Переклади й переспіви: Тараса Шевченка, Михайла Максимовича, Стефана Руданського, Панаса Мирного, Василя Щурата й Богдана Лепкого. Стор. 56.

Всі вінєтки й заставки рисовані автором, так само церков.-слав. черенки, якими книжка друкована.

39. **Червона калина.** Збірка присвячена Українським Стрільцям. Зложив Богдан Лепкий. Ілюструвала Олена Кульчицька. Відень, 1915. Стор. 35.

Там поміщено Лепкого: До Січових Стрільців. — Журавлі, з нотами. — Море пожовклого листя (вірш). — Чи чуєш (вірш). — Під Великдень на чужині (вірш). — Розривалося серце моє (вірш). — Присяга Українських Січових Стрільців у Відні.

40. ***Тим, що полягли 1914—1915.** Відень, 1916. Накладом Загально-Української Культурної Ради. [На обгортці:] Publikation des Ukrainischen Kulturrates. Bohdan Lepkyj: Den Gefallenen. (З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.) [На 4. стор. обгортки:] Vom Preßbureau des K. u. K. Kriegsministeriums genehmigt. Vom K. K. Ministerium für Kultus und Unterricht (:7. 19734, am 5. Juli 1916:) genehmigt.

Чекає нас велика річ. Відень, 1916. [2. вид.] Див. ч. 28.

41. ***Ще не вмерла Україна.** Співанник з великих днів. Вибір українських пісень з нотами. Відень, 1916. Накладом Загально-Української Культурної Ради.

Загол. з обгортки.

42. ***Доля.** Вецляр, 1917. Черенками Шарфого. Стор. 52 + портрет автора, м. 8^0.

Обгортка з вінєткою, 25 віршів.

43. **Перша Читанка (Буквар) для народних шкіл.** Уложили Антін Крушельницький, Омелян Попович, Богдан Лепкий. З образками Олени Кульчицької. Виданнє „Української Культурної Ради“ у Відні 1918. Книжка дозволена розпорядком ц. к. Міністерства Просвіти до ужитку в народних школах з дня 29. листопада 1915, ч. 35632. (З друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 80, в. 8^0.

44. **Петро Тихий. Своє життя.** (:Розмови на біжучі теми.:) Київ-Ляйпціґ, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 63, 8^0 [з 32 ілюстр. в тексті].

45. **Про життя і твори Тараса Шевченка,** написав Богдан Лепкий. [На верху:] Українська Накладня. Київ-Ляйпціґ, 1918. (Друкарня Шарфого Вецляр.) Стор. 98. [З портретом Шевченка на стор. 2], 8^0.

Рец. Павло Зайцев: „Книгарь“. Київ, 1919, ч. 21.

46. **Байки Івана Крилова** в переспівах і наслідуваннях Богдана Лепкого. Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919 (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 44 + [I], м. 8⁰. [З портретом Крилова рис. Лепкого і 8 обр. в тексті, з того 4 на окр. сторінках, оборот порожний, а паґінований, кольор. обгортка з рис. автора. Передмова, стор. 5—8 підп. Б. Л.]

47. **Заворожена Королівна.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

48. **Казки 1001 ночі.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III[, 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

49. **Кіт в санянцях.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

50. **Мінхгаузен.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

51. **Подорож пана Цікановського.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [XI], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

52. **Робінзон Крузо.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X + III], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

53. **Снігурочка.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X+ III], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

54. **Хатка дядька Тома.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

55. **Червона Шапочка.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, Галицька Накладня Коломия, Ukrainian Publishing Winnipeg Man. [Б. р. 1920.] Стор. [X], 4⁰.

Книжка з кольоровими образками для малечі. Текст Б. Лепкого.

56. ***Шевченко про мистецтво.** Накладом автора. Зальцведель, 1920. (З друкарні С. В. У. у Зальцведелі.) Стор. 26. [На обгортці:] 50 фен., 8⁰.

57. ***Вибір віршів.** Вецляр, 1921. Видавництво „Струя". (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 60 [III], м. 8⁰. [З вінєткою автора.]

Антольоґія.

58. **Жеан де Ляфонтен. Казки.** Свобідний переклад [Лепкого] з образками. Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1921.] Стор. 41 + [I], м. 8⁰. [З портр. Ляфонтена рис. Лепкого і 9 рисунками Лепкого в тексті. З кольоровою обгорткою рис. Лепкого.]

59. ***Ноктурн.** Зальцведель, 1921. (З друкарні Гофмана у Зальцведелі.) Стор. 16, 8⁰.

12 борців, 12 старців, 12 жінок, 12 сиріт, 12 їздців.

В глухо̂мъ кутѣ. Ужгород, 1922. [З. вид.] Дивн ч. 2.

60. **Казки Фенельона.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ (Друкарня Шарфого у Вецлярі). [Б. р. 1922.] Стор. 48, м. 8⁰. [З передмовою Лепкого без підпису і з 4 ілюстраціями в тексті руки Лепкого. На обг. кольор. обгортка руки Лепкого.]

61. **Н. Літинський. Дещо про гроші.** (Бібліотека „Українського Слова", ч. 26.) Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 24, 16⁰.

62. **Незабутні.** Літературні нариси Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4.) Берлін, 1922. Накладом „Українського Слова", сп. з в. о. п. (Із друкарні Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін.) Стор. 82 + [II], м. 8⁰.

63. ***Писання. Том I.** Вірші. Київ-Ляйпціґ, Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. [Б. р. 1922.] Стор. [I] + XXVIII + 398 + XVI + [II], 8⁰. [З портретом Б. Лепкого на окремій картці поміж стор. II і III.]

***Писання. Том II.** Проза. Київ-Ляйпціґ. Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. (Типографія Шпамера въ Лейпцигѣ.) [Б. р. 1922.] Стор. 485 + [I], 8⁰.

64. **Струни.** Антольоґія української поезії від найдавніщих до нинішних часів для вжитку школи й хати влаштував Богдан Лепкий. 2 томи. Спільне видання „Української Народньої Бібліотеки" і „Українського Слова", Берлін 1922, Головний склад „Ukrainske Slowo", Buch- und Zeitungsverlag, G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11. — Том I. Від „Слова о полку Ігоревім" до Івана Франка. Стор. VIII + 139, 8⁰ [з 18 обр., обгорткою рисунку впорядчика]. — Том II, стор. XII + 296, 8⁰ [з 15 обр., з того 10 рис. впорядчика і обг. рис. вп.].

З села. [З. вид.] Дивн ч. 2.

II. КНИЖКИ ЗРЕДАҐОВАНІ АБО ВИДАНІ Б. ЛЕПКИМ.

65. **Іван Тобілевич (:Карпенко Карий:). Суєта.** Комедія в 4-х діях (картинки). Нове [друге] переглянене и [sic!] виправлене видання. Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. (Друковано в друкарні К. Ґ. Редера тов. з обм. пор. в Ляйпціґу.) [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 9—11, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing.) [Б. р. 1922.] Стор. 144, 8⁰.

Стор. 3—11 передмова підп. Б. Лепкий.

66. **С. Руданський. Сьпівомовки** зі вступом Н. Н. і з портретом автора. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 15—16 а.) Стор. 144, 8⁰.

Стор. 5—8 передмова Б. Лепкого б. підп.

67. **Василь Барвінок (:Володимир Барвінський:). Скошений цвіт.** (Виїмок з галицьких образків.) Друге виданнє. Із вступом Богдана Лепкого. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 41—43 а.) [Б. р. 1920.] Стор. 292, 8⁰.

Стор. 3—12 Вступ підп. Богдан Лепкий. Краків, цвітень 1920.

68. **Аркад. Аверченко. Гуморески.** Перевід з росийського. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. (З друкарні Кисїлевського і Ски в Коломиї.) [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 104.) Стор. 60, 8⁰.

69. **Пантелеймон Кулїш. Чорна Рада.** Хроніка 1663 року. З ілюстрациями. Із вступом і поясненнями Богдана Лепкого. Галицька Накладня і Друкарня Якова Оренштайна в Коломиї. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 108—110 б.) Стор. 325, 8⁰.

Стор. 5—26. Вступні замітки пера Б. Лепкого.

70. **Історія України з малюнками написав Микола Аркас.** Третє видання Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. (Печатано в типографії К. Г. Редера тов. з обм. пор. в Ляйпціґ [sic!].) Стор. 682 + [1.]

Містить: Микола Аркас (підп. Б. Л.) стор. 3—6. Передмова до другого видання (підп. Богдан Лепкий) стор. 8—12. Передмова до третього видання (підп. Б. Л.) стор. 13. Памяти Василя Доманицького (підп. Б. Л.) стор. 14—15.

Друге видання, стор. 416.

Редакцію другого видання провадив Богдан Лепкий від Хмельницького, крім дього 1. і 3. коректу.
В третім виданню змінив 5. розділ російсько-австрійський (стор. 322—416 другого видання).
Першого видання я не мав під рукою.

71. **Наша пісня.** Виданнє „Союза Визволення України“ 1916. (З друкарні „Союза Визволення України“ у Вецлярі.) Стор. 34.

До того ілюстр. обгортка рисунку автора, рисунки і кінцівки автора Один вірш Лепкого: До волі з неволі, підп. Л.

72. **Байки Леонида Глібова.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия „Галицька Накладня", Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 64, м. 8⁰.

З портретом Л. Глібова і 10 образками рис. Лепкого. Кольорова обгортка Лепкого. Передмова ст. 5—8 підп. Б. Л.

73. **Приказки Евгена Гребінки.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия „Галицька Накладня", Winnipeg Man. Ukrainian Publisher, 1918. (Із друкарні Шарфого у Вецлярі.) [На обгортці:] Гребінчині приказки. Стор. 46 + [II цінники], 12⁰.

Вінєтка видавця. Стор. 5—8. Передмова підп. Б. Лепкий. З 20 вінєтками і кінцівками.

Гребінчині приказки. Наклад другий (11—20 тисяч).

Без зміни.

[2. в и д.:] **Приказки Евгена Гребінки.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1918. (З друкарні Шарфого у Вецлярі.) Стор. 47, м. 8⁰.

З портретом Гребінки з літоґрафії невідомого літоґрафа, розшуканої у Німеччині. З 18 вінєтками і кольоровою обгорткою Лепкого. Передмова підп. Б. Л.

74. **Три поеми Тараса Шевченка.** [На верху:] Нова бібліотека ч. 4. (Сон, — Великий Льох, — Неофіти) з передмовами й поясненнями Богдана Лепкого. Українська Накладня Київ-Ляйпціґ, 1918. (Із друкарні Шарфого в Вецлярі.) [З 3 портретами Тараса Шевченка на стор. 2, 16, 82.] Стор. 134 + [II], м. 8⁰.

75. **Шляхом волі.** [На верху:] Нова бібліотека ч. 1. „Українська Накладня". Київ-Ляйпціґ, 1918. (Друкарня Шарфого.) Стор. 96, 8⁰.

З заголов. вінєткою видавця і багатьома прикрасами переважно видавця. Антольоґія патріот. самост. 54 віршів, з того 6 видавця.

76. **Казки Братів Ґріммів.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 45 + [I].

З портретом Якова Ґрімма руки Лепкого. Текст зредаґований Лепким.

77. **Казки Гауфа.** Київ-Коломия. Видавництво Я. Оренштайна. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1919.] Стор. 44 + [I], м. 8⁰. [З порт. Гауфа і кольор. вінєткою рис. Лепкого.] [На обгортці стор. 4:] Українська Накладня Київ-Ляйпціґ.

Переклад справлений Лепким.

78. **Наші казки.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 48, м. 8⁰.

Зміст на обгортці. 11 обр. в тексті. Кольорова обгортка чужа. Казка: Золотий черевичок підп. Б Л. опрацьована Лепким.

79. **Русалка й инші казки Братів Ґріммів.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man.

Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 48, м. 8⁰.

З казки. З кольоровою обгорткою Лепкого і 11 образками Лепкого в тексті. Зредаговано Лепким.

80. **Сальоме,** драма Оскара Уайльда. Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publisher, 1919. Стор. 94, 8⁰.

З портретом О. Уайльда на 2. стор. пера Б. Лепкого, стор. 5—9 передмова підп. Б. Л.

81. **Співомовки Степана Руданського.** Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing, 1919. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 47, м. 8⁰.

З портретом Руданського руки Лепкого. Передмова (стор. 5—8) підп. Богдан Лепкий. Обгортка з кольоровою вінетою чужа.

82. **Тарас Шевченко. Гайдамаки.** З портретом автора й ілюстраціями. [На обгортці:] „Бібліотека Українського Слова", ч. 20. Вецляр, 1920 (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. 100 + [портрет Шевченка на крейдяному папері + 7 вставних ілюстрацій на крейд. папері], 8⁰.

Обгортка з портретом Шевченка.

83. **Тарас Шевченко. Кобзарь.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. Головні склади і т. д. [Б. р. 1921.] [З портретом Т. Шевченка на окр. картці на поч. книжки.] Стор. 707, 8⁰.

84. **Достойно есть.** Збірка в Шевченкові роковини (Бібліотека „Українського Слова" ч. 24). Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. 82, 16⁰.

85. **Іван Котляревський. Твори.** 2 томи. (Бібліотека „Українського Слова", ч. 8 і 9.) Берлін, 1922. (З друкарні Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін), м. 8⁰. Том. І. Енеїда. Зі вступом [стор. V—XV] і поясненнями [189—205] Богдана Лепкого. Стор. XVI + 206 + портрет Котляревського. Том II Наталка Полтавка. Москаль Чарівник, Ода до князя Куракіна [стор. 3—7]. Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. Стор. 112.

86. **Казки Андерзена.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 46 + [I], м. 8⁰. [З портретом Андерзена руки Лепкого.] [На стор. 4:] Українська Накладня Київ-Ляйпціґ.

87. **Казки Федьковича.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 47, м. 8⁰. [З портретом Федьковича рис. Лепкого.] [На обгортці:] Казки Федьковича.

З кольоровою вінетою Лепкого. Передмова стор. 5—8, підп. Б. Л.

88. **Наші казки. II.** Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) [Б. р. 1922.] Стор. 44 + [I], м. 8⁰.

З казки. Кольорова обгортка роботи Лепкого, на обгортці стор. 4: Українська Накладня Київ-Ляйпціґ. З 6 рис. Лепкого в тексті.

89. **Олекса Стороженко. Твори.** Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. (Бібліотека „Українського Слова", ч. 16

і 17.) 2 томи. Берлін, 1922 (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін). Том І. Марко Проклятий і інші оповідання. Стор. 243 + [5 проспекту]. [З портретом Стороженка, роботи Лепкого, в тексті.] Т. ІІ. Оповідання. [На обгортці:] Дорош, Гаркуша і інші оповідання. Стор. 256, 8⁰.

90. **Повне видання творів Тараса Шевченка.** 5 томів. Київ-Ляйпціґ Українська Накладня. Коломия Галицька Накладня. Wennipeg [sic!] Man. Ukrainian Publischeng [sic!], [б. р. 1922], 8⁰.

Том І. Про життя і твори Тараса Шевченка — написав Богдан Лепкий — Література — Матеріяли до процесів Шевченка — Листи Тараса Шевченка — Автобіоґрафічна замітка Т. Шевченка —Автобіографічний лист Т. Шевченка — Спомин про старшого боярина Тараса Шевченка — Шевченко серед поетів славянства — написав Н. Корш. Стор. XVIII + 514 з портретом Т. Шевченка.

Том ІІ. Кобзарь. Стор. XVI + 707.

Том ІІІ. Варіянти й доповнення — Пояснення до „Кобзаря“ — Слѣпая (поэма) — Безталанный (поэма) — Уривок з драми: „Никита Гайдай“. Стор. VI + 451.

Том. IV. Назарь Стодоля — Артист — Дневник — Княжна — Безщасний — Капитанша — Пояснення. Стор. [IV] + 602 + [II].

Том V. Музика — Варнак — Близнята — Прогулька — Наймичка — Спомини Лазаревського — Чого стоїть Шевченко яко поет народній (Куліша) — Слово над гробом Шевченка — Пояснення. Стор. [VI] + 514.

91. **Рідне Слово.** Збірка новель і оповідань українських авторів. І. (Бібліотека „Українського Слова“, Берлін, ч. 27.) „Ukrainske Slowo“, Buch- und Zeitungsverlag, G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11, 1922. Стор. 288 + [II], 8⁰.

Обгортка рисунку автора. У збірці два оповідання Лепкого: Дідусь (68—73) і Цвіт щастя (208—214).

92. **Тарас Шевченко. Думки.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 23.) Berlin, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 18, 16⁰. З рисунками автора.

93. **Тарас Шевченко. Кобзар.** Повний, ілюстрований збірник віршованих творів поета з життєписом та передмовою Богдана Лепкого (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 19), 1922, „Ukrainske Slowo“ (Друкарня Шарфого у Вецлярі). Стор. XVI + 309 + [III], 8⁰.

З ілюстраціями в тексті Обгортка й рис. на стор. 29 „Перебендя“ Лепкого.

94. **Тарас Шевченко. Повісти.** Під редакцією Богдана Лепкого, 2 томи. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 21 і 22). Берлін, 1922 (Друковано в Scharfe's Druckereien in Wetzlar). Том І. Артист і Музика. Стор. 242. — Том ІІ. Наймичка. Варнак. Близнята. Стор. 322.

Повісти зрівняні з оригіналом, деякі, як „Артист“, наново перекладені.

95. **О. Федькович. Вибір поезій.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 25.) Берлін, 1922. (Друкарня Шарфого у Вецлярі.) Стор. 32, 16⁰.

96. **Б. Клин. Національне виховання.** (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 35.) Берлін, 1923. (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Berlin.) Стор. 36, м. 8⁰.

Передм Лепкого, підп. Видавництво, стор. 5–8.

97. **Всесвітна історія (з ілюстраціями). Том І.** Старинна історія. Опрацював Йосиф Чайківський. Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Ґалицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing. [На обгортці:] (Загальна Бібліотека № 30—33 в.) Стор. 280, 8⁰.

Підготовання тексту до друку.

98. **Пантелеймон Куліш. Твори.** Зі вступом і поясненнями Богдана Лепкого. 4 томи. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 28, 29, 36 і 37.) Берлін 1922/23 (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін). Том І. Чорна Рада. Історичний роман. 1922. Стор. 244. [З портр. Куліша, рис. Лепкого. Передмова п. з. П. Куліш, стор. 5—26 і пояснення Л., стор. 226—244.] Том ІІ. Поезії. 1923. Стор. 278. [Передмова стор. 5—12 і пояснення Л., стор. 249—272.] Том ІІІ. Україна. 1923. Стор. 116. [З 32 рисунками, з того 27 Лепкого.] Том ІV. Псалтир. Стор. 264. [Передмова Лепкого, стор. 3—4.]

99. **Твори Марка Вовчка з життєписом авторки й життєписними матеріялами. Том ІІ.** Народні оповідання. Київ-Ляйпціґ Українська Накладня, Коломия Галицька Накладня, Winnipeg Man. Ukrainian Publishing [1923]. (Печатано в типографії К. Г. Редера тов. з обм. порукою в Ляйпціґ [sic!].) [Факсиміле автоґрафу М. Вовчка на 2. стор.] Стор. 484, 8⁰.

Том ІІІ. Народні оповідання [1923]. [Портрет М. Вовчка на 2. стор.] Стор. 435, 8⁰.

100. **Яків Щоголів. Вибір творів.** З портретом автора та вступною статтею Богдана Лепкого [стор. 5—20]. (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 44.) Берлін, 1924. (Друковано в Börsenbuchdruckerei Denter & Nicolas, Берлін.) Стор. 74 + [VI проспекту], м. 8⁰.

ІІІ. ЧАСОПИСНА ЛІТЕРАТУРА.

А. ГАРНЕ ПИСЬМЕНСТВО.

1. ВІРШІ.

101. **В сотні роковини уродин Т. Шевченка. — В 50. роковини смерти. — Нині.** [Три вірші, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 15 з 11. ІІІ. 1921, стор. 1.)

Передр. в: „В 60-і роковини смерти Т Шевченка. Зібрав і видав др. З. Кузеля.“ (Бібліотека „Українського Слова“, ч. 2.) Берлін, 1921. Стор. 3–4.

102. **В храмі св. Юра.** [Вірш виголошений на святочній академії в честь Митрополита Шептицького у Відні в старім ратуші. Там же портрет, рисунок Лепкого.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)

103. **Весна 1915. р.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)

104. **Вставай!** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 59 з 16. VIII. 1921, фейл., стор. 2.)

105. **Дванацять старців.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Шлях, II, фейл., ч. 57 (142) з 12. VIII. 1920, стор. 2.)

106. **Дума повожатого.** Зложив Повожатий. [Вірш, фейл.] (Нове Слово, ч. 10 з 30. XII. 1920, фейл., стор. 2—3.)

107. **З думок.** [Багато лиха і немало зла — вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 29—30.)

108. **Зазив.** [Вірш.] („За Україну", збірка-памятка українській дітворі від народнього учительства. Відень, 1915, стор. 37.)

109. **Із віршів Б. Лепкого.** [Б. заг.: Ах скільки скрізь гробів.] (Шлях, II, ч. 5 (9) з 21. II. 1920, фейл., стор. 3.)

110. **Із віршів Богдана Лепкого.** [Дивне диво. — Йдеш, як в казку. — До народньої пісні. — Поет. — Хібаж ми квіт? — Рада.] (Шлях, I, ч. 59 з 24. IX. 1919, фейл.)

111. **Із віршів Богдана Лепкого.** [2 вірші: Зівяне кожний вінок. — Сподівався.] (Шлях, I, ч. 70 з 1. XI. 1919.)

112. **Із віршів Б. Лепкого.** [Колиб не віра. — Ми віримо.] (Шлях, I, ч. 76 з 21. XI. 1919, фейл., стор. 2.)

113. **Із віршів Б. Лепкого.** [Вірш: Лежав блідий, немов інеєм критий...] (Шлях, II, ч. 33 (118) з 5. V. 1920, фейл., стор. 2.)

114. **Із віршів Б. Лепкого.** [2 вірші: На суді. — Мої пісні.] (Шлях, II, ч. 36 (121) з 15. V. 1920, стор. 2—3.)

115. **Із віршів Богдана Лепкого.** [2 вірші: Нинішній мент. — Колись я паном був.] (Укр. Сл., I, ч. 49 з 12. VII. 1921, фейл., стор. 2.)

116. **Із віршів Б. Лепкого.** Ноктурн. [12 сиріт.] (Шлях, II, ч. 21 (107) з 24. III. 1920, фейл.)

117. **Із віршів Б. Лепкого.** [Осінні думки, 3 вірші.] (Шлях, I, ч. 68 з 25. X. 1919, фейл.)

118. **Із віршів Богдана Лепкого.** [3 вірші б. заг.: Різдвяний вечір. — Немов далекий, гарний сон. — Все, що нам снилося колись.] (Шлях, II, ч. (88) з 7. I. 1920, фейл., стор. 3.)

119. **Із віршів Богдана Лепкого.** [3 вірші: Спочинь серце. — Перед храмом. — Субота.] (Шлях, I, ч. 56 з 13. IX. 1919, фейл., стор. 2.)

120. **Із віршів Б. Лепкого.** [Б. заг.: Чого ти вітре вєшся коло хати. — Бувало, як вітер степами.] (Шлях, II, ч. 13 (99) з 18. II. 1920, фейл., стор. 2.)

121. **Із віршів Б. Лепкого.** [2 вірші: Як повернемо колись до хати. — Терновий вінок.] (Укр. Сл., I, ч. 38 з 3. VI. 1921, фейл., стор. 2.)

122. **З поезій Богдана Лепкого.** [На чужині I, II, III. — Наші Стрільці в Карпатах. — Коли повернемо.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 21—22.)

123. **З поезій Богдана Лепкого.** [Осінь 1916 року. — Мав я також свій рідний край.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 59—60.)

124. **З поезій Богдана Лепкого.** [Чи то буря чи грім. — Життя-борба.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 19—20.)

125. **Листи Катрусі.** [Вірші.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 55—56.)

126. **Люблю спокій вечірньої години.** [Вірш * * * підп. Богдан Лепкий, Берлін, 6. VII. 1920.] (Нове Слово, ч. 3 з 11. XI. 1920, фейл., стор. 2.)

127. **Маккавеї** I. III. 19—23. [Вірші підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, фейл., стор. 2.)

128. **Михайло Павлик.** [Вірш виголошений на жалібній академії 16. листопада 1915 у Відні.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 9—10.)

129. **Михайло Павлик.** [Вірш.] (В той ясний день ..... На спомин освободження Львова 22. червня 1915. року. Львів, 1915.)

130. **На свята.** [Вірш підп. Богдан Л.] (1. місце, Шлях, II, ч. 25—26 (110—111) з 10. IV. 1920.)

131. **На чужині.** [3 вірші: В світ пішли ми і ніби нам. — А всеж таки хотілось би діждати. — Не кидай плуга серед ниви, підп. Богдан Лепкий. Берлін, 6. VII. 1920.] (Нове Слово, I, ч. 1 з 28. X. 1920, фейл., стор. 2.)

132. **Нам снився сон.** — Ми єсть народ. — Загадка. [3 вірші, підп. Крегулецький.] (Шлях, I, ч. 84 з 20. XII. 1919, м. фейл., стор. 4.)

133. **Не дай мені.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 1 з 21. I. 1921, фейл., стор. 2.)

134. **Не знаю звідки.** [Вірш підп. Крегулецький.] (Шлях, I, ч. 82 з 13. XII. 1919, фейл., стор. 3.)

135. **Не трать надії.** [Вірш підп. Б. Л.] (Нове Слово, ч. 6 з 2. XII. 1920, фейл., стор. 2.)

136. **Ой колосися, ниво.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)

137. **Останній лист Катрусі.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 53—54.)

138. **Політична чабарашка.** [Вірш підп. Сень Брень.] (Укр. Сл., I, ч. 64 з 2. IX. 1921, фейл., стор. 2.)

139. **Слідами Ігоря.** [Вірші I—IV.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 24—25.)

140. **Сон.** [Вірш підп. Б. Л.] (Нове Слово, ч. 8 з 16. XII. 1920, фейл., стор. 2.)

141. **Спомин.** [Вірш: Тямлю, як свята Великодні.] (Вістник СВУ, II, 1915, квітень, ч. 13—14.)

142. **Стоять коні на припоні.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 31—32.)

143. **Стрілець і дівчина.** [I—II вірші.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 43—44.)

144. **Суд над Шевченком.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915, март, ч. 11—12.)
145. **Там над тихою долиною.** [Вірш * * *, фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 109 з 7. I. 1922, стор. 2.)
146. **Тим, що упали.** (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 19—20.)
147. **Тим, що упали.** [Вірш.] (В той ясний день ..... На спомин освободження Львова 22. червня 1915. року. Львів, 1915.)
148. **Чупринці.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 1 з рисунком Чупринки автора.)
Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 77.)
149. **Шевченко на вигнанню.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915.)
150. **Шевченко на смертному ложу.** [Вірш.] (Вістник СВУ, II, 1915.)
151. **Шевченкові похорони.** [Вірш підп. Богдан Лепкий.] (1. місце, Шлях, II, ч. 18 (104) з 6. III. 1920.)

2. ПРОЗА.

152. **В Велику Пятницю.** [Настр. нарис, підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 25—26 (110—111) з 10. IV. 1920, стор. 5.)
153. **В другу неділю по Спасі.** [Опов.] (Віденський ілюстрований календар Товариства „Просвіта" на звичайний рік 1916. Відень, 1915, стор. 160.)
154. **В перші роковини.** (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 35—36.)
155. **Вернер фон Гайденштам. Під Полтавою.** (Виїмок з книжки „Карло Дванайцятий і його лицарі".) [Переклад б. підп.] (Укр. Сл., I, ч. 44 з 24. VI. 1921, фейл., стор. 2—3.)
156. **Вечір.** [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 19 з 25. III. 1921, фейл., стор. 2.)
157. **Дзвони.** [Опов.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 33—34.)
158. **Душа.** [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 40 з 10. VI. 1921, фейл., стор. 2.)
159. **З листів.** [Нарис, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 17 з 18. III. 1921, фейл. 2, стор. 2.)
160. **Зрадив.** [Опов.] („За Україну", збірка памятка українській дітворі від народного учительства. Відень, 1915, стор 37.) Т е ж с а м е. (Вістник СВУ, II, 1915.)
161. **На Спаса в Розі.** (:Із споминів дитячих літ.:) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Н. Сл., ч. 3 з 11. XI. 1920, стор. 2—3.)
162. **Перед роком.** (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 41—42.)
163. **Під Великдень.** (Вістник СВУ, II, 1915, квітень, ч. 13—14.)
164. **Під портретами предків.** [Опов.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 37—38 і 39—40.)
165. **Свої.** [Опов. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 15 з 11. III. 1921, фейл., стор. 2—3.)
Передрук. в: „В 60-і роковини смерти Т. Шевченка Зібрав і видав др. З. Кузеля." (Бібл. „Українського Слова", ч. 2, стор. 11—15.)
166. **1914—1915.** [В першу річницю війни.] (Вістник СВУ, II, 1915, ч. 23—24.)

Б. ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВІ СТАТТІ, КРИТИКА Й БІБЛІОҐРАФІЯ.

167. **В 60-і роковини смерти Тараса Шевченка.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 15 з 11. ІІІ. 1921, стор. 1—2.)
Передрук. в: „В 60-і роковини смерти Т. Шевченка", стор. 5—7.

168. **Василь Щурат.** (В 50 роковини його уродин.) [Підп. Б. Л.] (Укр. Сл., І, ч. 68 з 16. ІХ. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 69 з 20. ІХ. 1921, фейл., стор. 2—3.)

169. **Вітайте!** [Перед. на привіт хору Кошиця, без підп.] (Шлях, ІІ, ч. 31 (116) з 28. ІѴ. 1920, стор. 1—2.)

170. **Г. Лукомський. Українське мистецтво.** [Фейл. перекл. Лепким з його примітками.] (Укр. Сл., І, ч. 96 з 13. ХІІ. 1921, стор. 2; ч. 97—98 з 17. ХІІ. 1921, стор. 2.)

171. **Гавлічек Боровскі. 1821—1921.** [Стаття підп. Б. Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 83 з 8. ХІ. 1921, стор. 2—3.)
Передрук. в „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 9—11.)

172. **Гоголь і Залєскій.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 39 з 7. ѴІ. 1921, стор. 1.)

173. **„Ґроно."** [Підп. Б. Л.] (Укр. Сл., ІІ, ч. 153 з 1. ІѴ. 1922, стор. 4—5, фейл.)

174. **Данте.** [Перед. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 74 з 7. Х. 1921, стор. 1.)
Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 3—8.)

175. **Денцо про гроші.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, ІІ, ч. 3 (89) з 14. І. 1920, стор. 2—3; ч. 4 (90), стор. 2—3.)
Теж саме окремою книжечкою, див. ч. 52.

176. **Достоєвський.** (В сотні роковини його уродин.) [Підп. Б. Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 84 з 11. ХІ. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 85 з 15. ХІ. 1921, стор. 2—3; з портретом Достоєвського, рис. Лепкого; ч. 86 з 18. ХІ. 1921, стор. 2—3; ч. 87 з 22. ХІ. 1921, стор. 2; ч. 88 з 24. ХІ. 1921, стор. 2; ч. 89 з 26. ХІ. 1921, стор. 2; ч. 90 з 29. ХІ. 1921, стор. 2.)
Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 15—54.)

177. **Edition Ukraina.** [Підп. (Сам.).] (Нове Слово, ч. 6 з 2. ХІІ. 1920, література, наука й мистецтво, стор. 5.)

178. **Життя Гр. Чупринки.** [Проз. фейл. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 75 з 11. Х. 1921, стор. 2.)

179. **Іванові Франкові.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 36 з 27. Ѵ. 1921, стор. 1.)
Передрук. в: „В пяті роковини смерти Івана Франка." (Бібліотека „Українського Слова", ч. 5.) Берлін 1921. Стор. 3—5.

180. **Іванові Франкові в пяті роковини смерти.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 36 з 27. Ѵ. 1921, стор. 2—3.)
Передрук. в: „В пяті роковини смерти І. Франка." (Бібліотека „Українського Слова", ч. 5.) Берлін 1921. Стор. 5—9.

181. **Лист до Редакції.** [Про жертву хору ім. Леонтовича, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 146 з 28. II. 1922, стор. 4.)

182. **Літературна замітка.** [Малий фейл. підп. Богдан Л-ий.] (Укр. Сл., II, ч. 135 з 15. II. 1922, стор. 4.)

183. **Марко Вовчок про Шевченка.** [Лист Марк. до Оп. М.] (Укр. Сл., II, ч. 151 з 18. III. 1922, стор. 2.)

184. **„Митуса."** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 140 з 21. II. 1922, стор. 2.)

185. **Михайло Драгоманів.** (З приводу 25-ліття смерти.) [Проз. фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 1 з 21. I. 1921, фейл., стор. 2—4; ч. 2 з 25. I. 1921, фейл., стор. 2—3.)

186. **Мольєр.** (До 300-літніх роковин народження.) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II, ч. 128 з 1. II. 1922, стор. 2—3; ч. 129 з 2. II. 1922, стор. 2.)

Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч 4, стор 55—65.)

187. **На смерть Григорія Чупринки.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 2.)

Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 74—76.)

188. **Наталія Кобринська.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 11 (97) з 11. II. 1920, фейл., стор. 2)

189. **Наші ґенії.** [Проз. фейл. підп. Н. Літинський.] (Шлях, II, ч. 15 (101) з 25. II. 1920, стор. 2—3; ч. 16 (102) з 23. II. 1920, стор. 2—3.)

190. **Німецька жниця на українському літературному полі.** [Проз. фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 79 з 25. X. 1921, фейл., стор. 2—3.)

Реценэія на збірку п. Вуцької „Aus dem Ährenlande".

191. **Нове народнє видання „Кобзаря".** [Рецензія на „Кобзар" Укр. Вид. в Катеринославі, ред. Сімовича.] (Укр. Сл., II, ч. 151 з 18. III. 1922, фейл., стор. 2.)

192. **Одна з забутих спроб комунізму.** [Проз. фейл. б. підп.] (Нове Слово, ч. 4 з 18. XI. 1920, стор. 2—3.)

193. **Олександер Барвінський.** (:В 75 роковини.:) [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., I, ч. 45 з 28. VI. 1921, стор. 2—3.)

194. **Перший концерт Української Республіканської Капелі.** [Підп. ч. 202.] (Шлях, II, ч. 33 (118) з 5. V. 1920, стор. 3.)

195. **Петро Тихий. „Книга горя."** [Фейл. про книжку „Трагедія Галицької України". Вінніпеґ, 1920.] (Укр. Сл., I, ч. 20 з 1. IV. 1921, фейл., стор. 2—3; ч. 21 з 5. IV. 1921, фейл., стор. 2—3.)

196. **„Поза межами болю."** Картина з безодні, написав Осип Турянський. Відень, 1921. [Фейл. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., I, ч. 82 з 4. XI. 1921, стор. 2—3.)

Передрук. в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 66—73.)

197. **Причинок до життєпису Шевченка.** [Стаття підп. Б. Л.] (Шлях, II, ч. 18 (104) з 6. III. 1920.)

198. **Про Василя Стефаника з приводу його 50 уродин.** [Фейл. підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 32 з 13. V. 1921, стор. 2.)

Передрук. п. з. Василь Стефаник. (З приводу його 50. уродин.) в: „Незабутні". (Бібліотека „Українського Слова", ч. 4, стор. 78—82.)

199. **Спомини П. Куліша про Миколу Костомарова.** (:Переклад з журналу „Новь", том IV, 1885. р.:) (Нове Слово, ч. 9 з 23. XII. 1920, фейл., стор. 2—4.)

200. **Тарас Шевченко.** (: Промова Богдана Лепкого на Шевченковому святі в Берліні, дня 12. III. 1920. :) (Шлях, II, ч. 22 (108) з 27. III. 1920, фейл. стор. 2—3.)

201. **Українській Капелі і її славному диригентові** Вп. Кошицю привіт. [Фейл. підп. Богдан Лепкий, зачинається від вірша: О, пісне моя, одна ти мене.] (Шлях, II, ч. 33 з 5. V. 1920, стор. 4.)

202. **Хор проф. Турули.** [Стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., І, ч. 82 з 4. XI. 1921, стор. 3.)

203. **Чужинці про Україну.** [Фейл. про Reise von Wolhynien nach Cherson im Jahre 1787. Й. В. Меллєрса, підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 22 з 8. IV. 1921, стор. 2—3; ч. 23 з 12. IV. 1921, стор. 2—3.)

204. **Чужі про нас.** „Ukrainische Lieder von Anton Mauritius. [Фейл. підп. Б. Лепкий.] (Укр. Сл., І, ч. 31 з 10. V. 1921, стор. 2—3.)

205. **Чужі слова.** [Проз. фейл. підп. Н. Літинський про абсолютизм, анархію.] (Шлях, II, ч. 7 (93) з 28. I. 1920, стор. 2—3; [аристократія] ч. 8 (94) з 31. I. 1920, стор. 2—3, фейл.)

206. **Шевченко про мистецтво.** [Фейл. підп. Б. Л.] (Шлях, І, ч. 77 з 26. XI., стор. 2—3, ч. 78 з 29. XI., стор. 2—3, ч. 79 з 3. XII., ч. 80 з 6. XII. 1919, стор. 2—3.)

Вийшло окремою відбиткою, див. ч. 47.

В. СТАТТІ.

207. **Без зневіри.** [Перед. б. підп.] (Шлях, І, ч. 82 з 13. XII. 1919, стор. 1—2.)

208. **Без маски.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 34 з 20. V. 1921, стор. 1.)

209. **Бережімся!** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 29 з 3. V. 1921, стор. 1.)

210. **Більше зимної крови.** [Перед. б. підп.] (Шлях, II, ч. 38 (124) з 26. V. 1920, стор. 1—2.)

211. **Більше серця.** [Перед. підп. Сновида.] (Шлях, II, ч. 32 (117) з 1. V. 1920, стор. 1—2.)

212. **Большевизм — Україна — Европа.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 8 з 15. II. 1921, стор. 1.)

213. **„Бували войни й військовії свари."** [Стаття б. підп.] (Н. Сл., І, ч. 2 з 4. XI. 1920, стор. 2.)

214. **Відрадне.** [1. стаття підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., II ч. 115 з 17. I. 1922, стор. 1—2.)

215. **Вовки і вівці.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 48 з 8. VII. 1921, стор. 1.)
216. **Голод.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 55 з 2. VIII. 1921, стор. 1.)
217. **Голод і негри.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 58 з 12. VIII. 1921, стор. 1.)
218. **Голос до всіх.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 79 з 25. X. 1921, стор. 1—2.)
219. **Дві сили.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 57 з 9. VIII. 1921, стор. 1.)
220. **Де правда?** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 71 з 27. IX. 1921, стор. 1.)
221. **Диктат.** [Перед. б. підп. про висоту нім. відшкодовань.] (Укр. Сл., І, ч. 18 з 22. III. 1921, стор. 1.)
222. **Divide et impera!** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 63 з 30. VIII. 1921, стор. 1.)
223. **Для просвіти.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 97—98 з 17. XII. 1921, стор. 1.)
224. **До земляків.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 44 з 24. VI. 1921, стор. 1.)
225. **До сучасної соціялістичної політики.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 30 з 6. V. 1921, стор. 1.)
226. **До українських еміґрантів.** [Перед. підп. Б. Л.] (Укр. Сл., І, ч. 12 з 1. III. 1921, стор. 1.)
227. **Єднаймося!** [Перед. підп. Л.] (Шлях, II, ч. 52 (137) з 14. VII. 1920, стор. 1—2.)
228. **„Жав не жав, — а сіяти треба."** [1. стаття б. підп.] (Н. Сл., ч. 9 з 23. XII. 1920, стор. 1.)
229. **За Волинь.** [Стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., І, ч. 81 з 1. XI. 1921, стор. 2—3.)
230. **Злочинна робота.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 50 з 15. VII. 1921, стор. 1.)
231. **З приводу большевицько-румунського напруження.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 69 з 20. IX. 1921, стор. 1.)
232. **Ідеалізму!** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 78 з 21. X. 1921, стор. 4.)
233. **„Із глубини возвах."** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 68 з 16. IX. 1921, стор. 1.)
234. **Іміяй уши да слишать.** [Перед. підп. А. О.] (Шлях, II, ч. 29 [114] з 21. IV. 1920, стор. 1—2.)
235. **Іще одно розчарування.** (Стаття надіслана.) [Стаття б. підп.] [Н. Сл., ч. 5 з 25. XI. 1920, стор. 1—2.)
236. **„Креси."** [1. стаття підп. Б. Л.] (Укр. Сл., II, ч. 139 з 19. II. 1922, стор. 1—2.)
237. **Мементо.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 4 з 1. II. 1921, стор. 1—2.)
238. **Молодіж.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 62 з 26. VIII. 1921, стор. 1.)
239. **Момент.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 65 з 6. IX. 1921, стор. 1.)

240. **На рахунок української державности.** [Перед. підп. Повожатий.] (Укр. Сл., І, ч. 27 з 26. IV. 1921, стор. 1.)

241. **На роздорожу.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 60 з 19. VIII. 1921, стор. 1.)

242. **Національна свідомість.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 47 з 5. VII. 1921, стор. 1.)

243. **Наше становище.** [Станов. ред. „Шляху", б. підп., написане Б. Лепким до спілки з гол. ред. З. Кузелею.] (Шлях, II, ч. 42 [127] з 5. VI. 1920, стор. 1—2.)

244. **Не будемо рабами.** [Перед. б. підп.] (Шлях, II, ч. 48—49 [133—134] з 30. VI. 1920, стор. 1—2.)

245. **Нім півні запіють.** [Перед. підп. Повожатий.] (Укр. Сл., І, ч. 20 з 1. IV. 1921, стор. 1.)

246. **Памяти Петра Болбочана.** [Перед. б. підп. Берлін, 28. червня 1921.] (Укр. Сл., І, ч. 46 з 1. VII. 1921, стор. 1.)

247. [Перед. Зальцведель, 6. VII. 1920, б. підп., „ратувати Україну".] (Шлях, II, ч. 50 [135] з 7. VII. 1920, стор. 1—2.)

248. [Перед. Зальцведель, 9. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II, ч. 51 [136] з 10. VII. 1920, стор. 1—2.)

249. [Перед. Зальцведель, 23. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II, ч. 54 [190] з 24. VII. 1920, стор. 1—2.)

250. [Перед. Зальцведель, 30. VII. 1920, б. підп.] (Шлях, II, ч. 31. VII. 1920, стор. 1—2.)

251. [Перед. Берлін, 2. лютого 1921, б. підп., про ролю капіталізму.] (Укр. Сл., І, ч. 5 з 4. II. 1921, стор. 1.)

252. **1. листопада 1918 року.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 81 з 1. XI. 1921, стор. 1.)

253. **Під знаком зєдинення.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 6 з 8. II. 1921, стор. 1—2.)

254. **Після війни.** [Перед. підп. Б-н.] (Укр. Сл., І, ч. 28 з 29. IV. 1921, стор. 1.)

255. **Поворот.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 40 з 10. VI. 1921, стор. 1.)

256. **Повстання.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 33 з 17. V. 1921, стор. 1.)

257. **По ділам нашим.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 54 з 29. VII. 1921, стор. 1.)

258. **Політика і голод.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 52 з 22. VII. 1921, стор. 1.)

259. **Ride Bajazzo!** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 49 з 12. VII. 1921, стор. 2.)

260. **Рятуймо нашу старовину.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 51 з 19. VII. 1921, стор. 1.)

261. **Самостійність Совітської України.** [Перед. підп. Аз.] (Шлях, II, ч. 27 [112] з 14. IV. 1920, стор. 1—2.)

262. **Світла.** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 95 з 10. XII. 1921, стор. 3.)

263. **Світове банкротство.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 75 з 11. X. 1921, стор. 1.)

264. **Симбіоза.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 35 з 24. V. 1921, стор. 2.)

265. **Сівачі бурі.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 42 з 17. VI. 1921, стор. 1.)

266. **Слова без діл.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 96 з 13. XII. 1921, стор. 1.)

267. **Справа Східної Галичини перед Ліґою Народів.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 13 з 4. III. 1921, стор. 1.)

268. **Сумні думки.** [Стаття б. підп.] (Шлях, ІІ, ч. 50 (135) з 7. VII. 1920, стор. 3.)

269. **Схаменіться!** [Перед. підп. Б-н.] (Укр. Сл., І, ч. 23 з 12. IV. 1921, стор. 1.)

270. **Траґедія України.** (Перед. б. підп. Берлін 5. серпня 1921.) (Укр. Сл., І, ч. 56 з 5. VIII. 1921, стор. 1.)

271. **Траґічний момент.** [1. стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 39 з 7. VI. 1921, стор. 1—2.)

272. **У власній справі.** [Стаття з приводу нападів „Нової Доби", підп. Сень С...] (Шлях, ІІ, ч. 46—47 (131—132) з 24. VI. 1920, стор. 2—3.)

273. **Українська молодь за кордоном.** [1. стаття підп. Богдан Лепкий.] (Укр. Сл., ІІ, ч. 122 з 25. І. 1922, стор. 1—2.)

274. **Фарисеї.** [Стаття з приводу нападів на „Шлях" „Нової Доби", підп. Ст. С.] (Шлях, ІІ, ч. 46—47 (131—132) з 24. VI. 1920, стор. 3.)

275. **Червона легенда.** [Перед. б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 59 з 16. VIII. 1921, стор. 1.)

276. **Човен і хвиля.** [Стаття б. підп.] (Укр. Сл., І, ч. 51 з 19. VII. 1921, стор. 2.)

277. **Ще в справі установчих зборів.** (Надіслана стаття.) (Н. Сл., ч. 5 з 25. XI. 1920, стор. 2.)

IV. ДЕЯКІ МУЗИЧНІ КОМПОЗИЦІЇ ДО СЛІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО.

278. **Фіналє,** слова Лепкого, музика [тенорове сольо в супроводі фортепяна] Дениса Січинського, Львів, Українська Накладня. (Друковано в F. M. Gerdel, Leipzig.) [До фонографу співав Модест Менцінський.]

279. **Черемоше, брате мій,** сольо тенорове в супроводі фортепяна С. Людкевича. [До фоноґрафу співав Модест Менцінський.]

280. **Журавлі** [Видиш, брате мій], слова Богдана, музика Льва Лепкого. (Сурма. Львів, 1922, стор. 31.)

Те саме: Червона Калина, Відень 1914; Вістник СВУ, Відень 1915, ч. 19—20.
Те саме: гармонізація Кошиця у його збірці.
Те саме: на мужеський хор укладу Леонтовича.
Те саме: Звуки України. „600 українських пісень, зладив і видав Дмитро Андрейко. Ню Йорк, 1923, стор. 195.

281. **Що то за грім,** мужеський квартет Філярета Колесси. (Воєнні квартети. Відень, 1914.)
282. **Як прийде вечірна година,** сольо в супроводі фортепяна, Василя Барвінського.
283. **Кладочка** [Вчера дощик, нині дощик], слова Богдана, музика Льва Лепкого. (Сурма. Львів, 1922, стор. 81.)
284. **Чи ти прийдеш тоді до мене,** тенорове сольо в супроводі фортепяна, Михайла Гайворонського. (Музичне видавництво „Ліра", ч. 25.)
285. **Колисав мою колиску,** сольоспів і фортепян, М. Гайворонського.
286. **Піймо цю чарку,** баритонове сольо і мужеський хор a capella, М. Гайворонського.
287. **Колиб не віра,** сольоспів і клавір, В. Чабанюка. Ляйпціґ, 1922.
288. **Часом на проході весною,** Canto, Pianoforte, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923.
289. **Часом у вечірню годину,** Canto, Pianoforte, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923.
290. **Дав Господь на весні,** Tenore, Pianoforte. Рогатин, 1923.
291. **Бувайте здорові, гори барвінкові,** сольоспів з фортепяном, Бориса Кудрика. Рогатин, 1923
292. **Дивний сум і туга,** Baritono, Pianoforte, Бориса Кудрика, Рогатин, 1923.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

Список ілюстрацій

Стор.

1. Богдан Лепкий (фотоґрафічна знимка з 1912. р.) . . . 2
2. Сильвестер Лепкий (Марко Мурава) 10
3. Вид на Бережани (рисунок) 14
4. Бережанська ґімназія з тодішніх часів (рисунок) . . . 19
5. Приходство у Жукові, знищене війною (воєнна знимка 1916. р.) 27
6. Портрет Б. Лепкого з 1914. року 61
7. Дім у Вецлярі, в якому мешкав Лепкий (фотоґр. знимка) 72
8. З вистави Кальнишевського у вецлярському таборі (з фотоґрафії) 73
9. Саля рисункова в кустарні (з фотоґрафії) 74
10. Б. Лепкий з ґрупою офіцерів у Ган.-Міндені 81
11. Склад Редакції „Українського Слова“ (фотоґрафічна знимка з 1922. р.) 84

    В. Леонтович, Д. Дорошенко, О. Крига, І. Герасимович, Б. Лепкий, З. Кузеля, С. Томашівський
12. Почетна грамота від українських студентів у Берліні (рис. Бутович) 86
13. Хата у Ванзе, в якій Лепкий проживає від 1922. року 88
14. Заголовна сторінка ювилейної адреси „Богеми“ (рисунок П. Ковжуна) 91
15. Знимка українських письменників і учених з приводу свята Котляревського у Львові 1898. р. 223

ЗМІСТ

Стор.

Передмова 5

БОГДАН ЛЕПКИЙ. БІОҐРАФІЧНИЙ НАРИС, написав Зенон Кузеля . . . . . 7—89

ПРИСВЯТИ Б. ЛЕПКОМУ . . . . . 91—132
О. Бабій — Казка 93
Микола Голубець — Гать будуйте кріпку та високу 95
Андрій Чайківський — Як я пізнався з ювилятом 98
Остап Луцький — Богдан Лепкий у Кракові . . 102
Кирило Трильовський — Богданові Лепкому — поздоров 107
Роман Купчинський — Богданові Лепкому 113
Катря Гриневичева — На новосіллі 114
Михайло Рудницький — Не буду каятись 118
О. А. Дучимінська — Маляр 118
Василь Пачовський — Сукмарський Дзвін 121
Володимир Бирчак — Хлопець з Чорткова 129

ВИБРАНІ МІСЦЯ З ПОЕЗІЙ БОГДАНА ЛЕПКОГО, зложив З. Кузеля . . . . . 133—152
Життя 135
Поезія 137
Думки 138
Війна 142
Рідний край 147

З НОВІЩИХ ТВОРІВ БОГДАНА ЛЕПКОГО . . . 153—227
Allegro Patetico 155
Папері є? 157
Сім шляфроків 159
Жінка з квіткою 161
У Шатмарі 162
Не виходимо з хати 163
На ринку 164
Двоє дітей 164
Над озером 165
Хліба! Хліба! 166
Лежав при відчиненім вікні 167
Ніч 167

Аквареля 168
Доброї ночі 169
Фраґмент 170
Пишіть і мене 170
В таборі 178
Подушка 182
Розмова 186
Втікати 191
Як повернемо 200
Старий двір 202
У бою кріпко стій 220
Веснянка 220
Свято Котляревського у Львові (із споминів) . . . 222

БІБЛІОҐРАФІЯ ПИСАНЬ Б. ЛЕПКОГО, з л о ж и в З. К у з е л я . . . . . 229—253
I. Книжкові видання Б. Лепкого 232
II. Книжки зредаґовані або видані Б. Лепким . . 239
III. Часописна література 243
А. Гарне письменство 243
Б. Літературно-наукові статті 247
В. Статті 249
IV. Деякі музичні композиції до слів Б. Лепкого 252
С п и с о к і л ю с т р а ц і й 255
З м і с т 257

БІБЛІОТЕКА НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(6p)

759
Р
Л
3439
(1986)

С. ЛЕЛЬКИЙ

ЗЛАТА
ЛІПА